

בעזה"י

שירת התורה

פרשת משפטים

שנת תשפ"ה

שנה ה' גליון 233

נדבת ידידי שליט"א הרוצה בעילום שמו
לע"נ אמו מרת רייצא תרצה בת רבי יהושע ע"ה
נלב"ע כ"ד שבט תשפ"ג

תוכן העניינים

נתנית רשות לשכן לבנות..... כד
פשוטו של מקרא מקביל להפנימיות..... כד
הצער הכפול של אלמנה ויתום..... כה
חיזוק עצום לאלמנה ויתום..... כה
כפיית היצר לעזור לשונא..... כה
סיפורים על רבותינו בענין זה..... כו
דברים לזכרו של ראש ישיבת מנצסטר זצ"ל..... כז
כל החילוקים בין קרא דלא תזבח דמשפטים וקרא דלא
תשחט בכי תשא..... כח
תרי דיני באיסור לא תשחט..... ל
השינויים ברש"י לענין לאו דלא ילין..... ל
על המערכה לא חייל דין לינה כלל..... ל
יסוד הקרבנות אצל הר סיני..... לא
למה בחר משה בנערי בני ישראל דוקא..... לא
תעבדון את האלקים קאי על הקרבנות..... לב
יסוד הקרבנות הוא נדבת הלב..... לב
המעלה בנער שיש לו השתוקקות..... לג
משה לקח נערים שנעשו עתה בר מצוה..... לג
תלמי המלך לא מסוגל להבין כ"ז..... לג
אצילי בניי הם אלו השמחים בקבלת התורה..... לד
*ביאורי וטעמי המקרא של פסוק וישלח את נערי וגו'.. לד
*מתי היו קרבנות אלו..... לד
*מי הם נערי בני ישראל וטעמי המקרא..... לד
*באלו עולות ושלמים מדובר כאן..... לה
*ביאור מה שחגיגה לפני הדיבור לד' הרמב"ן..... לה
*האם היו העולות כבשים או פרים..... לה
*מה פשיטא ליה לאיסי בן יהודה..... לו
*איזה טעמי המקרא נקט רש"י בחגיגה..... לו
*איך שייך להסתפק בטעמי המקרא..... לו
*איך יש לקרוא למעשה בקריה"ת ובשמו"ת..... לח
ענין טענת ברי שמועיל להוציא ממון..... לח
הא דגילה משה רבינו דוקא דין המע"ה לפני עלייתו להר
מ..... מ

דברים חדשים מצויינים בכוכב

פרשת משפטים

ג..... אור התורה צריך להתפשט גם על מה שנמצא לפני האדם
ג.....
הא דנקרא פרשת משפטים..... ד
עיקר קבלת התורה הוא להתיישב ללמוד בעומק העיון..ה
הרש"י הארוכים בפרשת משפטים..... ה
סוד הגילגול השייך למשפטים..... ו
פ' משפטים השלמה לעשרת הדברות..... ז
עניני ב"א לחבירו קדמה לתורה..... ז
חשיבות ענין המשפט..... ז
השמחה של המשפט המוזכר בקבלת שבת..... ז
תיקון פגם האברים בפ' משפטים..... ח
*לפניהם ולא לפני עכו"ם והדיוטות..... ט
*לכו"ע כפיה צריך כח ב"ד..... י
*האם גט נכלל במשפטים..... יא
*לרע"ב הנוטל שכר על גט הגט פסול..... יא
*לד' הנו"ב כל גט צריך ב"ד לעיכובא..... יב
*האחרונים שחולקים על הנו"ב..... יב
*האם יש להקפיד לעשות קידושין לפני שקיעה..... יג
פרשת שילוח עבדים הוא גילוי דנתינת התורה הוא בגדר
חירות..... טו
ההכרח דמיירי במכרוהו ב"ד..... טז
רציעת האוזן של העבד..... טז
האם יובל הוא הפקעה מיוחדת או דחל מעיקרא..... יז
ביאור הא דהזמין הקב"ה שירצח בשוגג פעם שנית..... יח
בדין יום או יומיים לגבי התראת ספק..... יט
שן ועין של עבד כנעני לתקן הפגם של חם..... כ
שם ויפת לא רצו לפגום גם הפנים שלהם..... כא
עניני נזיקין ושמירה בעבודת ה' ובימי השובבי"ם..... כא
קדושת פרשת משפטים והתחלת אדר..... כב
עירוב פרשיות מלוה בפרשת שומרים..... כג
הרחמים והדין משמשים ביחד..... כג

לתגובות להנצחות ולקבלת הגליון במייל

שמעון יצחק ראקאו 0527614717

syrakow79@gmail.com

שיעור שבועי (עברית) בביהמ"ד משובב נתיבות אור ליום חמישי משעה 11:30 - 11

אפשר לשמוע בקול הלשון: 03-6171111-7* -916717 בענגלאנד: 02 08-1917000-7* -916717

או בקו משובב נתיבות 07-0733718341

ג: אשר תשים לפניהם, וברש"י שיהי' כשלחן הערוך ומוכן לפני האדם, שיסבירם היטב טעם הדבר. וצ"ב ממנ"פ מאי ס"ד דמשה שלא להסביר טעם הדבר, הרי אם לא יבינו טעם ההלכות לא יוכלו לדמות מילתא למילתא ולהכריע בדינים שלא פירשם, ואי נימא דקאי על טעמים שלא עושים נפק"מ להלכה רק להבין טעם למה צווה הקב"ה כן, א"כ צ"ב למה באמת צריך להבינם, הרי אולי עדיף שלא להבינם ואעפ"כ לעשותו מחמת ציווי ה', וזה הי' אולי טעם משה³ וא"כ מה הי' טעם הקב"ה בזה.

אור התורה צריך להתפשט גם על מה

שנמצא לפני האדם

ויבואר הדבר ע"פ דברי ע"פ דברי שפ"א כמ"פ [תרנ"ז ועוד] כי בעצם התורה נעלמה מעיני כל חי, וגם בעשרת הדברות כתיב וירד ה' על הר סיני, כי הוא בחינת ירידה, מה שנתלבש אור התורה באלה הדברות. ואח"כ נתפשט אור התורה יותר לאלה המשפטים וכו' לפניהם שהוא המשפט שבין אדם לחבירו, כי הכל נברא בתורה, וכמו כן צריכין להמשיך אור התורה בכל הדברים, כמ"ש בזוה"ק ואתחנן בפסוק ודברת בם שיהי' הנהגת כל הדברים בם בדברי תורה, ע"ש עוד.

עוד מבואר במדרש [ל' י"א] דעשרת הדברות ניתנו בכוקר ומשפטים בערב, הה"ד מבקר לערב יוכתו, ב' בחי' אלו ערב ובוקר הם עמודי עולם, כמ"ש בששת ימי בראשית ויהי ערב ויהי בוקר, ובוקר הוא שורש הראשית הנשפע מאתו ית' עד שלא נתערב ונחשך בטבע הגשמיות המסתיר ומכסה אור הפנימי, וכמו"כ בקבה"ת שהי' פתיחת שערי שמים נקרא בוקר שנא' אתה הראת לדעת, אבל באמת צריכין לתקן גם בחי' ערב, וע"ז כתיב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, וזה עיקר עבודת האדם שכל הארה המתגלה לו איש לפי ערכו צריך לשים ההארה על לבו להיות דבר המתקיים גם על זמן הנסתר והחושך וכו' ובשעת קבה"ת נתעלו נפשות בני"י להיות כמלאכים, אבל הכא כתיב אשר תשים לפניהם כמו שהם בעוה"ז בחי' ושמתם על לבבכם, לכן לענין משפטים כ' מן הבוקר ועד הערב ואחז"ל הדין דין אמת לאמיתו נעשה שותף במעשה בראשית, וגדר השותפות להיות מתדבק באור התורה גם בעסקו בדברים גשמיים, וזה בחי' מעשה בראשית שהוא התחברות בקר וערב וכו'.

[תרנ"ו]

³ ובליקוטי יהודה כ' באמת בשם ח"י הרי"ם דלכן לא רצה משה להבינם טעם הדבר, כדי שיהיו כל הדינים כמו גזירת הכתוב בלי שום טעם, וממילא ידעו כי מסתמא יש בזה סודות נסתרים, וא"ל הקב"ה הטעמים הגלויים תאמר להם.

פרשת משפטים

הנה פרשה זו נקראת פרשת משפטים. ופרשה זו נמצאת בין מעמד הר סיני לציווי המשכן, ויש בה אוסף של הרבה הלכות, וכנראה יש בזה משמעות מיוחדת והמשך מעמד הר סיני, וחשוב ללמוד דינים אלו לפני שמקימים מקום להשראת השכינה, ויל"ע בטעם הדבר, גם למה נקרא¹ כל² הפרשה משפטים, דמשמעותו על דברים המובנים בשכל.

והנראה להקדים כמה הערות בפסוק ראשון:

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: [כ"א א']

א: ואלה וי"ו מוסיף על הראשונות, וצ"ע במה זה הוספה והמשך, ועי' רש"י דגם אלו מסיני, נוראה לקמן בשם רא"ם אם היו שם קולות וברקים] ויל"ע במה מיוחדים דינים אלו שמיוחדים לסיני יותר מכל המצוות שבתורה.

ב: המשפטים, לכאורה הכוונה מה שמוכן בשכל, צ"ע ל"ל להדגיש זה דמובנים בשכל העיקר הוא שהם מצוות מהקב"ה.

¹ כאן המקום להעיר שוב, לרבים המפקקים על דיוק שם הפרשה, שהוא רק דבר שבמקרה, הנה בעצם אין לי מקור ברור להעיר בזה, אבל מפי הג"ר ישראל דוד שלעזינגר שליט"א שמעתי כמ"פ שמדקדק בזה, וכפי' יתרו דקדק השפת אמת בליקוטים על עצם זה שנקרא הפרשה ע"ש יתרו ע"ש שהארכנו בזה, ושם הי' כמה מרבותינו שדקדקו בזה, וכן בהבדל פ' תולדות ופ' נח מצינו שהעירו בזה, וצ"ל דכיון דרגיל כן בפי כל ישראל בוודאי יש בזה משהו.

² בספר החינוך ורבינו בחיי חילקו פ' משפטים לשתי פרשיות דחלק שני נקרא פרשת "אם כסף" [ברבינו בחיי החדש ניכר רק ממה שכתב הקדמה ארוכה לפסוק אם כסף כמו שעושה לפני תחלת כל סדרה] וביאור הדברים דהנה בעצם התורה מחולקת למ"ט פרשיות, תזריע כולל מצורע, אחרי כולל קדושים, בהר כולל בחוקותי מטות כולל מסעי נצבים כולל וילך, וזה לשנה פשוטה שיש 50 או 51 שבתות כולל חגים שבלא"ה לא קוראים פ' השבוע, אבל בשנה מעוברת נתוסף ד- ה' שבועות, ובימים הקדמונים עד זמן ר"ת לקחו את הפרשיות של אדר דהיינו מתצוה עד פקודי וחילקו כ"א לשתיים ואז אפשר לקיים הסימן דפקדו ופסחו שפ' צו יהי' לפני פסח, ומנו ועצרו שבמדבר לפני שבועות, אולם חכמי ספרד ובבל חילקו מצורע מתזריע, קדושים מאחרי, בחוקתי מבהר, ומסעי ממתות, ונעשה נ"ג פרשיות, ולא שמרו על הכלל דפקדו ופסחו, דמצורע חלה אז לפני פסח ונעשה סימן למעוברת סגרו ופסחו, ומכיון שרצו להקפיד על סגרו ופסחו בכל שנה מעוברת, הוכרחו לפעמים לחלק עוד פרשה לשתיים כגון אם ר"ה ביום חמישי דאם לא נחלק עוד פרשה יהי' אחרי מות לפני פסח, לכן חילקו עוד פרשה והי' זה פרשת משפטים דמ"ואם כסף תלוה" נעשה פרשה חדשה, ולפי"ז נתקיים בקפידא גם הכלל השני דמנו ועצרו דתמיד פ' במדבר לפני שבועות, וכן הוא מנהג אלגיר ותוניס עד היום, אבל מנהגינו שלא מחלקים משפטים אף פעם, מיוסד על ר"ת שהנהיג בזמנו לעשות כמו חכמי ספרד שלא לחלק הפרשיות דספר שמות רק להפריד שאר פרשיות אולם הוא לא הקפיד כ"כ על סגרו ופסחו ומנו ועצרו ולכן בשנה מעוברת שר"ה ביום חמישי יוצא דאחרי מות לפני פסח והסימן "קרב פסח" ע"ש בקרבכם לפני ה', ונשא לפני שבועות וכן נפסק בטור ושו"ע סי' תכ"ח.

אור התורה על המשפטים בדוקא דצריך שיתפשט גם על עניני שכל אנושי, ועוד כיון דמשפטי התורה הם בעצם משפטי ה' בבריאה.

ג: ס"ד דמשה שאולי אינם ראויים להבין בשכלם טעמי המשפטים ואעפ"כ לדעת כי הם דבקים בשורש הנסתר, לזה אמר לו הקב"ה הרי נפשות בני" מוכנים לאחדות זה, ואדרבה אני רוצה שיבינו הכל וישתמשו בשכלם האנושי דוקא,⁴ ובזה גופא אני ינהיג את העולם כיון דבעצמותם הם דבוקים בשורש האחדות, וכל מה שישפטו בשכלם האנושי, ממילא יהי' לו התקשרות לשורש האמת.

הא דנקרא פרשת משפטים

עפי"ז יובן דנקרא פרשת משפטים, דאחר מ"ת היו צריכין להמשיך אור התורה לכל עולם העשיי' ושכל הנהגת הבריאה יהי' על ידיהם וזה רק ע"י המשפטים, שהם הדינים המעשיים שנשפטים לפי השכל האנושי, ועי"ז יתפשט אור התורה לכל הדברים, ולכן יתרו משפטים הם נצמדים יחד לענין קבה"ת, ובסו"פ משפטים איירי עוד בענין מתן תורה.

ובנוסח אחר י"ל דע"י מתן תורה נמסר הנהגת הבריאה לכלל ישראל ונתלכשו דרכי הנהגת הקב"ה ע"י משפטים אלה וכמש"כ רמב"ן [לקמן פסוק ו'] שהקב"ה נמצא עם השופטים והוא הוא השופט.

והי' אפש"ל בנוסח אחר, וכ"כ בליקוטי יהודה ע"פ מה שפי' הרבי ר' בער זי"ע מה שסיים לעיל בסוה"פ ולא תעלה במעלות על מזבחי, היינו אף לקבל מדרגות שלא להונות את עצמו, ולא ירצה לילך בחפזון רק מדרגה אחר מדרגה, ועד"ז פי' אמרי אמת מש"כ שם לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' שחושב על גבהות שחושב שיש לו כבר מדרגות גדולות של אהבה ויראה, אלא ילך ממדרגה למדרגה, וזה דרך היותר טוב לעובד ה' ונזהרו בזה בני" תיכף אחר מ"ת כי יצאו ממצרים בחפזון שלא בהדרגה, שהי' חוץ לדרך הטבע ואף שהוצרכו לזה, אבל עכשיו הוזהרו שילכו בסדר ובהדרגה, ולא ללכת בגדולות ונפלאות ואח"כ ליפול מזה, ולכן התחיל מיד בהלכות עבדים שהוא המדרגה הכי נמוכה, להורות שכך צריך להיות הדרך ממדרגה למדרגה. וכן ממשיך בעניני רציחה והיזק וכדו' להורות דמתחלה יש לו לתקן הדברים הכי נמוכים ורק אז יכול להתעלות ממדרגה למדרגה.

עוד במדרש משפט וצדקה ביעקב אתה עשית, כי באמת גם בני נח מצווים על הדינין, אבל כתיב חקיו ומשפטיו לישראל, היינו שבני" מכוונים אל המשפט האמת דכתיב כי המשפט לאלקים הוא, ובני" הם רק כלים שהקב"ה מנהיג העולם על ידיהם, ונגמרים משפטי ה' ע"י סנהדרין שבישראל, וז"ש משפט וצדקה אתה עשית שאין המשפט ע"פ שכל פשוט, רק שיש דעת בחכמי ישראל לברר משפטי ה'. [תרמ"ה]

ואמר החי' הרי"ם כי כיון דהמשפטים הם שכל אנושי, צריכין לברר כי אעפ"כ הוא חוקה וגזירת המקום, והענין כי עשרת הדברות כוללין כל המצוות וכל המשפטים שנא' תורת ה' תמימה, בחי' תמימה ותורת אמת להיות הכל נכלל בכל אות ואות מה שא"א לבר"ד להשיג, והגם די' כמה סדרים פרטים, חוקים, משפטים, מצוות, תורות, אבל כולם אחדות אחד כמ"ש תורת ה' תמימה וכו' עדות ה' וגו' כל הסדרים צדקו יחדיו כי כל הששה סדרים הם אחדות אחד, ובמשפטי ה' אמת נקוד אתנחתא, להורות דצדקו יחדיו קאי על כולם, ולכן ואלה מוסיף על הראשונים דהן הדברות והן המשפטים כי אורייתא סתים וגליא, וחלק הדברות הי' כשישראל נתעלו להיות כמלאכים, וחלק המשפטים הם בבחי' ערוכים לפנינו כמו שאנחנו בני אדם בעולם הגשמי, אבל הכל אחדות אחד וכתיב לפניהם כי בני" מוכנים לזה האחדות, שיכולין להבין המשפטים ולידע שהם דבוקים בשורש נסתר וכו'. [תרנ"ד]

עכ"פ היוצא מדברי השפת אמת, דעיקר פ' משפטים הוא המשך לעשרת הדברות בזה, שעשרת הדברות הוא בבחינת בוקר, ואז היו ישראל כמלאכים, אבל עיקר קבה"ת הוא להמשיכו בעולמינו הגשמי שמה הוא מקום החשך וההסתור בבחי' ערב ותערובות, ומשפטים הם ענינים המובנים בשכל האנושי, ועבודת כלל ישראל להנהיג המשפטים שבשכל האנושי ע"פ תורה, ועי"ז הם מאוחדים באחדות אחד לעשרת הדברות, וכלל ישראל הם הכלים שעל ידיהם הקב"ה מנהיג הבריאה וזה ע"י המשפטים התורה, ומשפטי ישראל הם משפטי ה' ממש.

ולפי"ז יתיישבו כל השאלות בעז"ה:

א: דוקא המשפטים שהם דרכי העונשים והנהגות ב"א לחבירו מקושרים לסיני, כיון שהם אחדות אחד עם עשרת הדברות, וגם שע"י משפטים אלה הקב"ה מנהיג את הבריאה. ובאים להדגיש דגם מה שהוא ע"פ שכל האנושי הם באחדות אחד עם עשרת הדברות.

ב: כיון שהם מובנים בשכל אנושי הרי הם נראים יותר רחוקים משורש התורה למעלה, וקמ"ל דצריך שיתפשט

⁴ ראה לקמן בסוף הפרשה בשם הגרש"ש בשערי יושר ש"ג פ"ג וריש שערי ה' דיני ממונות מיוסדים על שכל אנושי דוקא, ורק אח"כ חלים עלי' דיני התורה.

עיקר קבלת התורה הוא להתיישב ללמוד

בעומק העיון

עוד י"ל בביאור הא דמיד אחר קבלת התורה אנו נכנסים לעומק הסוגיות של מס' ב"ק וב"מ ד' שומרים ומס' סנהדרין, והלכות עבדים, המובאים במסכת גיטין וקידושין וכדו', ויש רק מעט עניני דרוש ואגדה בפרשה זו, ע"פ המסופר על הרה"ק ר' נפתלי מרופשיץ זי"ע שראה לאברך א' בשבועות שהאריך מאד בתפלות ובתחנונים וכשגמר אמר לו הרבי הנה בשמים נתקבלה תפלתך, עתה קח גמרא ושב ללמוד, היינו דהדבר הראשון אחרי קבה"ת הוא להתיישב וללמוד עומק הסוגיות בעמל ויגיעה דבלי זה לא יועילו כל התפלות והסגולות והזמני רצון. עוד הי' רגיל הג"ר יחזקאל אברמסקי זצ"ל לומר דיש לאדם להתרגל להתיישב ללמוד מיד בלי הכנות. וכן הי' אומר לאברכים שיהי' להם פינה בבית שבזמן פנוי ישבו ללמוד מיד בלי הכנות. [גם הכנות רוחניות יקצר דהעיקר ללמוד בפועל]

וכן הי' אומר מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל⁵ למי שביקש ברכה לחשק בלימוד והשיב "קודם תתיישב ללמוד ואח"כ ממילא תקבל חשק והנאה, ויש לי ראי' לכך, כי בברכת התורה קודם כל אומרים לעסוק בדברי תורה, ואח"כ מבקשים והערב נא את דברי תורתך בפנינו, אם תעסוק אז ממילא יהי' והערב נא". ולאחד ששאל עצה על מתיקות התורה אמר "היות ולומדים רק פעם אחת ולכל היותר חוזרים פעם נוספת, והסוגיא עדיין אינה ברורה כל צרכה לכן אינה מעניקה את הסיפוק, אם היו חוזרים כ"כ עד שהסוגיא היתה מחוורת כל צרכה, וכמונח בקופסא, הי' האושר בוקע, והמתיקות היתה לאין שיעור, וזה הי' ממריץ ומדרכן גדול". המשיך הגראי"ל, "גאון אחד כתב כי הרבי שלו- רבי ישראל סלנטר אמר, שהסיבה שבליטא נתפסו ללימודים חיצוניים כיון שלמדו מאות דפים גמרא עם תוס', ולא ידעו רק מה שכתבו תוס' "וא"ת" "וי"ל" "וא"ת" "וי"ל" אבל הם לא ידעו את המתיקות מה סברו בקושיא ומה חידשו בתירוץ. ולא הרגישו אפילו טפה מהים מחכמת מתיקות התוס', ולהבדיל אלפי הבדלות בלימודים החיצוניים במעט החכמה שיש בהם, תיכף ומיד הרגישו אותה, כי בחכמה זו אין חלק עומק נסתה, אין שם נסתרות".

עוד אמר למגיד שיעור אחד, "תפקידו של מגיד שיעור לתת טעם ב"וא"ת ובי"ל" וכתבו בשם הגרעק"א [בתחלת גליון הש"ס השלם] שבגיל זה שאתה מלמד

תלמידים יש לחזק את כח העיון אפי' אם יחסר בכח הבקיאות אבל כ"ז בתנאי שלא יגרר לפילוסופי' ופלפולי סרק, אלא להעמיק בדברי רבותינו כהקצה"ח והגרעק"א".

ולאותם שאין להם טעם בלימוד העיון אמר, "לרוב אנשים יש נטי' ללמוד בשטחיות, ובלשון מליצית אמר "למרוח את הדף" וזה גורם שאין הבנה, וממילא אין להם טעם בלימוד העיון, כי עיקר הסיבה שאין להם טעם בלימוד הוא החסרון בהבנה, אבל אם מבינים היטב את הדף נהנים מאד ע"י חזרה והבנה כראוי מגיעים הסיפוק האושר והמתיקות"- ולמי שאמר שבנו רוצה ללמוד רק בקיאות אמר "אם רוצה לגדול עם הארץ שילמד רק בקיאות".

עכ"פ העולה מזה דעיקר הדרך לזכות לתורה הוא אך ורק ע"י עמל ויגיעה ועיון היטב בגמ' רש"י תוס' וחזרה עד שמתבהרים הדברים היטב, ואז זוכה למתיקות גדולה בתורה, וממילא א"ש דמיד אחר קבלת התורה אמר הקב"ה למשה שאלה המשפטים העמוקים דוקא הוא אשר תשים לפניהם, והתיישב משה ללמוד עם כלל ישראל סוגיות עמוקות דוקא שדורש עמל ויגיעה וכפי שנראה מכל הרש"י הארוכים שיש בפרשה זו, דזהו עיקר הצורה לזכות לתורה, ובזה א"ש שהקב"ה הקפיד שמושה יטריח להבינם טעמי הדבר, דרק ע"י הבנת הדברים היטב מתחברים לתורה וזוכים בה. וזה עצה גדולה לכל מי שאין לו חשק ללמוד וכבר כוון באהבה רבה ובאתה חונן, יקח לעצמו איזה גמרא קשה ויחזור ע"ז עוה"פ ועוה"פ עד שיתבהרו הדברים היטב ואז ירגיש מתיקות גדולה. ומכאן גם למדנו דעיקר עסק התורה הוא לימוד גמ' ראשונים ופוסקים בעיון, וכל עניני מחשבה ודרוש ומוסר הוא כתוספת אחרי העיקר, אבל באין לו העיקר גם התוספת לא יהי' לו.

הרש"י'ס הארוכים בפרשת משפטים

ובאמת בפרשת משפטים חזינן שיש הרבה פרשיות קטנות של פסוק אחד או שתיים וכמורגש במי שמסתכל בס"ת וזה כיון דכל פסוק או כמה פסוקים הם ענין עמוק בפני עצמו שצריך הרבה להתבונן ביניהם. [נוראים ברש"י שהאריך יותר מכדרכו להביא הרבה דרשות גם באופן שלא הי' נחוץ להבנת הפסוק כגון מכה איש ומת מות יומת [פסוק י"ב] דלא חסר כלום בהבנת הפסוק ורש"י כ' כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש עי"ש באריכות אף שעדיין לא למדנו פסוקים אלו ולא קשה לנו כלום] ובפרשת משפטים א"צ ללמוד גמרא, דאפשר ליקח כמה פסוקים קשים שיש עליהם רש"י ארוך, וילמדנו לאט לאט, ויחזור עלי' עד שיהי' ברור, ובזה ירגיש סיפוק עצום,

⁵ בספר הנפלא חכימא דיהודאי עמוד 254.

[ובכן בגליון זה כתבנו כמה ענינים קשים שצריך באמת להיות מונח בסוגיות כדי להבין היטב, אולם זהו עיקר ענינו של פרשת משפטים]

סוד הגילגול השייך למשפטים

בזוה"ק צד. פתח ר' שמעון ואמר דאלה המשפטים אלין סדורין דגלגולין דינין דנשמתין [-אלה הם סדרים של גילגולים דינים של נשמות] וכו', כי תקנה עבד עבדי וגו' חברייא, עידן הכא לגלאה כמה רזין טמירין דגלגולא [-א"ל ר"ש: חברים כאן הזמן לגלות כמה סודות נסתרים של גלגול] וכו' ע"ש באריכות, ותמוה הרי הפסוק מפרש דיני ממונות, ופי' הבעש"ט [הובא בדגל מחנה אפרים] דאחד הדן את חבריו בב"ד ועפ"י תורה יוצא שחייב, ויודע בעצמו שבוודאי הוא זכאי, אל יקשה לו הרי תורת אמת הוא ודרכי דרכי נעם, כי זהו אמיתית התורה ונועם דרכי, כי מסתמא הי' חייב לו כסף בגילגול הקודם, וכעת חייבתו התורה לצאת ידי חובה, וחבירו שלוקח עתה המעות במרמה עתיד ליתן את הדין וכאלה רבים בעניני דינים, וזה רמז בזוה"ק דמשפטים שייכים לענין גילגול, דכיון דהקב"ה יודע איך הי' הגילגולים הקודמים ב"א לחבירו, כן יסובב הקב"ה את עולמו, וכן יהי' ע"פ המשפטים הכתובים בפ' זו.

ומסופר ⁸ על המגיד ממעזריטש זי"ע שביקש מרבו שיפרש לו פשט בזוה"ק הנ"ל, וא"ל הבעש"ט שיסע ליער אחד ויראה שם אילן אחד וימתין שם עד שעה שש, וכך עשה, וראה איש אחד בא עם סוס מזויין, והי' עייף ויגע ואכל ושתה ונסע לדרוכו, ושכח שם ארנקי מלא כסף, אח"כ בא אחד ומצא הארנקי והלך לו, אח"כ בא עני ואביון ואכל ושתה שם, ונח, ובאמצע חזר הראשון והעירו ושאל לו על ארנקי שלו, וכשהשיב שאינו יודע כלום, הכהו נמרצות ופצעו עד זוב דם, וכשחזר המגיד לבעש"ט, גילה לו כי האיש הראשון בגילגול ראשון הי' חייב לשני כסף, והגיעו לב"ד והדיין לא חקר כלום ופטר, לכן חזרו כולם בגילגול וקיבל השני הכסף בחזרה והעני הי' הדיין שקיבל עכשיו עונשו. וזהו שאמר הזוה"ק וכו"ל.

ובאמת כבר הביאו הראשונים ענין זה על משרע"ה נראה במושב זקנים לקמן כ"א י"ג והובא בפ"י רבינו אפרים פ' נח עמ' מ"ה ובדרשות רבינו יהושע אבן שועיב תלמיד הרשב"א ר"פ דברים ע"ש באריכות] ש"בשעה שא"ל הקב"ה למשה [לקמן ל"ג י"ג] הודיעני נא את דרכיך א"ל הקב"ה עלה אלי ההרה [דברים י"א] כשהי' עולה ראה בן אדם שבא לשותות במעיין ונפל ממנו ארנקי דדינרי והלך לו, בא

ושמעתי ⁶ שהגה"צ רבי נתן וגשל וצ"ל מגיד שיעור במכונה מנצטטר הי' אומר לתלמידיו שכשהי' ילד הי' המלמד בחדר סוגר את הגמרות למשך כל פרשת משפטים ולומד אתם רק חומש ורש"י דפרשה זו הוא כלימוד גמרא קשה בב"ק וב"מ, ויבל"ח הג"ר שמשון הלוי דינר שליט"א [מחותן אמו"ר שליט"א] מג"ש במכונה שם מחלק פרשת משפטים לשלש שבועות, ודוחה תרומה תצוה עם ויקהל פקודי שאפשר בקל ללומדם ביחד. ⁷ וע"י ידיעת דבר זה אולי יתבטל ההרגשה הלא נעימה שיש לאדם כשמגיע פ' משפטים, שהרשי"ס הם כ"כ ארוכים וקשים, ובפרט אם לא יודעים היטב ב"ק וב"מ ועבדים, אבל אם ירגיש בזה הזדמנות להתעלות במתיקות התורה יתחבר במיוחד לפ' זו, וירגיש שפרשה זו הוא הצורה איך לנצל בפועל החלק התורה החדש שקיבל בעז"ה בפרשת יתרו ע"י העבודה הגדולה של הכנה, וכל שנה יוכל לקחת לעצמו כמה פסוקים לעמול בו, עד שבמשך השנים יזכה לדעת כל הפרשה בבהירות.

⁶ מידידי הרב אלעזר חיים ליבערמן שליט"א.

⁷ אבל להיפך, לדלג או לצמצם בפרשיות משמות עד יתרו יש לזהר מאד, ע"פ מעשה נורא שהתפרסם על המלמד המומחה האברך הג"ר צבי דוב מילר וצ"ל שנלב"ע בט"ז טבת שנת תש"פ, בהיותו רק בן מ"ח. לכ"ח שנים לימד באותו כיתה בחדר, ותמיד לימד במשך השנה רק מפ' שמות עד יתרו, [למדו כל הסדרה טוב לכן לקח כל השנה] דמשפטים למדו בכיתה הבאה, וכיון שהי' גם ת"ח וידע היטב עניני ב"ק וב"מ השייכים לפ' משפטים מאד התחשק לו ללמד משפטים שידע שיש לו הכוחות לכך ושיהי' בזה תועלת מרובה לתלמידים, אבל המנהל לא הסכים לשנות הסדר, עד שיום אחד הי' מנהל חדש שהסכים אם יראה שיצליח ואכן הצליח בכך מאד ולכן דילגו מפ' שמות עד יתרו דבלא"ה כבר שמעו על יצ"מ בשנים קודמות, והתחיל מיד ממשפטים, רק אחרי כמה שבועות הגיע עד שני. יום אחד בלמדו הפסוק וכי יזיד איש על רעהו וגו' מעם מזבחי תקחנו למות התמוטט והבהילוהו לבית חולים והי' בסכנה עד שהצילו אותו וחזרו לביתו והי' צריך להשתקם, בינתיים נכנס ממלא מקום ולמד עם הכיתה הפרשיות משמות ואילך שחסרו, ר' צבי דוב הרגיש שיש עליו תביעה משמים והתפלל לה' שיגלה לו על מה התביעה, ואכן חלם [י"א שהי' זה חזיון בעת שהתמוטט] שהפרשיות משמות עד יתרו קראו אותו לדין וצעקו עליו איך העזת לדלג עלינו כשפסוקים אלו ישנם יסודות האמונה שיש להשרישם בכל ילד יהודי, אם מדלגים עליהם חסד בלב היהודי, טען ר' צבי דוב הרי אין עונשין אא"כ מזהירין ועוד הרי לא עשה בלי רשות המנהל ועוד הרי כבר בא הדבר על תיקונו שהמלא מקום לימד פרשיות אלו, ובב"ד שלמעלה אכן התחשבו בו ונתנו לו להמשיך לחיות אבל הרגיש שיש לו רק עוד זמן קצר לחיות וניצל הזמן לחזור על הש"ס עוה"פ והמשיך לחיות עוד שש שנים, והוריו ביקשו לפרסם סיפור זה לע"נ והוסיפו שכנרו מה שהמשיך לחיות עד שש שנים הי' חמש שנים כנגד חמש פרשיות משמות עד יתרו שהצליח ללמד באופן נפלא לכ"כ הרבה שנים והשנה הנוספת הי' בעבור פ' משפטים. ע"כ הסיפור.

הרי לן כמה חשוב ללמד להילדים פרשיות אלו בפנים גם אם הם כבר יודעים הסיפור של יצ"מ והמכות דאין לנו מושג בגודל הפעולה שיש בלב הילדים מעצם קדושת הפסוקים. [אגב יל"פ למה דוקא בפ' מעם מזבחי התמוטט, דבעצם יל"ע האם מדובר ברוצח שפלו א"כ איך יוכל לחיות עם כזה סתירה שרצח בן אדם ועושה עבודה במזבח, ונר' דאירי במי שהרג בערמה היינו שהי' לו חשבונות לש"ש בכך ולכן אין לו שום הרגשת מצפון ועכשיו הוא עוסק בעבודה גבוה ובעולמות עליונים, ואכן עושה כאן דבר טוב ומ"מ יש עליו תביעה עצומה בשמים ולכן מעם מזבחי תקחנו למות, וכן עדי"ז הי' מלמד שלא עלה בדעתו שיש איזה תביעה עליו והיה בטוח במאה אחוז שעושה כאן דבר גדול מאד שמלמד פ' משפטים ואכן דבר זה בעצם הוא דבר נפלא אולם מצד אחר הי' עליו בשמים תביעה עצומה ולכן אולי התמוטט בפסוק זה].

⁸ הובא בהג"ה בספר בעש"ט עה"ת כאן.

ור"א בן הרמב"ם פי' דהקב"ה קיצר בפרטי הקרבנות ופנה אל הדינים והאריך בהם לרמז שהמשפטים והיושר ומניעת הרשעה והחמס רצויים יותר מכל הקרבנות.

עניני ב"א לחבירו קדמה לתורה

ולבאר יותר עפ"י ד' הראשונים שזה ביאור על עשרת הדברות, י"ל דמתחלה פירט וביאר ענין לא תרצח ללמדך דמתחלה יש לתקן עניני בין אדם לחבירו ורק אח"כ אפשר לזכות לתורה וכמ"ש השפת אמת תרמ"ח דלכן יש דינין לפני התורה בפ' יתרו ואחר התורה כאן, והתורה מלמדת כאן דבלא תרצח שנאמר בעשרת הדברות כלול כל עניני פגיעה דבין אדם לחבירו, רק שרציחה הוא העוול הכי גדול, אבל עלינו ללמוד מאיסור לא תרצח לכל סוג פגיעה, [ועי' אבן עזרא פסוק ב' דלכן התחיל בעבד שאין לאדם בעולם יותר קשה מהיותו ברשות אדם כמוהו ע"כ החל משפט העבד היינו דזהו הפגיעה הכי גדולה לאדם] ולכן יש בזה כמה דוגמאות בפרשה שלנו, למשל אם כסף תלוה את עמי וגו' דלא תהי' לו כנשה ולא תקח ריבית, דהיינו שלא לפגוע בחבירו, וכן לא ימשול למכרה בבגדו בה, וכל עניני נזיקין הכל ללמדנו עניני ב"א לחבירו, וראה לקמן דזהו התביעה על העבד שלא השכיל ללמוד ולהתעמק ברצון הבורא ע"י עשרת הדברות.

חשיבות ענין המשפט

ובעיקר חשיבות המשפט ראה בהקדמה לספר ביאורי משפט לידידי הג"ר יצחק עליפאנט שליט"א שהאריך להביא כל המקומות שהפסוקים וחז"ל משבחים ענין המשפט ושכל קיום כלל ישראל הוא ע"י המשפט, והביא מדברי ערוה"ש, דרק כשיש שלום בין בני המדינה והם מקפידים לשמור משפטי המלך בינם לבין עצמם אז יש קיום למלכותו של המלך, והביא מר' ירוחם בדעת תורה שהצורך בכ"כ הרבה שופטים במדבר מורה על החששות הרבות שיכול להיות לירא שמים בממונו של חבירו עד שכל דבר קטן צריך לשאול.

השמחה של המשפט המוזכר בקבלת שבת

עוד יש להוסיף מה שמוזכר בתהילים ואומרים זה בקבלת שבת גודל השמחה שיהי' כשכא הקב"ה לשפוט את העולם, כיון שישפוט תבל בצדק, והרי לכ' יש לפחד מדין ועונש, אלא דכיון דמשפטי ה' אמת ומדוקדק, הרי יסודרו כל העוולות העצומות שקורים עכשיו בעולם, הרי גם אם יש מערכת המשפט בעולם, וגם אם נימא שהם מנסים לשפוט בצדק, הרי אין אף אחד שידע בוודאי מי אשם ומי צודק, ויש הני אדם שסובלים

אדם אחר ומצא הארנקי והלך לו, הראשון חזר לבקש הארנקי שלו ומצא אדם אחר על המעיין, וא"ל אתה לקחת הארנקי שלי, א"ל לא לקחתי כלום, עמד עליו והרגו. ראה משה רבינו ע"ה כך, תמה ואמר לפני הקב"ה רבש"ע הודיעני נא את דרכיך כי כך וכך ראיתי ותמהתי. א"ל הקב"ה: כל מה שראית אמת, בעל הארנקי גנבה מאותו שמצאה ובא בעל האבידה ומצא אבידתו, ואותו שנהרג הרג לאביו של הורג ואנכי אינתי לידו לכך אמר משה והאלקים אנא לידו."

וזה יבואר היטב להנתבאר לעיל בשם השפ"א, דכלל ישראל הם הכלים שעל ידם מנהיג הקב"ה את הבריאה, וכן הוא ע"י המשפטים, וע"י סוד הגילגול, הוא מזמין לדיין שיצא לו פסק דין ע"פ תורה כיון שיש להקב"ה חשבון ע"פ גילגול קודם וכדומה. ועי' לקמן מש"כ עה"פ והאלקים אנה לידו.

פ' משפטים השלמה לעשרת הדברות

הנה להבין באופן פשוט איך פ' משפטים הוא המשך לעשרת הדברות, יש להביא מדברי הראשונים בזה, הנה רש"י כ' דמה הראשונים מסיני אף אלו מסיני, ופי' הרא"ם דפ' משפטים היו בקולות וברקים במעמד כל ישראל, ולא כשאר מצוות שניתן למשה לבדו בארבעים יום בהר. אולם גור אריה ואוה"ק נחלקו עליו דא"א לקבל כי דיבר ה' יותר מעשרת הדברות, ואם כוונתו רק שהי' קולות וברקים, מהכ"ת לומר כן לבנות מציאות שלא מצינו לו בכה"ת, ולכ"פ דעיקר בא לומר דגם פרטי המצוות נאמרו בסיני ככל שאר המצוות, ולא הי' במשפטים משהו מיוחד. אבל מ"מ עדיין צריך הבנה למה דוקא משפטים נאמר כאן מיד אחר מ"ת יותר משאר המצוות.

ויבואר הדבר לפי הראשונים, דפ' משפטים הוא השלמה וביאור לעשרת הדברות, לרמב"ן הביאור, דבסוף פ' יתרו פירט ענין אנכי ולא יהי' לך וכאן פירט ענין לא תחמוד, דאם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון יחשוב שהוא שלו ויקחנו לעצמו, ולכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות, וכן יפרש אח"כ דיני ע"ז ודיני כיבוד אב ואם ושבת ורציחה וניאוף המוזכרים בעשרת הדברות.

ואברבנאל כ' דכל התחלת הפרשה עד שור שנגח אדם, הוא פירוט על לא תרצח, שכל אלו הם פגיעה בחיי האדם, ואם לא יעשה כמשפט הכתוב נחשב רציחה מחיים, וכן במי שמשתעבד בעבדו או באמתו כל ימי חייהם שלא כדת הוא ממש רציחה.

הרי דפ' משפטים יש בכוחו לתקן אברי הגוף של האדם וכן באמת מצינו בכמה מקומות בפרשה התייחסות לאברים של האדם. [רציעת האוזן של עבד עברי, שן ועין של עבד כנעני, עין תחת עין שן תחת יד תחת יד רגל תחת רגל וכל פצעים והחבורות לגוף האדם ורפואתו ועוד]

ונביא בזה מש"כ בשיחות מוסר להגרי"ח שמואלביץ זצ"ל מאמר מ"ד דממה דהאוזן נרצע חזינן שאבריו של האדם אחראים לחטאים הנעשים על ידם ואף נעשים עליהם ולכן נרצעת האוזן כי היא שמעה על הר סיני ועברה על הציווי, וכן מצינו בהמשך הפרשה דעבד כנעני יוצא בשן ועין ובמדרש דכיון שחם ראה ערות אביו והגיד בפיו לכן נתקלל להיות עבד וזה לקה בדבר שקלקל בעיניו או בשיניו ונתכפר לו לכן יוצא בהם לחירות, [ע"ש בעבד כנעני שהבאנו הדברים באריכות, ומש"כ בשם אלשיך צד הטוב של שם ויפת שלא רק שלא פגמו בעיניהם גם הפנים שלהם לא רצו לפגום] וזה הביאור בברכות ה. דילפי' מק"ו דשן ועין שהם רק אחד מאבריו של אדם ועבד יוצא בהן לחירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם עאכו"כ. דאברים של האדם בעצם נפגמים ע"י שאינו עושה בהם רצון ה' וע"י היסורים הם מתכפרים ומתקנים.

וע"ע בגמ' נדרים לב: "עיר קטנה ואנשים וגו'?" עיר קטנה - זה הגוף, ואנשים בה מעט - אלו אברים, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה - זה יצר הרע, ובנה עליה מצודים וחרמים - אלו עונות, ומצא בה איש מסכן וחכם - זה יצר טוב, ומלט הוא את העיר בחכמתו - זו תשובה ומעשים טובים, ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא - דבשעת יצר הרע לית דמדכר ליה ליצ"ט" הרי דאברים של האדם חולקים שם לעצמם מן הגוף. ויובנו הדברים ע"פ דברי התנחומא פ' כי תצא סי' ב' "א"ר אדא רמ"ח מצות עשה יש בתורה כמנין איבריין שבאדם ובכל יום ויום צועקים על האדם עשה אותנו שתחיה בזכותינו ותאריך ימים, ושס"ה מצות לא תעשה כמנין ימות החמה ובכל יום ויום שהחמה זורחת עד שהיא שוקעת צווחת ואומרת לאדם גוזרני עליך במי שהגיע ימך ליום הזה אל תעבור בי את העבירה הזאת ואל תכריע אותך ואת העולם כלו לכף חובה" הרי לן להדיא דרמ"ח אברים ושס"ה גידים של האדם הם בעצמם מבקשים ומתחננים לאדם שיעשה בהם מצוה ולא יעבור בהם עבירה כדי שלא יפגמו.

וע"ע לקמן בענין ד' שומרים שהבאנו ד' החת"ס בשם ר' נתן אדלר דקאי על שמירת אברי האדם.

בדומיה מעוול שנעשה להם במשך שנים רבות, ואין לאל ידם להוושע, וכשיבוא הקב"ה לעולם יסודרו ויפתרו כל העוולות וכ"א יבוא על מקומו בשלום, וכולם יסכימו לצדקת המשפט. ולכן בשעת קבלת שבת, שאז אנו נכנסים לעולם התיקון אנו כבר מדמיינים עולם כזה יפה בלי שום עוולות והכל בצדק ובמשפט, ואין לנו מושג איזה עולם יפה זה יהי'.

והנה בענין הנהגת המשפט בבריאה, הראה יידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א דבר נורא בירושלמי פ' הערל [מט:]: דכל שישים ושבעים שנה הקב"ה מביא דבר לעולם, כדי לטהר העולם ממזזרים, אבל גם צדיקים מתים, כדי שלא יהי' ניכר מי הם הממזרים, ובוודאי שאין אנו יודעים ומבינים דרכי שמים, אבל יתכן דזה א' מחשבות שמים למה שמתו רבים במגפת הקורונה, ומה שלפני שמונים שנה הי' השואה.

תיקון פגם האברים בפ' משפטים

ובאמת יש כאן עוד ענין כללי בפ' משפטים שנוגע לעבודת האדם ונקדים דברי השפ"א [תרס"ג] וז"ל ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. דבעשרת הדברות כתיב נפשי יצאה בדברו ועתה נאמר תשים לפניהם בחי' תיקון הגוף וגם אלו מסיני שהנשמות שנתעלו בהר סיני הי' כדי לתקן גם הגוף כי דבר שהי' בכלל יוצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא. וזה שנפשי יצאה בדברו הי' התעצמות הנשמה לתקן אח"כ גם הגוף והכל בכח התורה כמ"ש גדולה תורה שנותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב. וזהו בחי' בוקר וערב שכ' במדרש שהדיברות ניתנו בבוקר שהי' התגלות אלקות אנכי ה' אלקיך. אבל זה הי' הכנה לתקן גם בחי' ערב שהוא הגוף שצריך בירור מן התערובות. וכן הוא בכל שבת קודש יש בו הארת הנשמה והוא הכנה גם על ימי המעשה לתקן הגוף:

בפסוק ובכל אשר אמרתי עליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו. כתב רש"י ז"ל לעשות כל המצות אזהרה ע"ש. והענין כי כל המצות הם שמירה לאדם והם עצות לתקן האיברים לדבוק עצמו בחיות פנימי של האדם ולא לתור אחר הגשמיות. נמצא שהגם שהם מ"ע. אבל בלא כח אלו המצות. הגשמיות והטבע מביאין לידי חטא. והרי הם אזהרה דל"ת ג"כ. וז"ש ושם אלהים אחרים לא תזכירו זה בחי' הסתר הטבע וכח תערובות טוב ורע שיש באדם ע"י חטא הראשון. לכן נתן לנו הקדוש ברוך הוא תרי"ג מצות להנצל מזה התערובות: "עכ"ד השפ"א.

משפטים מכונים הדיינים "אלהים" כמ"ש "והגישו אדוניו אל האלהים" [להלן פסוק ו], "עד האלהים יבא דבר שניהם" [להלן כב ח], וכתוב גם כן "ונתן בפלילים" [להלן פסוק כב], והכוונה לדיינים המומחים הסמוכים עד משה רבינו. וכ"כ התוס' גיטין שם ד"ה לפנייהם בשם ר"י דא"האלהים" טובא דכתיבי בפרשה קאי, וכן משמע בפרק החובל [ב"ק פד:]: דמאלהים נפקא לן מומחין, דאמר מ"ש נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור דאלהים בעינן וליכא. אבל ד' רש"י בגיטין שם ד"ה לפנייהם, דקאי אשבעים זקנים שעלו עמו להר קודם מתן תורה כדכתיב [לקמן כד א] ואל משה אמר עלה וגו' ואע"פ שנכתבה פרשה זו לאחר מ"ת, קודם מתן תורה נאמרה ונכנה המזבח והעלו העולה והשלמים ובאותו דם נכנסו לברית. וי"ל דרמב"ן דלא פי' כרש"י הוא לשיטתו בסוף הפרשה דהפרשיות כתובים כסדרן וכריתת הברית ובניית המזבח והקרבת הקרבנות ה' אחרי מ"ת. אבל רש"י לשיטתו שם, ובחגיגה ו. דס"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה וזה ה' לפני מ"ת.

וכ' רמב"ן דאף שכללו חז"ל גוים והדיוטות כאחת יש נפק"מ ביניהם, שאם רצו שני בעלי הדין לבא לפני ג' הדיוטות שבישראל מותר הוא, ובדקבלום עילויהו דינו דין, אבל לפני הגוים אסורין הם לבא לפניו שידון להם כדיניהם לעולם, ואפילו היו דיניהם כדינו באותו ענין.¹⁰

¹⁰ וכדאי להעתיק כאן דברים חריפים מאד של מהר"ל בנור ארי' כאן וז"ל "ובקצת ארצות ובקצת קהילות שמים ללענה משפט ראשונה, הקימו להם מציבות למנות להם מקצת ראשים בורים, לא ידעו לשון משפט ומהו הדין, ודרשו המקרא לגנאי לפני הדיוטות דוקא, שלא די שמנו ראשים בורים מכל, אלא נטלו המשפט מיודעי דבר המשפט ונתנו אותו לבורים, עד שהיודעים ותלמידים - בעיניהם רואים עוות משפט ודין גזול ועושק על מקצת ראשים בורים, ואין לאל ידהם להושיע אף ליתום ולא למנה. והנה עוברים כל שעה על "לא תטע לך אשירה אצל מזבח ה' אלהיך" כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ז:): הממנה דין שאינו הגון כאילו נוטע אשירה אצל מזבח ה'. ואולי רמו עליו בתורה "לא תטע לך אשירה אשר שנה ה' אלהיך" כי אותיות "אשירה" הראש', "אשר שנה ה'" קאי על האשירה, הוא הראש ששנה ה' אלהיך, ואלהיך שונא אותו גם כן. וחכמי הדור אין להם להתאונן על כבוד התורה, כי דיו לעבד שיהיה כמו רבו, הרי הם מחללים שם שמים ומייקרים שם עבודה זרה, עבירה גוררת עבירה דורשים לפני הדיוטות דוקא, עד שבאו לדרוש לפני ערכאות דוקא, עד שאין פונים עוד למשפטי התורה. ואין לך דבר אהוב לפני השם יתברך כמו משפט אמת, וכמו שאמרו ז"ל היושב ודן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. והם משליכים אמת ארצה, עד כי אין משפטי אמת. ונמשך עוד כמעט חס ושלום שאין תורה ודת, כי אין ביד החכמים לגדור פרצות הדור, כי יאמר הראש והבכיר, והדומה לו, אין אתה אב בית דין לנו שאנתנו חייבים לשמוע לך. ויותר קשה לסבול עולם מעול מלכות, שמפני שאין הכבוד נאה לו, והוא אינו נאה לכבוד, וכאשר יחשוב שאין אחד נוהג כבוד בו, ולא ירצה להיות כפוף תחתיו - מכניע אותו ומציר לו ורודף אותו בכל הרדפה, וכן לשפלותו הוא מגרה באנשים חשובים ותלמידי חכמים, שיסבור כי אין החשובים והתלמידי חכמים רוצים להיות נכנעים תחתיו, ולכן הוא דורך על במתי החשובים והנכבדים ביותר להשפיל אותם. או ואבוי להם מאותה חרפה ומאותה בושה ומאותה כלימה. אך נתקרה רוחי ונכבה אש יקוד לבי הבעורת, כי דבר במ ראיתי כי אין יוצא מאתם

עכ"פ א"ש דבפרשה זו כ' ובכל אשר אמרתי עליכם תשמרו דקאי על שמירה כללות על אברי הגוף שלא יפגמו מחמת העבירות. ולכן כ' גם בפרשה זו עניני רפואה, רק שבתו יתן ורפא ירפא, והסרתי מחלה בקרבך, גם נרמז במ"ש מי בעל דברים יגש אליהם וילפי' מזה בב"ק מו: דהמע"ה ופרכי' סברא הוא מאן דכאיב לי' כאיבא אזיל לבית אסיא, וברש"י גיטין מח: מביא המקור להמע"ה ממי בעל דברים כנר' שאפשר להכניס סברא הנ"ל בפסוק זו, דע"י שמירת אבריו מלעשות בהם נגד רצון הבורא וגם משתמש בהם לעשיית רצונו יהי' לו רפואה באבריו.⁹

*לפניהם ולא לפני עכו"ם והדיוטות

ואלה המשפטים אשר תשים לפנייהם: [שם]

כ' רמב"ן דפשוטו של מקרא הכוונה ב"לפניהם" היינו לפני כל העם, שינהיגו ביניהם משפטים ישרים ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין. וכ' אור החיים הק' דס"ד דרק מצוות כמו מאכלות אסורות ושבת וכדו' צריך כל אדם לדעת, אבל משפטים סגי שיש שופטים הפוסקים דיני ממונות היודעים אותם, קמ"ל אשר תשים לפנייהם כי התחייבו בשמיעתם כל כלל ישראל. אולם כבר הביא רש"י דברי חז"ל [גיטין פח: תנחומא ג] שדרשו דלפניהם קאי על הדיינים לומר לפנייהם ולא לפני גוים והמביא דין לערכאות מחלל את השם ומייקר שם ע"ז. וברמב"ם פכ"ו מסנהדרין ה"ז "כל הדין בדייני עכו"ם ובערכאות שלהן אף על פי שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפנייהם לפנייהם ולא לפני עכו"ם...". וביאר הרמב"ן דדרשו כן דהול"ל אשר תשים "להם" וממ"כ לפנייהם מ' שישראל יהיו הדיינים כי על השופט אמר תמיד שהמשפט יהי' לפניו כמ"ש "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' לפני הכהנים והשופטים [דברים יט ז], עד עמדו לפני העדה למשפט [במדבר לה יב], לפני כל יודעי דת ודין [אסתר א יג].

עוד דרשו חז"ל בגיטין שם, לפנייהם ולא לפני הדיוטות, דבעי' מומחין וסמוכין, ופי' הרמב"ן כאן מפני שבפ'

⁹ האדמו"ר הרה"ק ר' יצחק מסקווירא זי"ע ה' פעם חולה ולא ה' מגיע לביהמ"ד, עד שבפ' בשלח אמרו לו שכדאי ליכנס לקריה"ת דכל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' כי אני ה' רופאיך, אמר דזה רעצעפט [-מרשם] מדי גדול דרק אם שמוע תשמע בקול ה"א והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חוקיו אז כל המחלה וגו' אח"כ בפ' יתרו אמרו לו דבקה"ת נתרפאו כל המומין אמר עדיין זה דבר מדי גדול, שוב כשהגיע פ' משפטים אמרו לו שכ' רק שבתו יתן ורפא ירפא אמר אכן זה טוב דרק שבתו יתן תן להקב"ה רק שבת אחת וכבר תקבל רפואה. - [אמרות טהורות להרה"ק ר' יחי' יצחק מרחמסטריווקא זי"ע]

ובתוס' גיטין שם ובסנהדרין ב: ד"ה ליבעי הקשו דל"ל קרא לפניהם לאפוקי הדיוטות הלא בלא"ה צריך מומחים ממש"כ אלהים בפרשה, וכן מבואר בסנהדרין שם בפשיטות דהצד לחייב ג' מומחים מדאורייתא בהלואת והודאות הוא מצד עירוב פרשיות במש"כ אלהים בשומרים, וכתבו דלד' ר"י א"ש דמש"כ בגיטין לפניהם ולא לפני הדיוטות היינו משום דלפניהם קאי אלהים דהכא כלומר לפני הדיינין המפורשין במקום אחר, אבל לד' רש"י דקאי לפניהם אשבעים זקנים הכתובים בסוף הפרשה, תק' תיפו"ל מצד אלהים, ותירצו דבסוגיא דגיטין איירי לענין מילי דכפייה, דאיתא שם "אביי אשכח לרב יוסף דהוה יתיב וקא מעשה אגיטין אמר ליה והאנן הדיוטות אנן" אבל אלהים לא קאי על כפייה רק בדין בעלמא, והמקור דפסוק דאלה המשפטים מיירי בכפי"י הוא משום דדרשינן בסנהדרין ז. מאשר תשים אלו כלי הדיינין דשייך בהן שימה. וכלי הדיינים הוא לצורך כפייה.¹¹

*לכו"ע כפיה צריך כח ב"ד

והקצוה"ח סי' ג' סק"א הביא קו' האחרונים על הרמב"ם פ"ב מסנהדרין ה"י דפסק כרב אחא ברי' דרב איקא [סנהדרין ג.] דמה"ת כשר בחד הדיוט, ממה דמבואר בכמה מקומות בש"ס דבהודאות והלואות בעי' להא דשליחותיהו דקמאי עבדי,¹² ות"י ע"פ מה דמבואר

לא נין ולא נכד, עד שהעניות שולטת, ואין להם זרע שיהיה לו שם בחכמים ושאר בתלמידים.

ואני אומר כי ירא אלהים יחוש לו ואל יעמוד לפניהם למשפט, והרי אמרו ז"ל (סנהדרין ז:) "לא תעשו אתי אלהי כסף ואלהי זהב" (זה דין הבא בשביל כסף וזהב. ולפיכך נאמר "לא תעשו אתי", כי הדיין הוא עם השם יתברך, כדכתיב "אלהים נצב בעדת אל", ומי שהוא עומד לדין לפני דיין הממונה בעבור עשור, הרי עושה אלהי כסף ואלהי זהב עם השם יתברך, אשר "נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט" ומצוה להקל בכבודם, כמו שכתב בחושן משפט. ובירושלמי בסוף ביכורים (פ"ג ה"ג) רבי מני מקיל לאילין דמתמנין בכסף. רבי אמי קרי עליהן "אלהי כסף". ובאלו שנתמנו בשביל עשרים יש בהם הכל ועל הכל, כי הידים ידי עשוי שמכו אותם. אמנם נמצאו גם כן בקצת קהילות נאמני רוח, כונתם לשם שמים, לא להשתורר על הציבור בגאווה, על אלו נאמר העוסקים עם הצבור לשם שמים צדקתם עומדת לעד, ועל האחרים נאמר "ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגין ואסירה כל בדיליך ואשיבה שופטיך כבראשונה" עכ"ד מהר"ל.

¹¹ ובאמת צ"ע דעד כמה שחייב ע"פ דין להוציאה בגט ואנו כופין אותו עד שיאמר רוצה אני כמבואר בב"ב מת. ובקידושין נ. א"כ מה איכפ"ל דהם ב"ד הדיוטות הרי סו"ס גמר בלבו לגרשה, ואינו גט מעושה כלל, ואת"ל דאינו מסכים כיון שהם הדיוטות הלא לא כל אחד בקי בדין זה, וחושב שאכן חייב לקיים דברי ב"ד הדיוטות ועמד בזה בחי' חשק שלמה בגיטין שם, ות"י דאה"נ לא שאל אביי את רב יוסף שיהי פסול רק איך יש בכוחו לכפות בלי כח ב"ד אבל אה"ע בדיעבד יהי' כשר עוד תי' דכל מה שאמר רוצה אני ה"י על דעת שיש בכוחם לכוף אותו, אלא שדחה זה דכיון דע"פ תורה מחוייב לגרשה רק שאין ההדיוטות מצוים עליו לא איכפ"ל בזה שאילו ה"י יודע שאין בכוחם לכוף לא ה"י מסכים.

¹² והעיר בזה גם בכס"מ, ובש"ך שם סק"א אחרי שהק' על הרמב"ם ומה"ט פסק באמת דצריך ג' מומחים מדאורייתא ולא הביא כלל שהכס"מ כבר העיר בזה כתב וזה לשונו "בשעה שכתבתי דברי הנ"ל לא

בד' התוס' דגם אי נחליט דלא אמרינן עירוב פרשיות, ודין שלשה הוא רק מדרבנן, מ"מ לענין כפי"י בוודאי בעי' ג' מומחין מדאורייתא. וגדר הדברים הוא דאין בידינו לכוף אותו לקיים אשר מוטל עליו בלי כח ב"ד וסמוכין ממש רבינו, וע"ז אמרינן דשליחותיהו דקמאי עבדינן, ולכן א"ש בגיטין שם שרב יוסף ה"י כופה על גט והעיר לו אביי מקרא דאלה המשפטים ולזה ענה לו דהוי כהודאות והלואות, ואף דהתם לא בעי' ב"ד מדאורייתא לעצם הפסק, אבל מיירי בענין כפי"י לעשות מה שמוטל עליו, והרי למ"ד שעבודא לאו דאורייתא אין בו אלא משום פריעת בע"ח מצוה, ואעפ"כ אמרינן בפרק הכותב [כתובות פו.] דבאינו רוצה לעשות מצוה כופין אותו עד שתצא נפשו, וא"כ ה"נ גבי הודאות והלואות כופין אותו לקיים המצוה המוטל עליו, ולזה בעי' כח ב"ד גמור ובע"כ משום דשליחותיהו דקמאי קא עבדינן, וא"כ ה"ה דכופין אותו בגט לקיים המצוה המוטל עליו, הגם שאנו הדיוטות אנן. ולפ"ז יוצא דלמ"ד אין עירוב פרשיות לא נאמר דין ב"ד רק במה שכ' בפרשה, אבל במילי דכפי"י לעולם בעינן סמוכין דקאי אשר תשים אשבעים זקנים. וכ"כ הב"ח סי' א' ס"ג,¹³ אלא דמ"ש שם דלרש"י דלפניהם קאי אשבעים זקנים, אין חילוק כלל דבכל ענין בעינן סמוכין, קשה דאדרבה דעיקר החילוק שכתבו תוס' בין מילי דכפיה לדינין בעלמא הוא רק לפירוש רש"י דקאי אשבעים זקנים דאז ה"י ק' ל"ל קרא מיוחדת דלפניהם, אבל לתוס' דלפניהם קאי על אלהים הכ' בפרשה אין נפק"מ בין מילי דכפי"י ודין דעלמא. עכ"ד הקצוה"ח.

אולם בנתיב"מ שם חולק עליו וס"ל דלכפי' דמצוה א"צ ב"ד כלל, דכל אדם מצווה להפריש חבירו מאיסור אפילו מי שאינו בכלל בית דין, כדמוכח בב"ק כת. גבי נרצע שכלו ימיו, דיכול רבו להכותו כדי להפרישו מאיסור שפחה. והשיב ע"ז במשובב נתיבות, דדבריו מבוארים להדיא בתוס' שהביא והשגתו הוא על התוס', ואין הוכחה מב"ק דלאפרושי מאיסורא שאני, אבל כפי' במצוות וודאי בעי' ב"ד.

היה לפני ספר כסף משנה כי זה למדתי בברחי מן מלחמות הרקים ימ"ש, ועתה עיינתי בספר כסף משנה וראיתי שהרגיש שם בקושיא שהקשיתי לעיל על הרמב"ם... נוראות למתבונן איך ה"י שקוע בעומק הסוגיות גם בשעת בריחה, ועוד יש להתבונן איך שמגדיר הקוזקים "הריקים" לא מצא תואר יותר שפל מלהיות "ריק" דזה לעומת זה בשעה שלבו מלא רוח חכמה מתורה הקדושה, לב הרשעים מלאים ריקנות וסכלות וזה גורם להם לעשות כל הרשעות.

¹³ אולם בתומים שם סק"א פ"י ד' התוס' דוודאי לדון בדבר שעדיין לא נקבע הדין כלל צריך שלשה מומחין וכוונת התוס' בדין שכבר נקבע מדיינים קדמונים כגולן אלו שחייבין להוציא שא"צ לדון בהם רק לקיים הכפי' בפועל לזה בעי' קרא דלפניהם.

בעיני כמו שהוכחתי מחליצה מדכתיב ביה משפט. וכתב עוד דבאמת ר"ל דה"ה בקידושין משום דכתיב ויצאה והיתה "ויש צדדין בדבר, ולא אכתוב עד אראה מה שישביני רבותי על הגט." ובש"ת רעק"א תנינא ע"א ביאר ספיקת האו"ז דכיון דפסול גט בלילה לא נלמד מפסוק אלא זה רק מסברא דכיון שגובה כתובתה הו"ל כתחלת דין וכיון דסברא זו ל"ש בקידושין בכה"ג ל"ש להקיש הוי' ליציאה.

ובתורה"ד סי' רמ"ח כשדן דאי אפשר להפסיק בטהרה אחרי שכבר התפללו הקהל ערבית, כתב "וכן ראיתי אחד מהגדולים שפסל גט שנתן לאחר שהתפללו קהל ערבית אף על פי שהיה עודנו יום דיי, וכן כתב לי אחד מן הגדולים בתשובה שגדול אחד רבו פסל גט שנתן לאחר ערבית והטעם משום דכתב בתשובת א"ז דאשה שקבלה גיטה בלילה אינה מגורשת". ובב"י אה"ע סי' קל"ו הביא ד' תרומת הדשן ותמה שאינו יודע מה ענין דין לגט וכתב ששום אחד מהפוסקים לא חילק להקפיד בכך. אולם הרמ"א סי' קכ"ג ס"ה הביא ד' תרומת הדשן להלכה.

*לרע"ב הנוטל שכר על גט הגט פסול

והרע"ב פ"ד דבכורות מ"ו בהא דאיתא שם דהנוטל שכר לדון דיניו בטלים. כתב וז"ל "וברבני אשכנז ראיתי שערוריה בדבר זה, שלא יבוש הרב הנסמך ראש ישיבה ליטול עשרה זהובים כדי להיות חצי שעה על כתיבת ונתינת גט אחד, והעדים החותמים על הגט שני זהובים או זהוב לכל הפחות לכל אחד, ואין זה הרב בעיני אלא גולן ואנס, לפי שהוא יודע שאין נותנים בעירו גט שלא ברשותו, ונותן הגט בעל כרחו צריך שיתן לו כל חפצו. וחושש אני לגט זה שהוא פסול, דהא תנן במתניתין הנוטל שכר לדון, דיניו בטלין. להעיד, עדותו בטלה" והובאו דברי רע"ב אלו להלכה בשו"ע סדר הגט¹⁴ הנדפס באה"ע אחרי סי' קנ"ד בסעיף ד' וז"ל "והר"ר עובדיה בפירוש המשנה בפרק ד' דבכורות קרא תגר על הרבנים מסדרי הגט הנוטלים יותר מכדי שכר בטלה" אולם הרמ"א שם כתב עליו "ולא נהגו כמותו. גם טעמו אינו כלום, כי הוא מדמה דבר זה למה שאמרו הנוטל שכר לדון דיניו בטלין ואינו ראייה, כי סדור הגט אינו דין, אלא למוד בעלמא".

עכ"פ למבואר בקצוה"ח ע"פ ד' התוס' פסוק זה דאלה המשפטים קאי בכח שניתן לב"ד לכפות על האדם לעשות מה שמוטל עליו. ולפ"ז מה שהובא בגמ' גיטין פח: פסוק זה בכפית גט, אין כאן דין מסויים לענין גט שיצטרך ב"ד, אלא זה דין כללי של כפי' רק במקרה הי' הגמ' הזה בענין גט. וע"ע בבית הלוי סוף ח"א בתשו' הגר"ח מוואלוזין סוף תשובה ג' דגם לתת גט לאשה בע"כ צריך ב"ד ואף דמדאורייתא אשה מתגרשת בע"כ מ"מ מדרשא דלפניהם ולא לפני הדיוטות ילפי' שכל דבר שנעשה בחבירו שלא כרצונו צריך ב"ד. [ובעונג יו"ט סי' קנ"ה רצה להוכיח מקידושין סב: דגט בע"כ א"צ שלשה ודחאו].

*האם גט נכלל במשפטים

אבל חידוש גדול מצאנו בד' האו"ז ח"א סי' תשמ"ה, [והועתק בשו"ת מים עמוקים לר"א מזרחי ח"א סי' ל"ו ובהרבה פוסקים מביאים חידוש זה בשם הרא"ם והתייחסו לזה בחידוש של אחרון אבל באמת זה מהאו"ז] דפשיטא לי' דאשה שקבלה גיטה בלילה שאינה מגורשת דתחילת דין שפטינן ביום ולא בלילה כמבואר בפ"ד דסנהדרין, ומדמי לה לחליצה דלמ"ד דנחשב תחלת דין פסול בלילה אפי' בדיעבד, וא"כ ה"ה נתינת גט דמשפט כתיב ביה ומביא ע"ז הגמ' בגיטין פח: דכשמצא אביי שרב יוסף מעשה אגיטי העיר לו מקרא דאלה המשפטים, הרי דהאי קרא דאלה המשפטים מיירי נמי בגיטין ומשפט פסול בלילה אפי' בדיעבד. והטעם דנחשב דין, כמו בחליצה דקי"ל דהוי כתחלת דין דבזה מתחילה לתבוע כתובתה א"כ ה"ה בנתינת הגט י"ל כן דעל ידו גובה כתובתה. ואף דגמ' גיטין מיירי רק בכפי' מ"מ מזה יש ללמוד לכל דיני הגט, וראי' מטבילת גר שצריך שלשה וביום דוקא, דכתיב בי' משפט ואע"פ דלא כ' משפט לענין טבילה מ"מ כיון דכתיב משפט בכמה עניני גר אמרי' דגם הטבילה בכלל המשפט, וא"כ ה"ה בגט גם אילו הי' כתוב בהדיא באלה המשפטים דמיירי רק בכפי' מ"מ הי' אומר דדין משפט הולך על כל עניני גט. ואם תקשה דלפ"ז נצטרך גם שלשה ולא אשכחן ג' בגט רק במביא גט ממדינת הים משום דקיום שטרות בשלשה, וכן גבי ביטול גט בהשולח, ואמאי הואיל ונתינת גט משפט כתיב ביה לבעי תלתא כמו לענין גר, ותי' דעיקר דין ג' לענין גט היינו רק מדרבנן דאפי' בדיני ממונות גופיהו קי"ל כרב אחא בריה דרב איקא דאמר מדאורייתא חד נמי כשר, וא"כ לענין גט גם מדרבנן לא הצריכו שלשה.

וכתב ע"ז ודבר זה לא כתבתי לסמוך עלי בשעת מעשה עד שאשמע דעת רבותי מה יאמרו אף על פי שנראה

¹⁴ כ' שם המגיה בתחלת הסימן "כל הכתוב בסדר זה משם הסדרים, תסם, הוי יודע שהוא מסדר מהרא"י מרגלית ז"ל".

*לד' הנו"ב כל גט צריך ב"ד לעיכובא

ובשו"ת נודע ביהודה [מהדו"ת אה"ע סי' קיד והובא בקיצור בפתחי תשובה סי' קכ"ג סק"ה ובאריכות בסדר הגט סק"ח] נשאל באחד שסידר גט עם שני בני תורה, ואחד מהם הוא חתנו, האם יש לפסול הגט כדין ג' של ב"ד וא' מהם קרוב, או נימא לד' רמ"א בסדר הגט סידור הגט הוא רק מורה דרך ומלמד לסופר ועדים איך יתנהגו, והשיב דבאמת ד' תרוה"ד לפסול גט בלילה מטעם דין תמוה מאד, הגם שהב"י כבר תמה עליו, אבל איך אפשר שבעל תה"ד ישגה ויפול בטעות גלוי ומפורסם כזה והוא רב מובהק גדול בהאחרונים, ואם כי הרע"ב בפ"ד מבכורות ג"כ שגה בזה כאשר השיג עליו רמ"א, אבל הרע"ב עיקר ספרו לא חבר לפסק רק לפרש והוא פרשן ולא פסקן ואם כי הוא גדול מאד מ"מ אין לתמוה אם לא דקדק בדבריו כל כך וכתב דבר שאינו מוסכם עפ"י הדין, אבל התה"ד עיקר חבורו הוא לפסק הלכה וראוי לו להשגיח בדבריו, ולא די לנו הסער הזה אלא שגם בעל תה"ד לא מעצמו כתב דבר זה אלא גם בשם אחד מהגדולים שכתב כן בשם רבו ולא עוד אלא שכתב כן בשם האור זרוע שפסל גט הניתן בלילה וידוע שהא"ז הוא הר"י מווינא והוא רבו של מהר"ם מרוטנבורג ואיך נחשוב חלילה עליו טועה. ומתחלה ר"ל דכיון דעיקר דברי תה"ד לא הי' בענין גיטין י"ל דד' או"ז מיירי באומר בפ"נ ובפ"נ וכדו' והוא קיום שטרות דבעי' שלשה מפני שהוא דין, ולכן פסול בלילה, אבל אח"כ ראה תשו' או"ז בפנים שמפורש שפוסל כל גט בלילה דומיא דחליצה דיש התחלת גביית ממון, ואף שזה ק' מאד דא"כ כל שטר הנעשה בעדים שע"י השטר גובה מלקוחות נימא שהוא דיני ממונות ויצטרך שלשה ויפסול בלילה, ובהכרח דגוף הענין הוא עדות וכשיבוא לטרוף וליקח יבוא לפני ב"ד, וא"כ ה"ה הגט עדי מסירת הגט הם עדים שעתה כבר הגיע פרעון הכתובה וכשתרצה לגבות תבוא לב"ד ואי"ז סבה שיהי' עליו תורת דין עכשיו. ובשלמא בחליצה מפו' בקרא שצריך ב"ד, אבל בגט שלא מצינו שיהיה צריך דיינים מהי תיתי לומר שהוא דין בשביל הכתובה.

"אבל מה אעשה ואני עפר ואפר תחת כפות רגלי הא"ז וצריך אני לקבל דמיון שלו ולבטל דעתו. ופקחתי עיני לראות מה יאמרו יתר רבותינו הראשונים בדבר זה וראיתי אור גדול המסייע לדברי הא"ז ומנו רבינו המובהק אשר מפי פירושונו אנו חיים בכל הש"ס רש"י ז"ל במשנה בריש סנהדרין החליצה והמאונן בשלשה וז"ל רש"י החליצה בג' ביבמות יליף לה בפ' מ"ח, המאונן יתומה קטנה וכו' יוצאה בלא גט במיאון כל זמן שלא גדלה תחתיו ובשלשה בעינן דכל דתקון רבנן

בעין דאורייתא תקון" היינו גט שהוא להוציא מקידושי תורה דומיא דהכי תיקנו מיאון לקידושי קטנה שהוא דרבנן שיהיה בשלשה, וא"כ מוכח דגט צריך שלשה. ומה דלא נמנה במשנה דכלול במש"כ דיני ממונות בשלשה. ועי"ש בנו"ב שהחזיק טובא בשיטה זו דגט נחשב דין מחמת הממונות שבו, ודחה כל הסתירות שיש ע"ז, ולכן בעי' שלשה כשרים לעיכובא וגם ביום אבל לענין לילה כשר בדיעבד, דאולי הוי כגמר דין וכן בעיקר דיני ממונות יתכן דכשר בלילה ומה שהביא הרא"ם בתשובה שיש שלא חששו לד' או"ז הוא רק מחלק הלילה אבל לא ממה שצריך שלשה. ומ"מ זה רק חלק נתינת הגט, אבל סידור הגט וודאי אינו דין ודלא כרע"ב. עכ"ד נו"ב. וחזר על שיטתו בס"י ק"ה שהתרעם מאד על רב אחד שסידר גט ביחידי ולא כן נהגו בכל תפוצות ישראל שאפי' גאון מובהק מצרף אליו ב"ד לסידור הגט. ועי"ש עוד בס"ס קיי"ח שכ' וז"ל ומה ששאל עוד מה שלוקחים להמסדר עוד שנים שיצטרפו עמו שיהיו ב"ד של שלשה אם יש להרחיק בהם הקורבא יותר מקורבא שפוסל ע"פ הדין. דע שזה שלוקחים שלשה ביארתי בתשובה אחרת שהוא ע"פ הדין" ואמנם אעפ"כ אין להתמיר בקורבא רק מה שפוסל ע"פ הדין ולא בחומרא יתירא.

*האחרונים שחולקים על הנו"ב

אולם בפתחי תשובה בסדר הגט סק"ח האריך טובא בד' נו"ב אלו, ותמה דלענין לילה שהוזכר ברמ"א להלכה היקל בדיעבד, ולענין שלשה דלא נזכר זה בכל הלכות גיטין בש"ע והאחרונים, גם בדיעבד פסול. וגם באו"ז גופא מפורש דא"צ שלשה, וגם ד' רש"י ריש סנהדרין אין הכרח די"ל דדמי לגט מעושה דצריך ב"ד. ¹⁵ שוב כתב שכעת יצא לאור שו"ת חתם סופר חלק א"ח ומצא שם באמצע סי' נ"א שהזכיר דברי הנו"ב הנ"ל וכתב עליו שכבר דחאו בתשובה אחת, [עי' בשו"ת חת"ס אה"ע ח"ב סי' ס"ד וסי' ס"ה וסי' ס"ו שדחה ד' הנו"ב וכ' דלא עלה על דעת רש"י לומר כן אלא כוונתו דהוי כגט מעושה ובאמת גט מעושה פסול לילה] וכתב דוודאי סידור הגט עצמו לא בעי ג', אך מה שאחר כתיבת הגט טרם הנתנה שחוקק הרב ושואל להסופר לעדים השאלות האמורות בסה"ג מסעיף ס"ו ואילך זהו קבלת עדות ובעי שלשה מן התורה. וכן לפ"מ שנהגין עכשיו שגונזין הגט אצל הרב המסדר רק שנותנים להאשה כתב פטורין שנתגרשה כדת מו"י כיון

¹⁵ גם בח"י רעק"א ריש סנהדרין דקדק ד' רש"י כשי' נו"ב והק' שבמס' גיטין מבואר שא"צ ב"ד, ובמהר"ם שיף ביאר דכוונת רש"י דמיאון דמיא לחליצה שאומרת לא חפצתי.

*האם יש להקפיד לעשות קידושין לפני שקיעה

והנה בענין ספיקת האו"ז לגבי קידושין דאולי יש להקיש הויה ליציאה והובא גם במהר"י מינין סדר הגט סי' נ"ז, כ' בכנה"ג אהע"ז הגה"ט סי' כ"ו ז' וכבר פשט המנהג לקדש בלילה ומיהו אם יכול לקדש ביום ולא בלילה יש לחוש לסברת רבינו ישעי', ופה תירא הי' מנהג קבוע לקדש בלילה ובטלתי המנהג והנהגתי לקדש ביום והעתיקו הבאר היטב באה"ע סי' כ"ו סק"ד, והובא בפתחי תשובה שם סק"ז, ובשו"ת רעק"א תנינא ע"א דשלא בשעת הדחק ראוי ונכון לחוש לזה לכתחלה וא"כ יש להקפיד לערוך החופה לפני השקיעה, ומ"מ בשעת הדחק יש להקל מדגם בגט רבו המקילין, ובפרט לענין קידושין שלא הביאו הרמ"א, ועוד דיש ראיות בגמ' דאפשר לקדש בלילה ותי' בשעה"מ דבקידושי כסף ל"ש ההיקש ליציאה וא"כ אנו שמקדשין בכסף מותר בלילה. [וי"ל"ע לשי' נו"ב דס"ל דבגט בעי' שלשה, א"כ אי נחשוש להיקשא דקידושין נצטרך גם ב"ד ולא שמענו מי שיקפיד בזה.] אולם בערוה"ש שם סי"ד כ' דמצוה למחוק ד' הבאר היטב, דוודאי אפשר לקדש גם בלילה וכ"ה המנהג בכל מדינתנו, וכ"כ בשדי חמד מער' חו"כ סק"ד דאף דיש מנהג להקפיד בזה אבל לרוב פוסקים מקדשין בלילה, וכן העיד בשו"ת תירוש ויצהר סי' קי"א שכן המנהג, וכן ביארו בשו"ת אפרקסתא דעניא סי' קע"ב, ובשו"ת דברי יציב אהע"ז סי' פ"ג עושה חשבון דקידושי יצחק ורבקה הי' בערב פסח ביום דייקא לפני שנעשית בת שלש וראוי לביאה, ולפ"ז יש סמך להקפיד מלקדש בלילה מקידושי יצחק, שהם נשואין הראשונים שבתורה, שהיו ביום דייקא. אולם כ' ליישב מנהג הצדיקים שעשו נשואין בלילה, להמנהג שמקדשין תחת החופה יותר טוב שיהיה חופה בלילה דיש לחשוש לשיטת הרמב"ם [פ"י מאישות ה"ב] דבעינן חופה הראויה לביאה, וביאה אסורה ביום, [ובטעם המלך ריש גירושין הוכיח מזה גופא דאפשר לקדש בלילה דהרי קידושי ביאה אסור ביום] ומהדרין יותר על דין החופה מלחוש לקידושין בלילה ודו"ק. ויש משמעות לזה בגמ' כתובות נו. דאורח ארעא לעשות חופה בלילה מצד הביאה, אולם בחזו"א

מהסבות ע"פ ד' הפתחי תשובה שהבאנו והכוונה לשי' הנו"ב, או גם לחת"ס עכ"פ מדין מעשה ב"ד, והוכיחו מד' ראבי"ה ח"ג סי' תתצ"ד דבעי' ב"ד גם בגט ברצון, וכ"מ ברכיננו גרושם ב"ב קעד: ד"ה א"ל אביי ומשטמ"ק שם בשם הרא"ש, והביאו גם ד' הרע"ב בכורות ושהביא זה השו"ע בסדר הגט, ומש"כ השו"ע רק בלשון יש להזהר זה רק לענין נטילת שכר וכפי שהשיג הרמ"א דלענין סידור הגט אין להקפיד, אבל לא לענין עיקר הדין שצריך ב"ד בכל גט שם שלא בכפי' דזה פסול השו"ע גם בדיעבד, וכתבו שבמקו"א יוכיחו בהרחבה שכן גם ד' הרמ"א ועוד ראשונים כן וצ"ע דמפתחי תשובה וחת"ס חזו"ט דהי' להם דברי הנו"ב לחידוש עצום. עוד העירו בעמ' פ' דבלא"ה כדי שיהי' אשה מותרת להנשא צריכה להביא מעשה ב"ד אשר מאשרים שהתגרשה כדין כמבואר בשו"ע אה"ע סי' קנ"ב י"ב וזה כד' חת"ס הנ"ל.

שאותו כתב בא להתיר אשה המוחזקת בא"א לא יועיל חתימת עדים דה"ל מפי כתבם אלא דוקא מעשה ב"ד שלשה דיינים וא"כ אם אין הב"ד חוקרים ודורשים הסופר והעדים איך יעידו שנתגרשה כדמו"י. ע"כ צריך להיות ג' דיינים כשרים לכל הפחות משעת חקירת העדים ואילך עכ"ל החת"ס. אלא דלפ"ז אם האשה נשארה במקום הגירושין דאין הכרח ליתן לה מעשה ב"ד כמ"ש לעיל סי' קמ"ב סק"ז אין קפידא כל כך שיהיו שלשה. ומ"מ לכתחלה ודאי דיש להתמיר חדא הואיל ונפיק מפומיה דהגאון נו"ב ז"ל וגם מאחר שכן נהגו ברוב תפוצות ישראל וכמ"ש בתשו' חיים שאל הנ"ל וצ"ע בכל זה. עכ"ד הפתחי תשובה.

העולה מכ"ז דלענין כפי' בגט פשוט לכו"ע דבעי' ב"ד כשר ובעי' להא דשליחותיהו דקמאי עבדי' וכמפו' בגיטין פח:, אבל לענין עצם נתינת הגט וסידורו יש נדון, דד' האו"ז דיש לו תורת משפט ופסול בלילה וחשש לזה הרמ"א עכ"פ לכתחלה, ומ"מ לענין ב"ד א"צ וכד' פתחי תשובה וכד' החת"ס, אלא דאי בעי' מעשה ב"ד להחזיקה כמגורשת בעי' ב"ד לזה, אבל ד' נו"ב ע"פ צירוף שי' רש"י ריש סנהדרין בעי' גם ב"ד כשר לעיקר הנתינה אפי' בדיעבד, ולד' הרע"ב גם עיקר סידור הגט בעי' ב"ד כשר ויש לו תורת דין עד כדי שאם נוטל שכר ע"ז הגט פסול. אבל הרמ"א השיג ע"ז ולד' נו"ב ההשגה הוא על חלק הסידור דזה לימוד בעלמא אבל עצם נתינת הגט וודאי יש לזה תורת דין.¹⁶

¹⁶ ונפק"מ בכ"ז משנ"ת בספר משפטי ישראל בגיטין של אותם דיינים מרבנות הראשית שנוטלים שכר לרוב הרבה מעבר לשכר בטלה, או שנפסלו לדין מטעמים אחרים כמו מוסרים או גזלנים, [לפי ששמים בכלא שלא ע"פ דין תורה וגורמים נזקי גוף ונפש ופוסקים חלוקת רכוש וחיובי מזונות שלא ע"פ שו"ע אלא כנהוג בבתי משפט חילוניים וא"כ הו"ל גזלנים ופסולים לדין עי' חו"מ סי' ל"ד ס"ז] או אי נימא דשייך כאן חרם הקדמונים שדיינים שנבחרו ע"י פורקי עול שכל דיניהם בטלים לגמרי, [עי' שו"ת מהר"ם מרוטנבורג סי' אלף י"ט דפוס פראג, שחתמו על פסק זה רש"בם ורבינו תם וראב"ן ועוד ק"ג רבנים מבני דורם, ובשו"ת אבני נור יו"ד ה"ל נידוי חרם סי' תס"ה שכן החרימו גדולי האחרונים הלבוש מהרש"ל מהר"ם לובלין מהרש"א ושל"ה ובעל אבני נור צירף לחרם זה עוד ג' מאות רבנים בדורו, ובשו"ת חת"ס חו"מ סי' י"ט עד כ"א], האם הגיטין שלהם פסולים גם אם נחליט שלא עשו כפי', [דיש הרבה אופנים שהם סוברים דלא נקרא כפי' כלל כגון שמוצאים סבה לשים אותו בכלא מסבה אחרת ומתנים את שחרורו במתן הגט, או דסוברים דבית סוהר של היום לא נקרא כפי', או שמגבילים אותו ע"י פסילת רשיון נהיגה, איסור יציאה מארץ, פיטורים מעבודה, סגירת חשבונות בנק, וסוברים דכ"ז נכלל בסברת אר"ת דכפי' מצד אחר ל"ה כפי', או שכופים אותו לומר שנתן הגט בשביל שמצוה לשמוע לרבנים, ויש אופנים שמתירים לכפות כגון באומרת מאיס עלי דלרמב"ם כופין להוציא, או ע"פ ר"ח פאלאג'י דבבני זוג פרודים יותר מ"ח חדשים חובה על הב"ד לכפות, או ע"פ רבינו ירוחם שזוג שמרדו זע"ז כופין לתת גט אחרי י"ב חודש בכל מקרה, עי' בס' משפטי ישראל שדחו כל זה באריכות] האם יהי' פסול מצד שלא נעשה בב"ד כשר, לד' הנו"ב הגט פסול, אבל דלרבינו בד' או"ז לא התמיר רק לענין לילה ולא לענין שלשה. ובס' משפטי ישראל ובקונטרס פולמוס גיטי הכזב עמ' פ"א ערערו על גיטי רבנות הראשית גם בנעשה מרצון, וא'

אולם בערוה"ש סי' כ"ו סי"ד כ' דוודאי אפשר לקדש גם בלילה וכ"ה המנהג בכל מדינתנו, ומצוה למחוק ד' הבאר היטב שהביא דברי כנה"ג שחשש לזה, וכ"כ בשדי חמד שם דאף דיש מנהג להקפיד בזה אבל לרוב פוסקים מקדשין בלילה, וכן העיד בשו"ת תירוש ויצהר סי' קי"א שכן המנהג, וכן ביאר בשו"ת אפרקסתא דעניא סי' קע"ב. ובשו"ת לבושי מרדכי אה"ע"ז מהדו"ק סי' נ"ב דפוק חזי מה עמא דבר אלא שבמקום שנהגו להקפיד לקדש ביום אסור לשנות.

ובס' מצהלות חתנים עמ' קי"א רשם טעם המקילים מכמה סבות: א: ד' הב"י סי' קל"ו דגם גט כשר בלילה דאינו יודע מה ענין גט לדין. ב: היקש הוי' ליציאה הוא רק בקידושי שטר והאינדא שמקדשין בכסף אין לפסול בלילה. [שער המלך פ"א דגירושין ורעק"א בשו"ת תנינא ע"א והובא בפתחי תשובה סי' כ"ו שם ולפ"ז דחה הראיות שהביאו האחרונים מכמה גמרות דאפשר לקדש בלילה דמיירי בקי' שטר או ביאה] ג: כיון דברמב"ם וסמ"ג מפורש להיתר אין ספיקם של הרא"ם ומהר"י מינץ מוציא מידי ודאי היתר הראשונים [שו"ת בית ישראל לאנדא סי' קנ"ו ויש להעיר בדבריו דזה לא ספק הרא"ם רק של או"ז שהוא ג"כ ראשון] ד: ד' הסמ"ע חו"מ סי' ה' סק"ז שגם דין בלילה כשר אם זה לאור הנר אבל לדינא כבר דחו כל האחרונים ד' הסמ"ע. ה: ד' הפוסקים [סמ"ע שם בשם מהר"ם מרוטנבורג] דאם נתרצו בעלי הדין מותר לדונם בלילה והי' כקיבלו עליהם קרוב או פסול וגם בקידושין הם מתרצים [בית ישראל שם].

ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' רפ"ו רשם מנהגי ירושלים, וכתב דהמנהג ליזהר לקדש ביום ולא בלילה, והביא ד' כנה"ג שחשש לזה, ושכן מ' מתשו' רעק"א דעכ"פ לכתחלה יש לחוש, ומ"מ מסיק דדעת גדולי הפוסקים ומנהג ישראל לא לחשוש כלל ומקדשין גם לכתחילה בלילה, ואדרבה בלילה הכוכבים נראים ונחשב לסימן טוב, וכן כשמקדשין ביום אין צום החתן שלם, ומה עוד שיש אוסרים לצום ביום חתונתו שיש בו חיוב שמחה מה"ת וכמבואר ברא"ש פ"ק דכתובות בשם רמ"ה, וכשאסור מה"ת אפילו לשעות אסור, וע"כ כל מקום לפי מנהגו נוהג, ובס' ציוני הלכה חופה וקידושין להג"ר בנציון קוק שליט"א עמ' מח שאל למרן הגריש"א זצ"ל האם יש מנהג בירושלים שלא לקדש אשה בלילה והשיב "מעשים בכל יום שמקדשים בלילה" עוד שאל

סי' ס"ג סק"ב דחה דכוונת הגמ' דנקט לשון לילה מצד הביאה ולא מצד החופה אבל באמת החופה ביום וכמבואר בתו' יומא יג: דדרכן הי' לעשות חופה ביום, ובביאור הגר"א סי' נ"ה סק"א כ' דהגם דמירושלמי מ' שהיו עושין החופה בלילה, אולם בבבלי בסוגיא דשקדו מ' כמנהגינו שעושים החופה ביום. ומבואר שמנהג הגר"א לקדש ביום וכ"כ בפסקי הגר"א, ובס' הלכות הגר"א ומנהגיו סי' קפ"ב כ' דלא נתבאר טעם הגר"א דמ' דזה כדחזינן באלמנה כדי שישמח עמה ג' ימים ומבואר שהיו עושין חופה ושמחין ביום אך פשיטא שלטעם זה אין לחוש בדיעבד, ואדרבה הלא הביא דלירושלמי עושים חופה בלילה וכ"ז רק לענין חופה אבל לא משמע שהי' קפידא בקידושין. והציע שם הטעם לחוש בענין קידושין כיון דבעי' עדות לעיכובא בקידושין וצריך דרישה וחקירה אם שו"פ ואם אמר כדין לפני הנתונה ויש בזה כעין דין שבעדותו חל המעשה לכן אסור בלילה, ולפ"ז בהתחילו לדבר בעסק קידושין ביום סגי בזה דלא חמיר מדיני נפשות דסגי בזה, אבל מסיק דבלא"ה ברוב מקומות אפי' בא"י לא נהגו להקפיד בזה.

ובפרי האדמה פ"ז מתמו"ס הכ"ב כ' שמנהג ירושלים ליזהר בזה, וכ"כ בשו"ת תעלומות לב ח"ג סי' נ"ז ובשדי חמד מערכת חו"כ אות כ"ד שכן נהג בחופת בנותיו ובחופת בניו אלו תלמידיו וכ"ה מנהג עדת דאשכנזים דפה, וכ"ה מנהג הגר"י ובניו, [אף שבבירסק עשו בלילה מ"מ כשהגיע הגר"י לירושלים וראה שהמנהג לקדש ביום התחיל להקפיד על כך - שמחת הנישואין עמ' נ"ב ובס' מצהלות חתנים עמ' קי הביא ששמע ממחותן של משפחת הגר"מ פינשטיין שהם הקפידו ע"ז בחתונתם] וע"ע באוצר הפוסקים סי' כ"ז סקט"ז אות ה' שהביאו עוד פוסקים שחששו לכתחלה לספיקת הרא"ם, ובס' אליבא דשמואל עמ' תי"ז הובא שהגר"ש אויערבך זצ"ל הקפיד לאלו המקדשין ביום שיזהרו ליכנס מיד לחדר הייחוד, לחוש לד' הרא"ש בשם הרמ"ה שחיוב השמחה ביום ראשון הוא דאורייתא, ופעם אמר דיש החוששים לד' המים עמוקים להקדים החופה, ומאידך באים לחשש הפסד מצוה דאורייתא ולפ"ז יתכן דבעושה החופה לפני השקיעה ראוי להקדימה בכל האפשר כדי שהחתן ירויח מ"ע דאורייתא יותר זמן, ועוד דעי"ז יוכלו להתחיל הסעודה חצי שעה לפני צאה"כ.¹⁷

¹⁷ בס' מצהלות חתנים עמ' א' קבו הביא שבשנת תשי"ד הי' הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל בירושלים לרגל הכנסה גדולה והוזמן לסידור קידושין בחתונת ר' יצחק דרשוביץ שנערכה באולמי בנות ירושלים, והי' יכוח אם לעשות החופה ביום כמנהג ירושלים ורבי אהרן ביקש שיעשו בלילה, לפתע החלו הירדנים במזרח ירושלים להפגיז את כל האזור, המשתתפים החתונה השתטחו על הארץ האורות כבו ונוצרה מהומה גדולה, וסיפר הג"ר עזרא ברזל זצ"ל תלמידו של ר' אהרן שהביאו

לחתונה, שחיפש אותו ומצאו שוכב על הרצפה וכשהוא ניגש להרימו הוא שמע שהוא אומר "רבש"ע אני רוצה לחיות בשביל לעבוד ולשרת אותך...טאטע איך ויל דיר נאר באדינען... יש לי עוד מה לעשות בעולם... למחרת הלך ר' עזרא שוב לאולם לקחת את מקלו של ר' אהרן שנשאר שם וכשהביאו לר' אהרן א"ל ר' אהרן "לא הי' צריך להתחיל עם מנהג ירושלים".

"אומרים שכאן [ירושלים] מקפידים ע"ז מאד" והשיב "חלילה". אבל מנהג בריסק להקפיד בזה וכדהבאנו לעיל.¹⁸

עכ"פ אי נדון לשורש הדברים למה יש מקום להקפיד לעשות הקידושין ביום, התשובה היא מפסוק ראשון של פ' משפטים דלד' או"ז מבואר כאן ע"פ גמ' גיטין פח: דגט משפט כתיב ב' ולכן פסול בלילה, ולזה נסתפק או"ז דאולי יש להקיש הויה ליציאה בזה.¹⁹

פרשת שילוח עבדים הוא גילוי דנתינת התורה

הוא בגדר חירות

כי תקנה עבד עברי וגו' [שם ב']

צ"ב למה התחיל דוקא בפ' עבד עברי שלא שכיח כ"כ. וכבר הזכרנו ד' האבן עזרא דאין דבר קשה יותר לאדם מהיותו ברשות אדם כמוהו ועד"ז כ' אברבנאל דמצוה זו של שילוח עבדים הוא פרט מאיסור לא תרצח כי קניית אדם והשתעבדות בו כל ימיו היא רציחה בחיים. ולפ"ז אי"ז מצוה כללית ששייך לכל מתן תורה. ורמב"ן כ' דמצוה שילוח עבדים יש בו זכר ליציאת מצרים שנזכר בדיבור ראשון דעשרת הדברות וכפי שמפרשת התורה את טעם העניקה לעבד עברי בשעה שהוא יוצא לחפשי "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' א"ע"כ אנכי מצוך את הדבר הזה היום" [דברים ט"ו ט"ן] והוסיף החזקוני ורבינו בחיי ע"פ תו"כ בהר"ו א' דאמר הקב"ה כיון כיון שהוצאתי אותם מבית עבדים להיות בני חורין והם בידי אינם רשאים למכור עצמם כמ"ש כי לי בני"י עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שטרי קודם.

עוד כ' הרמב"ן שיש במצוה שילוח עבדים גם זכר למעשה בראשית כמו בשבת כי השנה השביעית היא עבור העבד שבתון ממלאכת אדונו כמו השבת ולכן ראוי מצוה זו להקדימה שהיא נכבדת מאד ורמזת דברים גדולים במעשה בראשית. ולכן החמיר הנביא [ירמי' ל"ד ח-כב] כ"כ בענין שילוח עבדים וגזר בעבורה את הגלות מא"י כפי שגזרה תורה על שמיטת הארץ. והכלי יקר כ'

¹⁸ וטען ידידי שליט"א ממנטשטר שלכן באנגליה מקדימים החופה מאד כדי להקפיד על ענין זה ולא ביררתי. דיתכן דזה כיון שלסעודת החתונה באים רק מוזמנים ממש, רוצים לתת אפשרות לכולם לבוא לחופה ועושים ריסעפשן וריקודים אח"כ, וכמדומה שלאחרונה גם שם מאחרים. ושמעתי שבגייטסהעד מקפידים לעשות החופה מוקדם כדי שיהי' בבין הסדרים ולא יהי' ביטול תורה.

¹⁹ ולכשת"ל מי שמקפיד לעשות החופה לפני השקיעה יש לו לחוש שיש גיטין של הרבנות הראשות שפסולים הם, והכל משורש פסוק זה דאלה המשפטים אשר תשים לפניהם, דמבואר דגט יש לו דין משפט שצריך ב"ד וביום, וא"כ ה"ה קידושין.

"לפי שהדברות מתחילין אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, אמר כאן כשם שהיית עבד וחופשה ניתן לך כי פדיתך מבית עבדים כך תקרא דרור וחופשי לעבדך הנמכר לך בגניבתו, כי גם אתם נמכרתם בגניבת יוסף שמכרוהו השבטים ונתגלגל הדבר שירדו על ידו למצרים לבית עבדים ואף על פי כן יצאתם לחופשי כן גם אתם לרבות עבדכם תשלחו חופשי" ולפ"ז אי"ז שייך לכללות נתינת התורה רק ליציאת מצרים שנזכר בדיבור ראשון, [או כענין שבת שנזכר ג"כ רק בדיבור אחד של עשרת הדברות], והרי יש עוד מצוות שמזכירין היותינו עבד כמו שאסור ללחוץ גר כי אתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים [לקמן כ"ב כ] ולא התחיל בזה. ועי' לקמן מש"כ בזה.

אולם יש כאן מהלך חדש בדברי רבי אברהם בן הרמב"ם שכתב וז"ל "מפני שהיא מצוה תלויה בגופו של בעל התורה בהיותו נעתק ממדת החירות שהיא השורש שלה ועליה נבנתה התורה כמ"ש וגאלתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם וגו' ויבואר עפמ"ש בספר דברי ירמיהו כאן דלכן התחיל בדין ע"ע שלא יאמר האדם כי ע"י קבלת התורה ניטלה החופשיות ממנו כי מתחלה היינו בני אדם חפשים לעשות הכל ועתה נאסרנו בתרי"ג מצוות, אבל באמת זה אינו כי השי"ת נתן לנו החירות הגמורה כמ"ש חרות על הלוחות א"ת חרות אלא חירות שאין לך ב"ח אלא מי שעוסק בת"ת וזה תכלית נתינת התורה שהיא נותנת לאדם את החירות שלא יהא שכלו משועבד אל תאוותיו, ע"כ להורות כי התורה היא החירות הגמורה היתה מצוה הראשונה אחר עשרת הדברות בדין המשפטים לא בדברים היותר מצויים ושכיחים כי אם בדין קניית ע"ע ולדעת כמה יקרה היא החרות. עכ"ד. עכ"פ לפ"ז א"ש דדין שילוח ע"ע הוא השלמה לעצם קבלת התורה דמפרשה זו אנו רואים שהקב"ה אינו אוהב את העבדות והשיעבוד ולכן בשביעית יצא לחפשי וא"כ בהכרח דיציאת מצרים ונתינת התורה ג"כ אינו בגדר עבדות ושיעבוד רק בגדר חירות וחפשיות.

ובביאור ענין החירות עי' מדרש שמואל על המשנה פ"ו דאבות מ"ב דאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בת"ת, "דהעוסק בתורה הוא בן חורין מהמערכה שאינו משועבד לה כמו שמי שנוטה אחר הגשמיות כי כל הרע הנמשך ממנה אינו נחשב בעיניו למאומה ואינו מרגיש אותו וע"כ אמר אין לך ב"ח אלא מי שעוסק בתורה הגם שיש סוג אחר של חירות בין אנשים כמו למלכים ושרים שאין עליהם שולט ומושל וכן כל המושפע מהמערכה הגשמיות בריבוי הטובות החיצוניות עם כל הטובות

ההכרח דמיירי במכרוהו ב"ד

כי תקנה עבד עברי וגו' [שם ב']

וברש"י "מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו, כמ"ש אם אין לו ונמכר בגנבתו, או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו, אבל מכרוהו ב"ד אינו יוצא בשש, כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך [ויקרא כ"ה ל"ט] הרי מוכר עצמו מפני דוחקו אמור, ומה אני מקיים כי תקנה, בנמכר בב"ד".

הג"ר דוד וועסעלי זצ"ל ראש ב"ד פרשבורג,²⁰ הניח בצע"ג דברי רש"י, דאיך מוכח מפ' בהר, הרי שם לא הוזכר ענין שש רק ענין יובל [שנא' כשכיר כתושב יהי' עמך עד שנת היובל יעבד עמך], וא"כ יתכן דכאן מיירי במוכר עצמו ונתחדש דין שש. וחתנו מו"ז הגה"צ ר' יעקב סניידערס זצ"ל בהיותו חתן, כתב לו במכתב תי' ע"ז, די"ל דרש"י אזיל כאן כשי' ר' אליעזר קידושין יד: דגם מוכר עצמו נמכר רק לשש, ולא כחכמים דמוכר עצמו מוכר עצמו לשש וליותר משש, וטעמא דר"א איתא שם דילפי' שכיר שכיר מגז"ש דמכרוהו ב"ד המבואר בפרשת ראה, וא"כ כבר ידענו דגם מוכר עצמו נמכר לשש מגז"ש, וא"כ צ"ל דכאן מיירי במכרוהו ב"ד, וראי' דרש"י אזיל לשי' ר"א דלקמן ביאר טעם דנרצע, גם לענין מוכר עצמו, והרי לרבנן לא נאמר דין נרצע במוכר עצמו כמבואר בקידושין שם.

רציעת האזן של העבד

והגישו אדונו אל האלקים והגישו אל הדלת או אל המזוזה וגו' [שם ו']

וברש"י ומה ראה און להרצע מכל שאר אברים שבגוף, אמר ריב"ז און זאת ששמעה על הר סיני לא תגנב והלך וגנב תרצע ובמוכר עצמו און ששמעה בהר סיני כי לי בני' עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע,

רבי שמעון הי' דורש וכו' מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית, אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף וכו' ואמרתי כי לי בני' עבדים וכו'.

הנה בתחלה צ"ע, הרי בהר סיני נאמר איסור גניבה דנפשות ולא דממון, דממון נכלל בלא תגנבו דפ' קדושים, וכן קשה דקרא דכי לי בני' עבדים נאמר רק בפ' בהר, ולא נאמר כלל בשעת הפסיחה על הבתים, וחזקוני פי' באמת דהא דסיני קאי על פ' בהר סיני, שכבר

ההם הם יראים לאבדם פתאום לעת תמוט רגלם וע"כ אין טובתם שלמה, אמנם החירות אשר לשלמים וביחוד העוסקים בתורה הוא קיים ונצחי לעד בלתי יראים מהפסדו והשיעבוד לעולם כי אף אם יבואו על השלם כל המאורעות הרעות המתרגשות לבוא לעולם לא יתפעל מהם ולא ירא בפניהם, ע"כ אמר בלשון שלילה שאין שום אחד ממין האנושי שיקרא בן חורין באמת ובתמים אלא העוסק בתורה להיותו בלתי מרגיש המקרים הרעים" עכ"ד המדרש שמואל.

ובנוס"א קצת כ' הבני יששכר [מאמרי חודש ניסן מאמר ד - טיול בפרדס דרוש דן] כי מה שהוציאנו הש"י לחירות הוא כדי שנהיה באמת בני חורין גמורים, משועבדים רק לו ולתורתו ומצותיו, וכשארז"ל אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, משא"כ מי שמבלה ימיו בהשתדלות להרבות הון וברדיפת התאוה הנה הוא עבד משועבד לכסף וזהב ולתאוות שונות וירדוף אחריהם ביום ובלילה בצינים ופחים ובסכנות באין מנוחה כאשר ירדוף הקורא בהרים, הנה איש כזה יצא ממצרים מתחת שעבודן ונכנס תחת שיעבודים שונים, בלילה לא יישן וביום לא ינוח ואכתי מעבדי פרעה הוא, עובד לכסף וזהב ועץ ואבן ומבלה ימיו, ועובד ביום ובלילה כי השבע לעשיר איננו מניח לו לישון [קהלת ה יא], וגם ברדיפת התאוה בנשף בערב יום אצל כל פנה יארוּב, הנה הוא עבד ממש, כמו עבד שאימת רבו עליו עובדו ביום ובלילה באיבוד כוחותיו, כן האיש הזה מאבד כל כוחותיו בשעבוד יום ולילה להשיג תאוותו, הנה לחנם יצא ממצרים [לשוא הוא יציאתו ממצרים], דהנה יציאה ממצרים נקרא חירות עולם שיהיה לנו חירות משעבודי העולם משא"כ האיש העולמי הזה אכתי מעבדי פרעה הוא. ובבינה לעיתים דרוש מד כתב דרק מי שכל עסקו ומשאו ומתנו הוא בתורה ולא בדבר אחר, כי בזה הוא בן חורין, שאין לך בן חורין אלא מי שהוא עוסק בתלמוד תורה בלבד; כי במלת "בלבד" רצו לשלול שום עסק אחר זולת התורה - שאם עוסק בסחורה או כיוצא, הנה, אינו בן חורין בהחלט, כי הוא משועבד לאותו הדבר במעשיו ובמחשבתו, ואין דעתו פנויה; אבל בהיותו עוסק בתורה בלבד, הוא בן חורין גמור.

והג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א יישב בזה למה בהפטרה אחרי האריכות בענין שילוח עבדים אנו מדלגין לפסוקים אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי כיון דמצות שילוח עבדים הוא גילוי לענין עסק התורה דרק זהו החירות אמיתי.

²⁰ זכר זאת ליעקב עמוד פ"א.

הצלה, אלא דע"י הפסיחה חלה בעצם הבית היהודי קדושה שנפקע מכל תערובות רע, וא"כ בזה נאמר שהקב"ה לקחו לעבדים וכאלו הקב"ה אומר לנו כי לי בני עבדים, ומי שיש לו אזנים לשמוע, א"צ לומר לו בפירוש רק כשהמצב צועק שהקב"ה לוקח אותנו לעבדים זה נקרא שהקב"ה מדבר ואומר כי לי בני עבדים, ולכן יש טענה ותביעה על האוזן שאינו שומע, וכ"כ גיסי הג"ר רפאל הלוי דינר שליט"א בספרו נפלאות מתורתך.

וכ"ז השלמה לפ' יתרו, דהארכנו בענין שמיעת יתרו ומעלתו, וכאן למדנו ג"כ ענין שמיעת דברי תורה שא"צ לפרש הכל, רק ע"י שמיעה יש להבין הכל.

האם יובל הוא הפקעה מחודשת או דחל מעיקרא ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם: [שם ו']

וברש"י פי' דהכוונה עד יובל. וזה לשון הגמ' בקידושין כא: "לעולמו של יובל". ולפ"ז צ"ב למה כתוב עולם, וי"א דעולם יכול להתפרש כזמן קצוב, ולאבן עזרא עולם היינו זמן, ואין זמן ארוך יותר מיובל ולכן נקרא עולם עולמו של יובל. ורמב"ן הביא ד' אבן עזרא וכ' דהמשכיל יבין דמי שעובד חמישים שנה מקרי עד עולם.

אולם ברשב"ם כאן ובחי' אגדות רשב"א ב"ב עד: פי' דלפי הפשט הכוונה כל ימי חייו [דגם לפי הפשט הרי ל"ש כלל שיהי' לעולם ממש] ויל"ע למה באמת נקט קרא לשון עולם אם הכוונה ליובל.

וכתב באדרת אליהו ובמשך חכמה, כיון דבעצם העבדות של הנרצע הוא לעולם, אלא דיובל הוא פרשה אחרת המפקיע, ²² וכדאיתא בגמ' בכמה מקומות ²³ לענין שדה אחוזה דיובל אפקעתא דמלכא, ולכ"כ הלשון לעולם דהוא לעולם כפשוטו רק דהיובל מפקעת.

ונ"מ אם בטלו היובלות ע"י חורבן הבית, או כשאין רוב יושבי' עלי', והרי אין ע"ע נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, האם ישאר ע"ע לעולם, או שיתבטל המכירה או שיוכל לחזור בו עכ"פ. עוד נ"מ למה שדנו האחרונים [עי' צ"פ פ"ב תרומות ה"י ובחי' רא"ל מאלין סי' ל"א אות ג'] אי הגיע יובל תוך שש, ורצה לצאת לפני זה בגרעון כסף, האם שיעור הגרעון לפי שיעור שש שנים, או כשיעור השנים עד היובל, דאי יובל הוא הפקעה אז חישוב הגרעון יהי'

נאמר לפני פ' משפטים, וגרס באמת לא תגנובו ולא לא תגנובו, ומושב זקנים כ' דרש"י לישנא קלילא נקט בהא דלא תגנובו, והק' רא"ם הרי לא תגנובו לא ה' בהר סיני כלל, וצ"ל כרס"ג דהכל נכלל בעשרת הדברות, וריב"א כ' דבאמת שמע רק גונב נפשות אלא דהי' לו להזהר מכל גניבה שמא יבוא לגניבת נפשות. וכ"ז לא מיישב הא דכי לי בני עבדים בשעת פסיחת הבתים.

אלא דבאמת י"ל דלכ' צ"ע למה תלוי בשמיעה, הרי וודאי ששמע אלא שלא קיים, ולמה יש תביעה על האוזן, אלא דבאמת הוא שמע רק גניבת נפשות, אלא דיש טענה דהי' לו להתעמק ברצון ה' ולהבין מתוך עשרת הדברות, מה רצונו של הקב"ה, ואז הי' מגיע להבנה שאין הקב"ה רוצה בגניבה, ולזה אנו רוצעין אזנו שיהי' לו לסימן לזכור, שמעתה כל דבר תורה שישמע יתעמק בשמיעתו לראות אם יש משהו שיכול ללמוד מזה גם אם לא מתפרש להדיא. ²¹

ובזה מובן למה התחילה התורה פ' משפטים בפ' עבד עבדי, וגם הודגש בעיקר חלק זה של הרציעה, ולא כ' כאן שאר הדינים של פ' ראה כמו הענקה וכי טוב לו עמך, כיון דבעיקר בא ללמדנו איך אנו צריכין להבין ולהתעמק בעשרת הדברות שקיבלנו. וכנ"ל בשם הראשונים דעיקר פ' משפטים הוא ביאור ופירוש על עשרת הדברות.

ובזה מיושב מש"כ דאמרתי כי לי בני עבדים בשעת הפסיחה, דבאמת כבר הק' המקנה קידושין כב: הרי הפסיחה הי' להצלת הבכורים ומה זה שייך לכל ישראל, ותי' דקאי על מה שאמר הקב"ה בפ' שמות [לעיל ד' כ"ב] בני בכורי ישראל שלח את בני ויעבדני וזה נתקיים ע"י נתינת דם על המשקוף דהוי כעבודה ובה בחר בכלל ישראל להיות עבדי ה'.

אולם כבר ביארנו בפ' בא, דפסח מצרים לא הי' קרבן רגיל והדמים על המזוזות לא הי' בגדר זריקה על המזבח, ולכן יש לבאר לפי מה שביארנו בפ' בא עפ"י שפ"א, דהפסיחה לא הי' ענין דילוג בתי ישראל בגדר

²¹ ומוח"ז הג"ר יצחק צבי שרייבר וצ"ל בספרו שוקל וסופר עמ' שכ"ז ביאר דהבדל בין חורין ועבד דבן חורין כששומע דבר יוכל לשיקול בפלס ולהחליט אם רוצה לקיים בפועל הדברים ששמע, אולם עבד אין שום הפסק בין שמיעתו לביצועו בפועל דתיכף ששומע מה שהאדון מצוהו מוכרח לעשותו ונמצא שאזנו אינו ברשותו כלל ולכן מענישים אותו באזנו דוקא. ובנו הג"ר ישכר שליט"א [חתן מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א] בהגהותיו לספר אביו, הוסיף דלפ"ז מובן מש"א חז"ל און זאת ששמעה בהר סיני כי לי בני עבדים והלך וקנה וכו' כיון שבהר סיני הקדימו נעשה לנשמע וקיבלו עליהם עומ"ש שלימה בביטול הרצון לגמרי שלא יהי' הפסק בין שמיעת דבר לה' לקיומו בפועל, ובא זה ופגם בקבלה זה וקנה ארון לבטל את אזנו לשמיעה לאדונו ולא להקב"ה. ודפח"ח.

²² כן נקט ר' מאיר שמחה בכ"מ.

²³ ב"מ לט. קו. קט.

עד סוף שש, אבל אי מעיקרא עבודתו הוא עד יובל יהי שיעור הגרעון עד היובל.²⁴

וברש"י ערכין [לג. ד"ה דכתיב] מבואר דאם נתבטלו היובלות נשאר עבד לעולם, וכ"כ הרמב"ן [גיטין לו. ד"ה דתניא], ומבואר דס"ל דהעבדות של נרצע הוא בעצם לעולם. אולם השאג"א [בשור"ת החדשות סי' ט"ו אות ב] הוכיח מתוס' ערכין שם דלא ס"ל כרמב"ן, אלא דאם נתבטלו היובלות לא נשאר עבד לעולם.

ויל"ע לדעת הרמב"ן, למה הוצרך בפירושו עה"ת לידחק בביאור לעולם, הרי לשיטתו עצם העבדות הוא לעולם, רק שיש הפקעה. וכן יל"ע למה פירשו בגמ' לעולמו של יובל.

ואולי י"ל בדרך פשרה²⁵ עפמ"ש"כ בחי' ר' ארי' לייב מאלין שם, דאפי' אי נימא דיובל הוא אפקעתא דמלכא, וכשדה אחוזה, מ"מ גם שם צ"ל דאפקעתא דיובל חל בעיקר המכירה, דהוי מכירה כזו שחל עלי' אפקעתא דיובל, ולכן שפיר נוכל לומר דחשבון הגרעון יהי' עד היובל, כיון דהך אפקעתא חל בהמכירה, וזה הביאור בלאו דלא תמכר לצמיתות, דלכ' כל מכירה הוא לצמיתות אלא דיובל מפקיע, אלא וודאי לפי שעשה מכירה כזו שלא יוחל בה אפקעתא דיובל זה מקרי לצמיתות.

וכ' שם ר' ארי' לייב, דכן מבואר בחי' רבינו חיים הלוי פ"א מתרומות ה"י דפי' כן גדר הלאו דמכירה לצמיתות, דלא יחול מכירה כזה המופקעת מיובל, דפי' דהלאו בא לומר דלא חלה כלל מכירה המופקעת מיובל, וכתב דנהי דעיקר חזרתה ביובל אפקעתא דמלכא היא, ודין יובל בשעתו הוא המחודש חזרתה לבעלים ואילו יבטלו היובלות ישאר בידו לעולם, אבל מ"מ בשעת המכירה אית בה הך דינא שתחזור ביובל, וכדחזינן משדה אחוזה דחשבון הדמים לפי שנות היובל הרי להדיא דלעולם אית בה דין זה שתחזור ביובל אפקעתא דמלכא וכו' עי"ש עוד, מבואר להדיא דנקט דכבר חל הדין יובל מעיקרא, דאי הי' יובל הפקעה חדשה לא הי' שייך לעבור על לאו כזה דתמיד הוא מכירה לצמיתות.

²⁴ והנה לענין שש שנים בפשטות כל דינו מעיקרא הוא להיות נמכר רק לשש וכשנגמר שש שנים יוצא מאליו, אולם הגר"ז [רשימות תלמידים] דקדק מלשון הפסוק ובשביעית יצא לחפשי חנם דאין יציאתו תלוי בגמר שש, אלא דעצם שנת השביעית הוא דין יציאה, ויש בזה דין שילוח על האדון מצד שנת השביעית, ודקדק כן ממה דמבואר גמ' קידושין טז: דרק אם יוצא בגרעון כסף לא נחשב שילוחו מעמך אבל יצא בשנים נחשב שילוחו מעמך ואם היציאה הי' כיון שלא נמכר כלל רק עד שש א"כ ג"ז לא נקרא שילוחו מעמך.

²⁵ העירני בזה ידידי הרב אלעזר חיים ליבערמן שליט"א.

ולדבריו יתכן, דהא דאמרו בגמ' לעולמו של יובל, אי"ז סותר למש"כ הגר"א והמשך חכמה דעבדו לעולם הוא כפשוטו והיובל מוציא, ד"ל דהא דהיובל מוציא הוא בעיקר המכירה, ולכן נחשב עולמו של יובל ומ"מ הוי הפקעה בשעתו, וכן י"ל בדעת הרמב"ן דגם אי נימא דאם יבטלו היובלות ישאר עבד לעולם, כיון דיובל הוא הפקעה בשעתו, מ"מ נדחק הרמב"ן בביאור מלת לעולם כיון דכבר מעיקר המכירה חלה הדין דיצא ביובל, וא"כ ל"ש לומר שעובדו לעולם.

ביאור הא דהזמין הקב"ה שירצח בשוגג פעם

שנית

ואשר לא צדה והאלקים אנה לידו וגו' [שם י"ג]

עי' רש"י "ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד וכו' בשני בני אדם א' הרג בשוגג וא' במזיד ולא הי' עדים בדבר וכו'".

וצע"ט, דאם יש לנו שאלה למה תצא זאת מלפניו, א"כ יש לשאול כן גם בפעם הראשון, עו"ק דאם הקב"ה הוא זה שאנה לידו הרי אנוס הוא ולמה יתחייב גלות. ורש"י הירש פי' דלא כתוב אינה אותו רק אינה לידו, דהיינו שרק סייע בידו, דיבוא לכלל מעשה, דאל"כ הוי קרוב לאונס ופטור, כמבואר מכות ח. דבמקום דלא שכיחי רבים פטור, ור"א בן הרמב"ם למד מכאן דכל מי שימות באיזה מיתה גם ע"י רוצח במזיד, הוי בגזירת ה' רק שהקב"ה לא הכריח שרוצח זה יעשהו, אבל ד' הרלב"ג דרק בכל שוגג שלא בכוונה י"ל נוסח זה, ולכ' תלוי ביסוד אור החיים הק' [בראשית ל"ז כ"א] אם אפשר לבעל בחירה להרוג שלא בגזירת הקב"ה, עכ"פ לדבריהם מש"כ אנה לידו לא הוי אונס, וא"ש דחייב גלות, ומ"מ ק' מ"ש פעם ראשון משני.

והגר"א פי' דאשר לא צדה קאי על פעם הראשון, דשם רק לא צדה, אבל הי' שוגג גמור שבא מחמת רשלנות ויש עליו תביעה וחייב גלות, אבל פעם שני' רק אנה ה' לידו ולא הי' לו להעלות בדעתו שיפול מן הסולם, לכ' בא ליישב זה, אולם ק' דאם הי' אונס לא נתחייב גלות, ולשון רש"י דהי' עולה בסולם מ' דנפל דרך עליי' וא"כ הוי אונס אלא דא"כ פטור מגלות. וכ' חזקוני ועו"ר דרש"י לא דקדק והכוונה דאחרי שעלה ירד.

וגם אי נימא דפעם ב' חייב גלות, יק' דא"כ חייב פעמיים גלות, כן הקשה ר"ח פלטיאל והדר זקנים וריב"א, ותי' דכלפי שמיא על האחרון פטור כיון דגברא קטילא קטיל, עוד תי' בהדר זקנים, דבאמת גלות מכפרת שתי חיובי גלויות. ולד' הגר"א הרי על השני פטור דלא הי' לו

ותי' ב' תירוצים: א: דבעצם יש חיוב מיתה לאדון גם אם יעמוד תוך מעת לעת וכשאר אנשים, אלא דחידשה התורה פטור מיוחד מדין כי כספו הוא, ובשביל זה לא נקרא התראת ספק. וכבר הראה לו אחי הרב יעקב שליט"א שכן הקשה ותי' בספר הר צבי להגרצ"פ פרנק זצ"ל, והנוסח שלו הוא דבאמת האדון עובר בלא תרצח רק שיש פטור מעונש, וכן תי' בדרכי דוד [ב"ק צ.].

וכבר העיר הגר"ש קויפמן זצ"ל במשחת שמן סי' ק' דזה באמת חידוש גדול דבפשטות עיקר ההתראה הוא על העונש דהרי מבואר בסנהדרין פ: דלא מספיק להתרותו שעובר באיסור רק שצריך לומר לו שיתחייב מיתה ור' יהודה סובר שגם צריך לומר לו איזה מיתה הוא מתחייב, ואי לא ברור שיתחייב העונש גם אם האיסור וודאי יעבור הרי חסר בקבלת תוקף חומר הענין, וכבר הביא הר צבי שאחד השיג כן. ויש עוד חידוש בדבריהם שנקטו בפשיטות דעובר בלא תרצח גם במת אחר מעל"ע וכבר נסתפק בזה במנחת חינוך מצוה נ' אות י"א.

ובעיקר היסוד דסגי בהתראה על האיסור אף אם לא ברור שיקבל העונש בפועל, הביא אחי שליט"א דחזינן כן בעוד אחרונים דהנה במכילתא כאן מבואר שאם אדון הכה עבדו ומכרו לאחר מיד אחר ההכאה, אע"פ שמת העבד תוך מעל"ע אין האדון נהרג, והק' המשך חכמה דא"כ איך משכח"ל להרוג האדון הא זה התראת ספק דאולי ימכרונו, ולכן דן דאולי גירסת המכילתא משובש אך הביא שכ"כ בתוספתא והניח המש"ח קו' זו בצ"ע [ובפשטות י"ל דכ"ד המחוסר מעשה ל"א התראת ספק כמבואר בראשונים גיטין ל"ג ואכמ"ל] ותי' בחזון יחזקאל על התוספתא ב"ק פ"ט ה"ח כיסוד הנ"ל דכיון דבוודאי עבר איסור והספק רק על העונש ל"ה התראת ספק, והוסף הג"ר שמואל חיים דומב שליט"א בהגהותיו על מש"ח דכן מבואר ברעק"א בכמה דוכתיין.

ב: עוד תי' דו"ז זצ"ל ע"פ לשון הרמב"ם פ"ב מהלכות רוצח הי"ב ד"יראה לי דהמכה את עבדו בסכין או בסיף או באבן או באגרופ ואמדהו למיתה ומת אינו בדין יום או יומיים אלא אפי' מת לאחר שנה נהרג עליו, לכך נאמר בשבט שלא נתנה תורה רשות להכותו אלא בשבט או מקל ורצועה וכיו"ב לא הכיית רציחה" וביאר דו"ז דהכוונה דהתורה נתנה רשות להאדון להכות עבדו לשבט, כיון שהוא דרך אדנות שמפעם לפעם צריך להכות את העבד בשביל איזה דבר שעשה, אבל אין לו רשות להכותו כ"כ חזק שימות מזה עוד היום [וכדבריו מבוארים בספורנו דנקם ינקם כי לא הורשה האדון להכותו מכת אכזרי כזאת, אע"פ שיש לו רשות ליסרו כאמרו בדברים לא יוסר

להעלות בדעתו, אולם ק' ע"ז דא"כ למה חייבוהו ב"ד לגלות, ואור החיים הק' תי' דעונש הגלות אינו על הרציחה רק על החטא שעשה לפני זה שגרם שיוזמן לו מעשה רציחה, על אותה סבה הוא גולה, וא"כ אין נפק"מ כשיש שתי רציחות דהכל הי' בשביל סבה אחת, עוד תי' דהקב"ה יסבב שיהי' בגלות זמן ארוך שיעלה לשתי גליות.

שו"ר בשו"ת שערי צדק סי' קל"א²⁶ שהאריך בענין אי אונס צריך כפרה, והוכיח מהא דה' אנה לידו, ופי' ממש כהגר"א הנ"ל דבפעם שני' הי' אונס גמור ולכן באמת הי' פטור, והוסיף דהב"ד טעו וסברו שהי' שוגג ובאמת הי' אונס, ולכן גלה, ומזה הוכיח שכל פעם שמזדמן אונס לאדם יפשפש במעשיו כי לא לחנם נכשל בזה רק דמסתמא כבר נכשל בזה פעם בשוגג ולא באונס, ולדבריו א"ש הכל וגם א"ש גי' רש"י דעלה בסולם דבאמת נפל דרך עליי', והוי אונס גמור ולכן הגי' בגמ' הוא וירד כיון דכן סברו ב"ד.

והנה יל"ע למה לא דיברה כאן התורה, בעיקר חיוב הגלות שהי' שוגג גמור, וכמו פרשת מסעי [במדבר ל"ה] ושופטים [דברים י"ט א-ג], ולמה איירי כאן רק באופן שזימן לו הקב"ה כיון שלא גלה בפעם הראשון. ונר' דעיקר הפרשה הוא להורות, דמשפטים שמסר הקב"ה לישראל הרי הם מקושרים לצורת ההנהגה בבריאה, והקב"ה מנהיג הבריאה ע"י המשפטים, וכמו שכתבנו לעיל בשם הבעש"ט למה נרמז בזה"ק סוד הגילגול בפ' משפטים, וכאן מראה הקב"ה איך שהוא מסבב הכל, וגם אם לא תבין למה מגיע לאדם איזה עונש ע"פ ב"ד, תדע שאולי עשה פעם משהו שבעבורו מגיע לו עונש.

בדין יום או יומיים לגבי התראת ספק

אך אם יום או יומיים יעמוד לא יוקם כי כספו הוא [שם כ"א]

הנה קי"ל מכות טז. דהתראת ספק ל"ש התראה, היינו שצריך המתרה להתרות ולומר שאם תעשה מעשה זה וודאי אתה עובר איסור, אבל אם מתרה על מעשה שגם אם יעשהו אינו וודאי שעובר איסור לא חשיב התראה. ולפ"ז הקשה דו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל²⁷ מ"ט אדון שהרג עבדו ומת תוך יום או יומיים שהוא מעת לעת, נהרג האדון, הלא הוי התראת ספק דשמה לא ימות העבד תוך מעל"ע ואז האדון לא נהרג עליו.

²⁶ הובא בליקוטי הערות על תשו' חת"ס יו"ד קנ"ה.
²⁷ בצל הקודש לאחי שליט"א עמוד צ"ו.

מגזה"כ דכי כספו הוא א"ש דלא נאמר פטור זה רק אם הוא עבדו גם בשעת מיתה.

וכשכתב דו"ז עיקר הקושיא דהתראת ספק, להג"ר דוד הלוי פראנד שליט"א ראש הקהל עיר הבירה לונדון [לשעבר] מח"ס קול דודי, השיב לדו"ז ע"פ דברי תוס' יבמות פ. ד"ה נעשה סריס, שהעלו דכל שנתברר לבסוף ל"ש התראת ספק ולפ"ז ניחא [וכבר נתק' בדבריהם במל"מ פט"ז מסנהדרין ה"ב] עוד תי' ע"פ תוס' נדה מו: ד"ה ריו"ח דלענין התראה סגי ברוב [וכן מבואר בתוס' גיטין ל"ג. ד"ה ואפקעניה] וא"כ בהכאה כדי להמית יתכן שיש רוב למיתה, גם ע"פ משך חכמה כאן שדקדק מש"כ אם יעמוד ולא כתיב אם עמד דאם כבר מעכשיו אמדוהו שיחי' אחר מעל"ע נפטר כבר וגם אם ימות תוך מעל"ע פטור א"ש דזה מבורר מיד.

שן ועין של עבד כנעני לתקן הפגם של חס

וכי יכה איש את עין עבדו וגו'. [שם כ"ו]

וברש"י דכן בכ"ד ראשי אברים ולמה נאמר שן ועין וכו' עוד כ' בזה דברים נפלאים ברכינו בחיי וז"ל "מצות התורה בעבד כנעני שיצא בשן ועין, והטעם בזה מפני שלא נשתעבדו אלא בשן ועין, שנאמר: (בראשית ט, כב) "וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני אחיו בחוץ", ראה בעיניו והגיד בפיו ונתקלל על זה: (שם, כה) "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו", וכיון שלקו האברים החוטאים נפטר הגוף מעונש עבדות". ומקורו מבראשית רבה ל"ו ה' א"ר יעקב בר זבדי מ"ט דעבד יוצא בשן ועין מן הכא וירא ויגד. ובמדרש תנחומא פרשת נח סימן יג וז"ל "וחם על שראה בעיניו ערות אביו נעשו עיניו אדומות, ועל שהגיד בפיו נעשו שפתותיו עקומות, ועל שחזר פניו נתחרך שער ראשו וזקנו, ועל שלא כסה הערוה הלך ערום ונמשכה לו ערלתו, לפי שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה, ואעפ"כ חזר הקדוש ברוך הוא וריחם עליו שרחמיו על כל מעשיו, אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ונמכר עצמו לעבדות בעין שראה ובפה שהגיד, בדין הוא שיצא לחרות בשן ובעין דכתיב (שמות כא) כי יכה איש את עין עבדו לחפשי ישלחנו תחת עינו וכתוב ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו, והלא דברים ק"ו ומה אם עבדו קנין כספו על שסימא עינו והפיל שינו יצא מעבדות לחרות, זרע ברוכי ה' שהן מטע ה' להתפאר כשהן מתין אינו דין שיצאו לחירות מן העונות במתים חפשי (תהלים פח) לחרות ברמ"ח אברים" וכו'.

עבד, אך אם יום או יומיים יעמוד לא יוקם כי כספו הוא ועליו ליסרו ופעמים ימרה העבד עד שיקצוף הרב להכותו מכה רבה עי"ש ועי' מנ"ח מצוה נ' אות י"א מ"ט אות ט' שג"כ כנר' הלך בדרך זו שכ' דאם מת אחר מעל"ע לא עבר שום עבירה וא"צ תשובה, וכ"מ ברכינו בחיי ורשב"ם ובפי' ר"י בכור שור]

ומעתה פשוט שאין מקום לקו' הנ"ל דזה גופא מתרים אותו שיכה עבדו סוג הכאה שאין בו כדי להמית, ואם מת תוך מעל"ע אגלאי מילתא שהכהו מכה שיש בו כדי להמית.

ואם תק' לך הרי בשעת ההתראה אין יודעים אם אכן יעבור על האיסור, זה כבר כמו כל התראה שהעדים אינם יודעים אם יעשה זאת או לא, אבל האדם יודע אם יעשה, כמו שמתרים עדים בשוחט ק"פ שתדע לך שאם יש לך חמץ בבית יש לך עונש בדבר והעדים אינם יודעים אם אכן יש לו חמץ, אבל הוא בעצמו יודע, ה"נ כאן.

היוצא מזה דיש לנו שתי הבנות בגדר פטור יום או יומיים, לדרך הראשונה באמת לא חסר במחייב, ועובר על לא תרצח רק שנאמר פטור מיוחד מצד כספו, ולדרך השני' מעיקרא ניתן רשות על הכאה מסויימת, ואם לא מת תוך מעל"ע זה סימן שהי' מותר לו להכות אותו ואין כאן עבירה כלל. ויתכן שיהי' בזה נפק"מ לדינא, דהג"ר אלי' ברוך פינקל זצ"ל הביא ששמע בשם הג"ר העניך פישמן זצ"ל [מחשובי תלמידי ישיבת מיר ומגדולי תלמידי מרן הגרי"ז] שרצה לומר חידוש גדול, דמי שהכה את עבדו ומת אחר מעל"ע, אף שהתורה פטרנו ממיתה מ"מ יהי' בו דין קלב"מ ואם בשעת ההכאה נתחייב ממון פטור מלשלמו, דהו"ל כחייבי מיתות שוגגין דפטור ממון מתנא דבי חזקי'. וזה נכון רק להבנה ראשונה דגם בעבד יש כאן מעשה המחייב מיתה, אלא שיש כאן פטור מחודש, והו"ל כמקלקל בשבת דמבואר ברש"י ב"ק לה. ד"ה רבא אמר דאפי' מקלקל בשבת פטור מדין קלב"מ אף שאיו בזה חיוב מיתה כלל. אולם להבנת הרמב"ם דיסוד פטורא דיום או יומיים הוא דהו"ל הכאה ברשות, א"כ פשיטא דל"ש דין קלב"מ.

והעיר הג"ר אלי' ברוך דבהאי דינא שהזכרנו לעיל דאם מכר לעבדו תוך מעל"ע דהכאה, גם אם מת תוך מעל"ע חייב כיון דלא הי' המיתה ברשותו, מבואר כהבנה ראשונה, דאי יסוד הפטור הי' כיון דהו"ל הכאה ברשות, מה איכפ"ל שמכרו בינתיים, אבל אי זה פטור מחודש

²⁸ דוגמא זה שהביא ק' מגמ' ערוכה פסחים סג: דבכה"ג הוי התראת ספק עי"ש רש"י ד"ה בהתראת כיון דאנו לא ידעינן אי יש לו חמץ ותוס' שם בד"ה התראת הק' באמת מה לנו אם ספק למתרה העיקר שיהא וודאי למותרה, ות' דכיון שאנן לא ידעינן לאו התראה יכול המותרה להכחישינו ולומר שוגג הייתי.

שם ויפת לא רצו לפגום גם הפנים שלהם

וזה לעומת זה שם ויפת לא פגמו אבריהם וכמבואר **באלשיך פרשת נח עה"פ** "ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו" [שם כ"ג] "הנה אומרו ופניהם אחרנית הוא מיותר. וגם אומרו וערות אביהם לא ראו, מי לא ידע שאם הלכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם, שערות אביהם לא ראו. אך הנה אחרי אומרו וילכו אחרנית כו', הוצרך לתת טעם למה זה הפכו פניהם אחרנית, ולא הלכו דרך פנים ויסתמו עיניהם לבלתי ראות ערותו. לזה אמר תדע למה ופניהם אחרנית, ולא בדרך ישרה בעינים אטומות, הלא הוא כי עתה בלכתם אחרנית נמשך כי וערות אביהם לא ראו, **כי אין צריך לומר עיניהם כי אם גם פניהם הנזכר לא ראו ערות אביהם**, שאומרו ראו חוזר את פניהם הנזכר, ותצדק בהם ראייה כד"א בלשון רבותינו ז"ל (ברכות כה ב) לכו רואה את הערוה, והוא כי הלא צדיקים היו וצלם אלהים על פניהם, ולא רצו שפניהם אשר במ קדושת צלם אלהים יראו את הערוה, גם שיטמטמו עיניהם, וקל וחומר הדברים מאשר הקפידו ז"ל על אשר לכו רואה את הערוה בעת תפלה, וכל שכן פני אדם אשר צלם אלהים נוססה במ:

וא"ש דכ"ז שייך לפרשת משפטים שיש בו ענין ד' שומרים שתוכן ענינו לשמור על האברים שנתן לנו הקב"ה. וגם הארכנו בזה בתחלת דברינו ביסוד פרשה זו.

עניני נזיקין ושמירה בעבודת ה' ובימי

השובבי"ם

וכי יגח שור את איש וגו' וכי יפתח איש בור וגו' כי יבער איש וגו' כי תצא אש וגו' כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגו' אם כסף תלוה את עמי וגו' [כ"א כ"ח- כ"ב כ"ד]

כאן מבוארים היסודות שכל ילד בחדר יודע, והם ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער. וכן ד' שומרים המתבארים במס' ב"מ שומר חנם ש"ש שואל ושוכר, גם עניני הלואה וחסד והטבה לזולת. והנה עצם מילי דנזיקין כבר מבואר חשיבותו בב"ק ל'. אמר רב יהודה האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין ואכן בשני דרב יהודה היה עיקר עסקם בעניני נזיקין כמבואר בגמ' ברכות כ. דאמר רבא דבשני דרב יהודה כולי תנווי רק בנזיקין הוה, [וברש"י שם פ" דקאי על ג' בבית] ואנן קא מתנינן שיתא סדרי, ורב יהודה לא ידע בעוקצין ואנן יש לן י"ג מתיבתא בעוקצין, ומ"מ רב יהודה כי שליף נעלו מיד בא גשם, ואנן לא מהני גם

כשאנו צועקים ומשני כיון דהם מסרו נפשיהו על קדושת ה', ופי' רבי פנחס קוריצער זי"ע ועוד צדיקים דפנימיות הדבר הוא שהדור של ר' יהודה היו חיים בכל עת את הבחינה של מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין והי' להם זהירות מופלגת בנזיקין, ומזה בא כל דרגתם במסירות נפש, ובכן עלינו להעמיק מהו ענינם של נזיקין הנלמד מפרשיות אלו.

ויש להקדים דברי השפ"א שנת תרל"ה: וז"ל "בודאי יכולין ללמוד מאלה המשפטים דרכים הצריכין לעבודת הבורא ית'. ודין שומרים כי יתן כו' כסף או כלים כו' אם ימצא הגנב ישלם שנים כו' אם לא שלח ידו כו'. כי הקדוש ברוך הוא נותן לאדם כלים לשמור. כסף הוא הרצון והחשק. וגם בריאת האדם עצמו שהוא כלי לעבודתו ית' וצריך שמירה. והיצה"ר גונב העיקר. ואם האדם ניצול ממנו יש לו יתרון כי הגנב משלם כפל. והעצה היעוצה לאדם הוא הרחקת התענוגים כי אם שולח יד נתחייב באונסין. ובגמ' השומר שאמר הריני משלם קונה הכפל לכשתגנב ותרצה ותשלמיני כו' ע"ש פי' אף שחטא האדם אם נותן לבו לשוב להשי"ת ברצון שלם. אף כי באמת חייב הוא. עכ"ז בא עוד למעלה ע"י החטא ומקנה לו הכפל והוא ענין מעלת בעל תשובה. שזדונות נעשין לו כזכיות כנ"ל":

ומרן החת"ס בספר תורת משה כתב וז"ל "שמעתי מפי מורי הגאון החסיד מו"ה נתן אדלער כ"ץ זצ"ל, כי יתן איש הקדוש ברוך הוא (כדאיא (סוטה מ"ב ע"ב) איש זה הקדוש ברוך הוא שנאמר ה' איש מלחמה) לרעהו ישראל (כדאיא במ"ר ר"פ יתרו רעך וריע אביך אל תעזוב, רעך זה הקדוש ברוך הוא, וממילא אנו רעים כביכול לו וכדאיא עוד שם במדרש חביבין ישראל שנקראו רעים למקום) כסף כמשמעו, או כלים, איבריו וכל צרכיו, לשמור, בקדושה - וגונב מבית האיש שהוא פוגם ומוציאו מהקדושה, אם ימצא שהוא גנב שלא שב בתשובה ישלם שנים כדכתיב (ישעי' מ"ב) לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתי, ואם לא ימצא הגנב כי כבר שב בתשובה, אז ונקרב בעה"ב אל האלקים, ונקרב אל האלקי', יותר מצדיק מעיקרא, כי במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד (ברכות ל"ד ע"ב), אך בתנאי אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ממש שלא חטא בינו ובין חבירו דאז לא יכופר עד שירצה את חבירו (יומא פ"ה ע"ב), אלו דברי הרב זצ"ל ושפתים יושק. עי"ש ההמשך דברי התלמיד.

וע"ע בשלה"ק איך שמפרש כל הפרשה בעניני ב"א במקום.

הרי לן דפרשיות שומרים הוא לימוד בשבילנו שנשמור על האברים שנתן לנו הקב"ה לשמור.

שאישי זה הקב"ה רעהו זה כלל ישראל, כסף או כלים לשמור היינו כל בחינות השמירה, ופי' הצדיקים דחושים הגשמיים הם לבושים לחושים הרוחניים דהרי לכל חלק בנשמה יש חושים רוחניים, וראש לכל החושים הרוחניים הם העיניים הרוחניים, ותכלית העיניים הרוחניים הם השגות רוחניות הבחינה של טעם ותענוג בתורה ובעבודת ה', האור הגנוז בתורה"ק ואור קיום המצוות, ואור השבת וכל הבחינות של שאיפות ורצונות. ובימי השובבי"ם נותן לנו הקב"ה כח של כולהו תנויי בנזיקין היינו כח לטהר את העיניים ולהיות בעל השור האמיתי שיהי' בעלים על עיניו יומם ולילה, וכל יום כשאומר מודה אני וברכת אלקי נשמה שנתת בי טהורה היא, יש לזכור שהקב"ה מפקיד בדינו פקדון שיש בו חושים עצומים, ויש להזהר לשומרם עד הסוף, ומש"כ שבועת ה' יהי' בין שניהם מרמז על מה שמשיעין אותו תהי צדיק ואל תהי רשע, וכ' בספר שיחת זקנים ח"א דהצמח צדיק אמר עה"פ ולא נשא לשוא נפשי, דקודם שהנשמה יורדת לעולם מראה לה הקב"ה מה מפקידים בידה את כל חלקי הנשמה וכל החושים, והם מופקדים בידה לתכלית מסויימת, ומשביעין אותו תהי צדיק, וזה"פ שבועת ה' תהי' בין שניהם. ומביא שם שבש"ק פ' משפטים שאג הצמח צדיק זי"ע "מה עושים עם המשביעין אותו", וינועו אמות הסיפים בשעת השאגה, עד שנפלו כל העולם לארץ בבכיות גדולות מגודל ההתעוררות, הקב"ה מפקיד בדינו כסף וכלים והקב"ה תובע מאתנו שנקבל אחריות לתן דעתך שלא תקלקל ולא תחריב את עולמי".

ולענין חלק השלישי של הפרשה: הנה פנימיות ענין נזיקין הוא חלק העשה טוב שהוא להבין בצרת חבריו וכשהעיניים מלוכלכות רואים רק את עצמו, וגם כשעושה טובה לחבריו כוונתו לטובת עצמו, אבל כשהעיניים נקיות וקדושות רואים את הכל דרכו, וחושבים על אחרים ומקיימים חלק השלישי של הפרשה שהוא אם כסף תלוה וגו'.

קדושת פרשת משפטים והתחלת אדר

בשבת זו נכללים חודשי שבט ואדר, והוא צנור השפע של ימי השובבי"ם שהרי הכל הולך אחר החיתום, וההכנה לתקופה הקדושה של ד' פרשיות, ש"ק משפטים הוא גמר התקופה של שובבי"ם [בשנה פשוטה] ובפ' זו אנו למדים כוחו של נעשה ונשמע, עיקר עבודת נעשה ונשמע שכל מה שאנו יודעים ומשיגים אנו מקבלים לעשותו בפועל, ותכלית כל התעוררות שקיבלנו במשך השבועות האחרונים מפרשיות יצ"מ ומתן תורה, הי' אך ורק כדי שיהי' מזה תוצאה למעשה, ולא יהי' ח"ו בבחי'

ובוודאי יש לזה קשר להא דאנו נמצאים עכשיו בימי השובבי"ם, ובכן אביא כאן מדבריו המלהיבים של מו"ר הגרצ"מ זילברברג שליט"א שביאר עניני פרשה זו ע"פ דרך העבודה ע"פ מש"כ בספה"ק.

הנה סוגיות דנזיקין מחולקים לג' חלקים:

א: הזהירות המופלגת לא לצער ולהזיק לא ליחיד ולא לרבים בכל צורה שהיא בין ברוחניות בין בגשמיות.

ב: דיני שומרים והוא החלק האחריות שיש לו לאדם להרגיש כלפי נכסיו של חברו.

ג: ההטבה עם חבריו הנכלל באם כסף תלוה את העני עמך היינו להרגיש את חברו, וזה החלק העשה טוב של נזיקין לחפש להטיב עם חברו.

והנה איתא מבעש"ט והמגיד ממעזריטש דענין ד' אבות נזיקין שנכלל בהם כל האבות והתולדות, הם נגד אבות נזיקין ברוחניות, והראשון שבהם הוא שור ושור מלשון ראי' כדכתיב ומגבעות אשורנו, והמזיק של ראי' הוא הראשון מאבות הנזיקין והוא עיקר המזיק, ובמש"כ ובעל השור נקי נקי מדמי וולדות, נכלל דאם הוא בעלים על ראייתו נקי מכל עניני התאוות, וכן הוא נקי מלהזיק את ילדיו אחריו ויהי' לו בנים צדיקים ההכל תלוי בעיניים וכמ"ש עיני העדה דהעיניים הם מובילים כל הנהגתו של היהודי.

והנה ג' עניני הפרשה קשורים זל"ז דכשאדם נזהר משור המזיק מראי' לא טובה, עי"ז יזכור עניני שמירת פקדון, דנכלל בזה חובת שמירת הפקדון של נשמתו, וחושיו הגשמיים, שניתנו לו מהקב"ה לפקדון, וכמבואר באור החיים הק', וע"י שמירת עיניו יזכה לראות בטובת חברו ולחפש לעשות טובה לחברו, כי מה שהאדם אינו רואה בטובת חברו בא מכח עולם הגשמי, וכמה שהאדם מטהר ומקדש את עיניו, כפי זה מתמלא בהטבה להטיב לאחרים, וכמו שאנו רואים ביוסף הצדיק שמדתו הי' מדת יסוד הוא המשביר והמשפיע.

וכן ע"י שמירת העין מעורר שמירה עליונה בבחינת עינא פקיחא על כל העולם, ע"י מדת עין בעין, ולכן חתימת שומר עמו ישראל לעד הוא ע"ד עין דיבור דעיקר השמירה תלי כפי שמירת הפה והעין, דבזה גורם שמירה על כלל ישראל, ומש"א חז"ל דצ"ט מתיים מעין רעה, היינו ע"י שאין עינם שמורה כדבעי, דמי שיש לו בחי' יוסף הצדיק לא שלטא ביי' עינא בישא.

והענין השני שיש בפרשה פרשת השומרים היינו שעל האדם לזכור מה שאחז"ל כי יתן איש אל רעהו וגו'

הרחמים והדין משמשים ביחד

והנראה בעז"ה, דהתורה בא ללמד דאצל כלל ישראל מערכת המשפט והדין בין אדם לחבירו, ומערכת הצדקה והרחמים הולכים ביחד כל הזמן ולא סותרים כלל א' לשני, דהיינו אצל הגוי או שהוא מרחם על א' ונותן לו צדקה, או שהוא שונא לחבירו ויורד עמו לחייו ולוקח אותו לדין, אבל אצל ישראל בד בבד כשהוא מרחם על העני ונותן לו צדקה, עליו ג"כ להעמיד הדין על תילו ולגשת לב"ד, אם העני עושה לו בעיות ואינו רוצה לשלם לו, דזה אינו סותר כלל למדת הרחמנות דהוא אינו צריך להפסיד כספו בשביל העני, דהתורה מטלת עליו להלוות לו כסף, אבל עדיין יכול וצריך להעמיד שטר טוב ועדים כדי לגבותו, ואם אינו משלם יכול לתובעו, אבל גם צורת התביעה יש בזה גדרים דלא תהי' לו כנשה ובלי ריבית, אבל מ"מ התורה רוצה שיהי' צדקה ומשפט ביחד.

ודוגמא לזה ראה בגמ' ב"ב ז. בשני אחים שירשו בית, וחלקוהו ביניהם שאחד יגור בעליונה וא' בתחתונה, ושקע הבנין באדמה עד שאין התחתון יכול ליכנס בביתו אא"כ הוא שוחה, ואמר רב חמא דיכול העליון לעכב התחתון מלבנות אף אם התחתון רוצה לבנות הכל משלו, וגם לשכור לעליון בית עד שיבנה, דאומר לו שוף אכריסך ועול, שוף אכריסך ותוב. וצ"ע טובא איזה מין רשעות הוא זה שאינו מרשה לו לבנות ביתו, גם אם משלם לו על מלון בינתיים.

וצ"ל דיש לו לאדם להבחין היטב מה מוטל עליו מצד דיני חו"מ, ומה מוטל עליו מצד מצות צדקה ורחמנות, דכל פעם שאדם נותן צדקה ומרחם על העני יש לו להיות מודע, דבעצם זה כסף שלו, שהקב"ה נותן לו, רק שעליו לרחם על העני ולתת לו מכסף שלו, אבל אם הסבה שנותן לו הוא שחושב שאינו שלו כלל א"כ אי"ז צדקה, ואם העני עושה עליו לחץ שירגיש שלא מגיע לו כלל שיהי' לו הכסף, אי"ז צדקה, וממילא בציור דגמ' ב"ב לפני שנותן רשות לאחיו לבנות, עליו לדעת דבעצם ע"פ חו"מ, שטח זה הוא שלו, וא"א לכופו לצאת מביתו כ"ז שאינו רוצה, אלא שיש מ"ע של והלכת בדרכיו, ומצות ואהבת לרעך כמוך ומצד זה יש לו להרשות לאחיו לבנות.

ואם זה לא יהי' ברור אצלו, אז הסבה שיסכים לאחיו כיון שאחיו יצעק עליו שהוא רשע אם אינו מסכים, וא"כ אינו עושה זה מחמת הליכה בדרכי ה' רק שאחיו נתן לו ההרגשה שבכלל אין לו רשות לעכב וא"כ אי"ז צדקה כלל, ואחיו שכופו ע"ז ה"ה רשע וגנב.

חכמתו מרובה ממעשיו, ובש"ק משפטים מאיר משה רבינו בחי' תשים לפנייהם כשלחן הערוך ומוכן לפני האדם, הכח לקיים למעשה כל עניני עבד עברי ואמה עברי ואדם המזיק וממון המזיק וכל עניני ד' שומרים ועניני הטבה עם הבריות והדבק במדותיו ולחיות ולהרגיש את השני.

שב"ט ר"ת שלום ברכה טובה, שמרם ברכם טהרם, וחודש אדר הוא חודש הדגים, חודשו של יוסף הצדיק ובשנת העיבור הוא בחי' מנשה ואפרים, ובחי' הדגים היינו שאין עין רעה שולט בהם, המבול לא שלט עליהם קודם ביאת המשיח כשיהי' דור המבול הדגים ניצולים, כלומר שמירת עיניים מצילה מן הכל.

עירוב פרשיות מלוה בפרשת שומרים

על כל דבר פשע וגו' אשר יאמר כי הוא זה [שם ח']

עי' רש"י שהביא מחז"ל שפירשו דקאי באופן שהודה במקצת, ופי' הספורנו לפ"ז ביאור הפסוק, דרק זהו אמת, לא שאר טענותיך, ובב"ק קז. נחלקו אמוראים בזה, דדעת ר"ח בר אבא דתנאי זה הוא בד' שומרים, אבל דעת ר"ח בר יוסף דעירוב פרשיות שנו כאן, דפסוק זה שייך לפ' אם כסף תלוה. ונוגע ללוה שכפר במלוה, דרק במלוה יש לפטור בכופר הכל כיון דאין אדם מעיז, אבל בפקדון מעיז גם בכופר הכל ולכן לעולם חייב שבועה.

ונחלקו הראשונים בזה, דד' רש"י שם [ד"ה מעיז ומעיז], דבפקדון ל"ש כלל דין מודה במקצת דלעולם הוא מעיז, וא"כ גם כופר הכל חייב בשבועה, וא"כ קרא זה ל"ש לד' שומרים כלל, ונוגע רק במלוה, אבל ד' ריב"א בתוס' שם ורמב"ן ורשב"א [שם ובשבועות מב: ובב"מ ג.], דוודאי נאמר גם בפקדון באותם טענות השייכים בהלוואה כגון להד"ם או החזרתי ורק בנאנסתי וכדו' ל"ש זה.

ולד' ראשונים א"ש דנכנס לפ' זו, אבל לד' רש"י צ"ע טובא למה נתערב כאן פסוק דל"ש כאן כלל, וזה לכ' נרמז בקו' הרשב"א על רש"י בב"מ, ובאמת לשון עירוב פרשיות מורה כרש"י, דלראשונים אינו בעירוב כ"כ כיון דשייך גם לכאן, עוד יל"ע לרש"י הרי קרא דאם כסף תלוה לא איירי בדו"ד והוויכוח שהי' בין מלוה ולווה, רק מדובר במצות צדקה ושיש לו להתחשב בהרגשותיו של הלוה, כמבואר בלאו דלא תהי' לו כנשה, ולאן דריבית וכמבואר ברמב"ן, אבל דין מודה במקצת שייך לוויכוח שיש לו עם הלוה וכדוגמת פ' שומרים.

נתינת רשות לשכן לבנות

וכן הוא לימוד בכל מי שרוצה לבנות וכדו' ומבקש רשות משכנים, דעליהם לדעת דלא מצד חו"מ הם מחוייבים רק מצד הליכה בדרכי ה', וממילא יהי' בזה תועלת בין מצד הבונה, שיכיר טובה לכל מי שנותן לו רשות, ולא יהי' לו טענות למי שאינו נותן רשות שאין לו רשות להיות לו טענות, ומאידך אותם הנותנים רשות יהי' להם תועלת שירגישו שהם עושים חסד והטבה ושהם מתדמים בזה להקב"ה.

וסיפר הדיין הגאון ר' מרדכי אייכלר שליט"א²⁹ על אחד הדיינים החשובים בכ"ב, שאחד התושבים פסע עמו פעם ברחובה של עיר והצביע על אחד הבניינים ששיבה קלה נזרקה בו... הלה שח לאותו דין כי הציעו לו לרכוש דירה בבניין זה "מה הרב אומר לקנות או לא"? שאל המלווה. אותו דין, שידוע בפקחותו ובחושיו המחודדים, נעץ מבט בבניין המדובר וסקר כהרף עין את כל רוחותיו. "אני מבחין" הסיק הדיין לאחר בחינה מהירה של הנתונים "כי אף אחד מהשכנים כאן לא בנה תוספת כל שהיא, לא מרפסת, לא חדר ולא עליית גג, מסתבר שהם צרי עין ואינם מניחים זה לזה להוציא כל בנייה בשונה מרבים מהמבנים הנורמטיביים כאן בעיר... משכך עדיף שתחפש בנין שיש בו שכנים טובים ומפרגנים יותר."

ובאמת כל פרשת משפטים מראה המיזוג בין החסד והמשפט בדיקדוק עצום, וכמו שהאריך בזה ר' ירוחם בדעת תורה, כגון בתשלומי ד' וה' שהתורה התחשב עם הבזיונות שהי' לו לגנב שהי' לו בשעת הגניבה להוריד מחומר העונש, הרי הבזיונות האלו הם חלק ממעשה עבירה שלו, וכן הרבה דוגמאות, וכן י"ל לענין הלואה דמצד אחד יש מאוד להתנהג ברחמים להרגיש את העני, ולא להיות כנושה, מצד שני יש להתנהג בדין, שאם ירשה לו לכפור בממונו, ויותר לו, אז שוב בפעם הבא לא ירצה להלוות לשום אדם שירגיש שיפסיד מזה, עוד יגרום שאחרים ילוו בלי לשלם, לכן יש להעמיד הכל גם במשפט, דמשפטי ה' אמת צדקו יחדיו. וה' אוהב צדקה ומשפט ביחד. וזה נרמז עירוב פרשיות דפרשיות חסד ומשפט מתמזגים ומתערבים היטב ביחד.

אולם העיר בזה ידידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א דבר נכון, דיש מערכת הדין, ויש מערכת הרחמים, דהיינו דוודאי יוכל אחד להנהיג בכל עניניו כפי דיני חו"מ ולתבוע כל דבר, ולא לוותר כלום, ויהי' צודק ע"פ דין

²⁹ שימש כרב העיר עמנואל, וחבר ב"ד מחזיקי הדת בעלזא, ושל הג"ר אברהם דוב לוין זצ"ל.

תורה, דהתורה העמידה מערכת המשפט לצורך קיום העולם, אולם זה פשוט לא כדאי, דמי שמתנהג הכל ע"פ דין, ממילא מתנהגים עמו משמים במדת הדין, וע"ז כתוב בגמ' לא חרבה ירושלים אלא לפי שהעמידו דבריהם ע"פ דין תורה, ומתחלה רצה הקב"ה לברוא העולם במדת הדין אבל ראה שאין העולם מתקיים, ומי שמתנהג כן מתנהגים עמו משמים כן, אבל מי שמעדיף להתנהג הרבה במדת הרחמים ממילא מתנהגים אתו משמים יותר ברחמים, ועדיין צריכים שיהי' ב"ד שדנים דין תורה כדי להציל ולמנוע גזל וחמס אבל עכ"פ אדם פרטי עדיף שיתנהג יותר בוותור ורחמנות. [וראה שבת קכט: דבשני וחמישי כיון דזה ימים שב"ד דנים מתעורר דין בעולם יותר כלפי כל אחד ולכן אין להקזו דם רק למי שיש לו זכות אבות]

פשוטו של מקרא מקביל להפנימיות

ואם אסון יהי' ונתת נפש תחת נפש עין תחת עין שן תחת שן וגו' [שם כ"ג – כ"ד]

וכבר הביא רש"י ורמב"ן קבלת רבותינו בכ"ק פד. ובמכילתא כאן דאין הכוונה כפשוטו אלא לממון. אולם באמת גם לפשוטו של מקרא יש מקום, דהרי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והפשטות צריך להיות מקביל לפנימיות הפירוש וכאן כבר כתבו רמב"ן ואבן עזרא דבעצם הי' חייב בכך אם לא שיתן כפרו, ולא כרוצח שאסר עלינו הכתוב לקבל ממנו כופר קמ"ל שכאן עלינו לקחת ממנו כופר שלא לכרות אבר שלו. ואם אין לו דמים יהי' עליו חוב עד שישגי ידו. ומה שנקט הפסוק בצורה כזו, הרי העיקר הוא הלכה למעשה שצריך לשלם כסף ולמה כתב בצורה דמשמע שצריך לכרות אבר שלו, ביאר הג"ר אליהו דיסקין שליט"א דפרשת משפטים אינו הלכה למעשה דוקא, דאז הי' העיקר שישלם כסף, אלא שזה גם ספר מוסר כדי שנדע חומר הדבר, ולכן נתגלה עיקר הדבר שראוי שבשכיל הדבר הזה יכרת אבר שלו, וכן כל ענין ד' מיתות ב"ד וכל העונשים שבתורה אינם כדי שיהי' כן דאין הקב"ה רוצה במות המת, וכמבואר במכות ז. דב"ד ההורגת א' בשבוע נקראת חובלנית, רק העיקר שנלמד מזה חומר החטא.³⁰

וכן כמ"פ מצינו דפשוטו של מקרא מקביל לפנימיות הדבר א: בייבום כ' דברים כ"ה ו' והי' הבכור אשר תלד

³⁰ שו"מ בישמח משה כאן שהק' למה לא כתבה התורה בפ"י כסף ותי' ע"פ מה שאמר האריז"ל דתורה שבכתב הוא דין - מפי הגבורה שמענו [מכות כד.] ותורה שבע"פ הוא רחמים א"כ שורת הדין הי' עין ממש רק שבע"פ מיקל מצד הרחמים ע"כ לא נכתב בפירוש והבן. [וע"ע מש"כ נכדו הייטב לב ריש פ' האזינו] ובשפתי צדיק אות כ"ט כ' דמה שאמרו ז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו אולי י"ל דקאי אחר תחיית המתים שאז יחסר החובל עין תחת עין ממש.

אלמנה ויתום מדת הרחמים גופא עומד לצד האלמנה ויתום וא"כ אין לו תקוה, וזה"פ בפסוק כי אם צעק יצעק שמע אשמע צעקתו "ושמעתי כי חנון אני" היינו מצד מדת הרחמים שלי אשמע להם.

ויש להוסיף בדברך כלל כשאדם עובר עבירה אף שמדת הדין תובעת לעונשו, מ"מ מדת הרחמים מגינה עליו שיהי' לפחות אריכות אפים שמא ישוב, אבל בצער אלמנה ויתום מדת הרחמים גופא עומד לצד האלמנה ויתום וא"כ אין לו תקוה, וזה"פ בפסוק כי אם צעק יצעק שמע אשמע צעקתו "ושמעתי כי חנון אני" היינו מצד מדת הרחמים שלי אשמע להם.

חיזוק עצום לאלמנה ויתום

והנה אם נתבונן בגודל קפידת וחומרת התורה בצער יתום ואלמנה, וגודל הרחמנות שיש להקב"ה עליהם ששומע צעקתם מיד, והרי באמת אין לנו מושג בצער אלמנה גם בלי שאף אחד יפגע בה, להיות בבידודות כ"כ הרבה זמן, ואין לה עם מי לשתף כל הרגשותי הפנימיות, ואין לה עם מי להשתתף בשמחות של נכדים וכדו', ועוד הרבה הרבה תוצאות שא"א לפורטם, ומי עשה לה כ"ז, הרי זה הקב"ה בעצמו שהוא לקח נשמת בעלה, והרי הוא זה המרחם וכואב את צערה, ואיך יתכן שעשה אותה אלמנה, ובהכרח שכיון שכל מה שהקב"ה עושה הוא לטובה צ"ל דהטובה שיהי' לה מזה בזה ובבא, הוא כ"כ גדול ועצום, עד ששוה לה כל צער וצער, ויגיע יום שתבין זה, וזה חיזוק גדול לכל אלמנה ויתום.

כפיית היצר לעזור לשונא

כי תראה חמור שונאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו: [כ"ג ה']

וברש"י עזיבה זו לשון עזרה, אולם בתרגום פי' משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי, ותפרק עמה, והיינו שצריך לשכוח השנאה שיש לו בלבו ולעזור לו. ולמדנו בזה יסוד גדול בב"א לחבירו, שכאשר אדם מישראל שרוי בצרה, צריך להקדים ולסלק את כל המחיצות והשנאה שבלב, ויעזרהו בסבר פנים יפות ובקירוב לבבות, ולא שיתיר השנאה בלב ויעשה עצם פעולת העזרה כמעשה מצוה בעלמא.

והנה במש"כ וחדלת מעזב לו פירש"י שהוא בלשון בתמי' וכי תחדל מלעזוב לו, וצ"ע למה נכתב בצורה זו הול"ל שלא תחדל מלעזור לו, וי"ל דבא ללמדך שתגיע לכזה דרגה באהבת וחמלת חבירו, עד שיתפלא על עצמו איך יתכן שיהי' לי כלל צד ספק שלא לעזור, גם אם יש

יקום ע"ש אחיו המת ואחז"ל דהיינו דהיבם יורש נכסיו, וק' פשוטו של מקרא, וכ' רמב"ן דאינו כפשוטו לקרוא הבכור כשם המת, אולם הכתוב הזה ע"ד האמת הבטחה והנה ממילא הוא כפשוטו, היינו שבאמת נכנס בו נפש המת. ב: בברכת יוצר אומרים מוציא חמה ממקומה, והנה כן נראה לעינינו, אולם לידע מה שקורה מבין שאינו יוצא משום מקום בעולמינו הגשמי, אולם בפנימיות העניינים הקב"ה באמת מוציא החמה ממקומה העליון, אולם אינו נראה כלל, רק לכן סיבב הקב"ה דכפי פשטות מה שנראה לעין יהי' נראה דיוצא מאיזה מקום כיון שכ"ה ע"פ פנימיות באמת.

הצער הכפול של אלמנה ויתום

אם ענה תענה אותו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: [כ"ב כ"ב]

וצ"ב כפילות הלשונות, ובמכילתא דרשו על ענה תענה א' עינוי מרובה וא' עינוי מועט, ובספורנו כ' דחייב רק אם מכוון לענותו ולא במכוון לחנכו, דאז מטיב עמו, אבל עדיין לא מתפרש כפל הלשון בשמיעה וצעקה, ובאדרת אליהו פי' דפעם א' צעק על העינוי ופעם שני אל הקב"ה.³¹

ומו"ז הג"ר בנציון זצ"ל אמר בזה דבר נורא³² דבעצם בכל יתום ואלמנה יש להם כאב ויגון מתמשך במשך הרבה זמן מעת שנעשו אלמנה ויתום, וכשאחד פוגע בהם, אז חוץ מן הצער על עצם הפגיעה, הם נזכרים בכל הצער שיש להם כל הזמן ע"י שאין להם אב או בעל, ולכן יש כל פעם עינוי כפול, ושתי צעקות הוא א' על עכשיו וא' על העבר, והקב"ה שומע את שתיהן.

ושמעתי מתלמיד אחד של מו"ז זצ"ל שהי' לו דו"ד עם אלמנה, והזהירו מו"ז, "מיט א אלמנה הייבט מען זיך נישט אן" [-עם אלמנה לא מתחילים]!

וכע"ז פי' באלשיך הקדוש, דמלבד עצם העינוי, עוד נזכרים האלמנה בבעלה והיתום באביו, ומזכיר להם את אשר חסר להם, דאילו הי' לי אבא או בעל הרי היו מגינים עלי, וא"כ הם שוב מתמרמרים על מיתת בעלה או אביו.

ויש להוסיף בדברך כלל כשאדם עובר עבירה אף שמדת הדין תובעת לעונשו, מ"מ מדת הרחמים מגינה עליו שיהי' לפחות אריכות אפים שמא ישוב, אבל בצער

³¹ ואא"ז הג"ר דוד פרידמן זצ"ל פי' דכפילות העינוי הוא כמה שגורם צער להקב"ה שיצרך לענוש אותו וזה המשך הקרא דלכן יש כפילות עינוי כיון שאני אשמע הצעקה ואצטרך להענישך.
³² מפי דודי הג"ר ישראל ראקאו שליט"א.

עכ"פ למדנו בזה יסוד גדול, דגם אם יש לו טענות מוצדקות על חבירו, וגם באופן שיש לו מהלך בחיים שמותר לשנאותו עבור זה, מ"מ כשבא מצב שהוא נמצא בצרה או שצריך עזרה באיזה צורה שהוא, יש לו לסלק כל החשבונות בצד, ולהשתדל לעזורו בכל הלב ובסבר פנים יפות. וכך שמענו הרבה סיפורים על רבותינו שכשבא לענין עשיית חסד עזבו כל החשבונות וניסו בכל היכולת לעזור.

סיפורים על רבותינו בענין זה

ומרן הג"ר ישראל סלנטר זצ"ל נתן עצה טובה למי שיש בלבו טינה על חבירו, כיצד יוכל להוציאה מעצמו לגמרי שלא יכשל באיסורי נקימה ונטירה והוא שיתנהג בדרך משיב טובה תחת רעה, וע"פ הכלל שאחז"ל מעשה מוציא מידי מחשבה, וכ"ה בנפש האדם כאשר חש בעלבון וצער שציערוהו, אפי' אם מוחל על כך עדיין נשאר איזה תרעומות בלב וכדי לעקור זאת צריך לעשות מעשה הטבה בפועל לאותו אדם שחטא כנגדו. וכמעשה הידוע שבעצמו נהג כך, כמסופר בספר המאורות הגדולים שפעם נסע ברכבת בקובנה לוויילנא כדרכו ללא מלווים והי' לבוש כאחד העם, לידו ישב אברך שבכל מהלך הנסיעה התריס נגדו תלונות וטענות, כשהצית סגרי' התרעם שאינו יכול לסבול את העישון, למרות שהי' זה הקרון המיועד למעשנים, ביקש הגרי"ס את סליחתו וכיבה את הסגרי'. אח"כ התלונן האברך על החלון הפתוח, הצטדק הגרי"ס שלא הוא פתחו וקם לסגרו. כשהגיע לוויילנא יצא קהל רב לקבל פניו, ונודע לאותו אברך כי האיש שהעליבו הוא הגרי"ס, חשכו עיניו, ונדדה שנתו כל הלילה ובבוקר מיהר לאכנסותו של הגרי"ס לבקש סליחתו, טרם פצה את פיו הקדימו הגרי"ס בסבר פנים יפות ושאל בשלומו, האברך פרץ בבכי והתחנן שיסלח לו, ניחמו ר' ישראל שלא יצטער והבטיחו שאין לו שום קפיידא עליו. אח"כ שאלו למטרת בואו לוויילנא וכשנודע לו שבא להבחן על הלכות שחיטה כדי להשיג קבלה להיות שוחט, לקחו מיד על חתנו שהי' מורה הוראה בוויילנא, וביקשו לעזור לו והתברר שהי' כלי ריק. קרא לו ר' ישראל והשתדל בעבורו, עד שלמד והבין כל הלכות שחיטה, ולא הרפה ממנו ר' ישראל עד שיצא עם תעודת שחיטה כהלכה כבקי ומוסמך. כששאלו תלמידיו את רבם מה ראה על ככה שמסר נפשו עבור האברך הזה, ענה להם, אמנם מחלתי בלב שלם, אך עדיין חששתי שמא נשאר בלבי איזה שמץ של נכון ע"כ רציתי להטיב עמו.

ומסופר על מרן הגרב"ד בעל ברכת שמואל אשר לקח לבתו בחור אחד משיבה מופלג בתורה, ועבור הבחור

לי טענות עליו, הלא אם יהודי בצרה יש לי לרחם עליו. ובגמ' ב"מ לב: מבואר דאזהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא גם אי צער בעה"ח דאורייתא כיון דלכוף את יצרו עדיף, וביאר הג"ר אליהו דיסקין שליט"א כיון דעיקר ענין צער בע"ח הוא השחתת המדות ולכוף יצרו הוא תיקון המדות ולכן זה עדיף מענין צער בעה"ח. ולתרגום יונתן א"ש יותר הכפיית היצר דאינו רק לעצם העזרה רק שצריך להפך לבבו אליו ולעשותו בסבר פנים יפות ובקירוב לבבות וזה כבר דבר קשה.

והנה בפסחים קיג: מבואר דשונא דקרא היינו כשראה בו דבר ערוה שמותר ויתכן שיש גם מצוה לשנאותו, והקשו בתוס' בד"ה שראה מגמ' הנ"ל דשייך כפיית היצר בשנאה זו, והלא מצוה לשנאותו, ותי' דכיון שהוא שונא אותו גם חבירו שונא אותו דכתיב כמים הפנים לפנים וגו' ומתוך כך באין לשנאה גמורה ושייך כפיית יצר, והיינו לענין לבטל תוספת השנאה.

ובענין תוספת שנאה שלא לצורך, סיפר הג"ר אליהו דיסקין שליט"א על סבו הרב ברוך זעלדוביץ שהיה עושר מופלג ובעל צדקה גדול ומקורבם של מרנן הגר"ח והגרי"ז, והגרי"ז הי' מספר עליו הרבה סיפורים וא' מהם הי' שפעם הי' לו דין תורה עם אחד על אלפי רובלים והב"ד חייב הנתבע שבועה והלה נשבע לשקר, ור' ברוך התפרץ וצעק עליו "איך יתכן שיהודי ששמע בהר סיני לא תשא את שם ה'א לשוא ישבע לשקר"! אחרי תקופה הגיע ר' ברוך לאותו יהודי וביקש ממנו מחילה בדמעות שלישי. הלה התפלל עליו "הרי אתה יודע שבאמת שקרתי ולמה תבקש מחילה"? השיבו, דלאחרונה נקראתי להעיד באיזה דין תורה והנתבע שם נשבע ג"כ לשקר, ושוב צעקתי עליו אבל זה לא הי' באותו פייער ובאותו ברען [-באותה להט] כמו שצעקתי עליך ונתברר לי שאותה תוספת צעקה הי' שלא לשם שמים וא"כ חלק זה הי' הלבנת פנים ברבים לכן אני מבקש מחילה!

עכ"פ לדברי התוס' מבואר דכפיית היצר הוא רק על תוספת השנאה אבל השנאה שהנצרכת לש"ש עדיין יש שם, ולכאורה זה לא מתאים עם התרגום כאן דצריך לעזוב ולבטל כל השנאה בלבבו, ואמר בזה הג"ר אלי' ברוך פינקל זצ"ל³³ דלא כוון התרגום שיבטל וישכח השנאה לגמרי אלא כוונתו רק בצורת עשיית החסד שתעשה בנפש חפיצה שבכה"ג ניחא לי' למקבל בקבלת החסד ועזיבה היינו שלעת עתה יעזבנו.

³³ בספר משלחן רבי אלי' ברוך.

ותצליח! הדבר הכה גלים והי' לא מעט שטענו שאני עושה מריבה עם הראש ישיבה הוותיק במנצסטר, הראש ישיבה שמע על כך וביקש ממני שאלווה אותו לביתו אחר התפלה כדי שיראו כולם כי יש בינינו ידידות נאמנה. אחרי פתיחת הישיבה חשתי שיש התנגדות אצל מקורביו של הראש ישיבה, ונכנסתי אליו ואמרתי לו שאני עוזב את הישיבה ושב לא"י, אמר לי "מנצסטר זה מקום שתובע ישיבה! אנגלי' היא מדינה שתובעת ישיבה! באירופה צריך להיות ישיבה! אתה מסוגל להקים כזו ישיבה ואסור לך לעזוב ולהתנער מהמשימה המוטלת עליך! תמשיך ואני אחזק אותך.

אחרי תקופה אמר לי פעם: דע לך! כשאני אומר בהלל בראש חודש: "אנא ה' הצליחה נא" פעמיים, אני מכוון פעם אחת על הישיבה שלי ופעם אחת על הישיבה שלך!

כשנסעתי בפעם הראשונה להחזקת הישיבה באנטוורפן, ראיתי כי ההצלחה תלוי' שם בעזרתו של המרא דאתרא הגאון הגדול ר' חיים קרייזווירט זצ"ל. לפני שנסעתי ספרתי לראש הישיבה, הוא הרים טלפון לר' חיים שהי' מעריצו, וביקש ממנו שיעזור לי, ר' חיים מאד התפעל מכך ואף הביע זאת באזני הנגידים באומרו: יש צדיק במנצסטר שיש לו ישיבה, והוא התקשר לבקש שאעזור לראש ישיבה הצעיר להחזקת ישיבתו!

פעם נודמנתי לחתונה של תלמידו במונטריאל, נודע לי כי בעל האכסניא של הראש ישיבה הוא בעל יכולת אבל אני לא הכרתי אותו. בחתונה עצמה שאלתי את הראש ישיבה, מי הם מכריו של בעל האכסניא? א"ל ראש הישיבה אני אקבע לך פגישה עמו. אחרי כמה דקות ניגש אלי בעל האכסניא והודיע לי, כי למחרת הוא יבוא אלי לסייע לי. אותו אברך שהשתתפנו בחתונתו במונטריאל סיפר לי: כי באחד הימים כשלקח את ראש הישיבה ברכבו מהישיבה לביתו, ביקש ממנו שיעבור על יד ישיבתנו "שערי תורה" כשהגיעו למקום אמר לו:

"אתה רואה את הישיבה כאן, דע לך שהייתי מגיע לב"ד של מעלה אחרי מאה ועשרים והיו שואלים אותי: יהודה זאב! "היכן ישיבת שערי תורה"? אני לא הייתי יודע למה מתכוונים והיו אומרים לי, ישיבת "שערי תורה" יכלה לקום ולא קמה בגלל שלא הסכמת! על שאלה זו אני יודע שיש לי מה להשיב בב"ד של מעלה!!!"

הג"ר גבריאל קנופפלר שליט"א מסיים כי המילים היחידות שיכולות להגדיר את מדרגות צדקותו בנושא זה הם דברי חז"ל על שאול המלך: "ראו ברי' שבראתי בעולמי..."

הי' זה כבוד גדול להתארס עם בת הגרב"ד, אח"כ יעצו הגרב"ד שבמשך תקופת האירוסין יעתיק מקום לימודו בישיבה אחרת. כעבור כמה שבועות הגיע מכתב מן החתן כי אחר מחשבה רבה החליט לבטל את השידוך, והתנצל לפניו על שגורם לו עגמ"נ רבה ומבקש סליחתו. ולמכתב צירף כל הדורונות שקיבל בתור חתן והגרב"ד נצטער מזה מאד. אותו בחור כבר לא שב לקמניץ, ובאחד הימים הגיע להגרב"ד מכתב מאותו בחור כי מדברים בו נכבדות עם אחת מבנות המקום, ומכיון שאינו מוכר כ"כ הוא מבקש מרבו לכתוב לו מכתב המלצה. מיד התיישב הגרב"ד וכתב מכתב המלצה ארוך על אותו בחור וגומר עליו את ההלל, ולא נחה דעתו של ר' ברוך בער עד שקרא אליו שלשה מתלמידי הישיבה ואמר להם "חושש אני שמא מחמת הצער שנגרם לי בעטיו של הבחור לא המלצתי עליו כראוי, אנא קראו את המכתב ואמרו לי אם יש מה להוסיף על דברי השבח וההלל שכתבתי..."

דברים לזכרו של ראש ישיבת מנצסטר זצ"ל

וכענין זה שמעתי על הגה"צ ר' יהודה זאב סג"ל זצ"ל ראש ישיבת מנצסטר [יארצייט כ"ב שבט] אשר הי' משתדל להשתתף בדוקא בשמחות של אלו שפגעו בכבודו, עד שהי' הבדיחה שאם תרצה שהראש ישיבה ישתתף בשמחתך תראה לפגוע בו.

ונראה דביסוד הנ"ל נכלל ג"כ שגם אם ע"י שיעזור לחבירו יהי' לו איזה הפסד או קושי ולכן זה מאד קשה בשבילו מ"מ לא יעשה חשבונות ויעזור לו בשלימות ובלב טוב. ולרגל היארצייט של הראש ישיבה זצ"ל ראוי להעלות על נס גדלותו וצדקותו בענין זה.

וככה מספר עליו הג"ר גבריאל קנופפלר שליט"א "ראש ישיבת שערי תורה".

"בבחרתי למדתי שנתיים בישיבת מנצ'סטר, וגם כשלמדתי אח"כ בישיבת פונוביוז הייתי בקשר מאד הדוק עם הראש ישיבה. הן בחליפת מכתבים והן בבואו לאה"ק בא לבקר אותי. אחר כמה שנים הציע לי להגיד שיעורים בישיבה שלו כיון שהוא נחלש ולא היה לו כח עוד לומר שיעורים, אחרי שנה חזרתי לא"י, ובאותה עת באו אלי בהצעה להקים ישיבה במנצ'סטר, והי' זה שעת הכושר מכמה סבות, אמרתי לאלה שהציעו לי אין לי בעי' מצד ההלכה של השגת גבול אך אם הדבר יגרום איזה קפידא מהראש ישיבה איננו מוכן לכך. נכנסתי לביתו ושוחחתי לו את הענין, ביקש ממני לשוב אליו למחרת וברצונו להתבונן בדברים. כששבתי למחרת אמר לי: חשבתי על הדברים. תפתח את הישיבה

תעצור פה" דא איז אגוטע פלאץ [כאן זה מקום טוב]
ששם הרגיש קדושה גדולה.

זכותו יגן עלינו ועכ"י.

כל החילוקים בין קרא דלא תזבח

דמשפטים וקרא דלא תשחט בכי תשא

לא תזבח על חמץ דם זבחי ולא ילין חלב חגי עד
בוקר: [שם י"ח]

פסוק דומה מאד לזה יש לנו בפ' כי תשא ל"ד כ"ה לא
תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבוקר זבח חג הפסח.
ויל"ע אם זה כפילות דברים בעלמא.

הנה מתחלה יש להבהיר דיש בפסוקים אלו שתי דינים
נפרדים:

א: איסור שחיטה על החמץ. ב: איסור הלנת אימורין.
ולכ' אין שייכות ביניהם, אולם י"ל ע"פ מש"כ החינוך
[מצוה פ"ט] בטעם איסור שחיטה על החמץ, דכיון דפסח
הוא דבר גדול בקיום הדת צוה ה' שנעשה ענינו בסדר
וקביעות זמן כל דבר, ולא תבא מצוה ממצוות ענין
המועד הזה אחד בגבול חבירו, ולכן תחלה יתעסק בסור
מרע והוא השבתת החמץ, ורק אח"כ יתעסק בעשה טוב
דהוא ק"פ שהוא התחלת שמחת המועד, ולפ"ז י"ל
דעד"ז יש לו ליזהר בהקטרת אימורין שיהי' בגבולו
דוקא ולא יאחרו, הגם דשם [מצוה צ'] כ' החינוך הטעם
שכבוד הקרבן להקריבו בזמן הקבוע לו והמעביר את
המועד נראה כמתייבש ומשליך הדבר אחר גוו, אבל
עכ"פ שני האיסורים הם מענין קביעות והגבלת זמן.
[וע"ע לקמן שייכות ביניהם בדרשא לענין איסור שחיטה על
חמץ]

והנה באמת בפסוקים לא נתפרש היטב על איזה קרבן
מדובר רק בפ' כי תשא באיסור הלנה מפורש דקאי על
פסח, וא"כ יל"ע אי גם רישא דקרא הוא כן וכן אם נימא
דגם כל פסוק זה הוא בפסח. הנה איסור שחיטה על
החמץ הוא יותר פשוט דמיירי בפסח כיון דאיירי בחמץ,
וכן מפורש בגמ' פסחים סג: ובמכילתא כאן וכ"פ כל
הראשונים, רק דר' יהודה פסחים סד. הוסיף גם קרבן
תמיד דנרמז ממש"כ זבחי המיוחד לי. אבל לא נתבאר
היטב המקור, וביראים רצ"ב ביאר דכיון דסיפא דקרא
דכי תשא מיירי בפסח, ה"נ הרישא וא"כ ה"נ כל פסוק
זה מיירי בפסח, ולפ"ז גם סיפא דקרא כאן דלא ילין
חלב חגי מיירי בפסח, וכן נקט הרמב"ם בסה"מ ל"ת
קט"ז ופ"א מק"פ ה"ז ובחינוך מצוה צ'. אולם בגמ'
פסחים עא. מבואר דלא ילין חלב חגי קאי על חגיגת ט"ו

אם כבר עוסקים במעשיו של הראש ישיבה, נזכיר דבר
נפלא על הרגשותיו העדינות, ששמעתי מנכדו ידידי הרב
אהרן הכהן ארנטרוי שליט"א, דכל ערב לפני השינה הי'
מפריש פרוטות לצדקה לכמה נשמות ומכללם בשביל
רש"י הקדוש כיון שהי' לו הרגשת הכרת טובה עמוקה
כלפיו אשר בלעדי פירושו לא מצינו ידיו ורגליו, [עד"ז
הי' אומר הגה"צ ר' אבגדור מילר זצ"ל דעלינו לברך את רש"י
הקדוש שיהי' לו לעכטיגע גן עדן מצד הכרת טובה שבלעדיו לא
היינו מוצאים ידיו ורגליו בלימוד התורה] וכן לע"נ הג"ר
יהושע בועז זצ"ל בעל מסורת הש"ס, עין משפט ותורה
אור, [בעל שלטי גיבורים על הרי"ף] באמרו "איך היינו
מוצאים כל הגמרות בלי הציונים שלו". מי מאתנו חשב
לרגע להכיר טובה לבעל מסורת הש"ס? כן לפעמים
כשנהנה מחידושו של מרן הגרעק"א הי' מפריש
פרוטות לע"נ, וכל יום אחרי התפלה הי' לומד משניות
עם טלית תפילין לע"נ מי שהחזיקם כרבותיו ה"ה
החובת הלכות, והמסילת ישרים, מרן הח"ח זי"ע,
והמשגיח ר' יחזקאל לוונשטיין זצ"ל.

עוד סיפר ידידי הנ"ל שזכה לישן עם זקיניו בחדר אחד
[הי' אלמן הרבה שנים - ובשנת תשכ"ג כשהי' אלמן טרי,
והי' דואג איך להשיא בתו השני - הרבנית קופיץ -
התגלה אליו בחלום זקן בעל צורה שלא הכירו, לחזקו
שלא ידאג ויראה ממנה דורות ישרים מבורכים, אח"כ
נתברר לו מתמונות שהי' זה מרן החזו"א זי"ע] וכל בוקר
מיד כשהתעורר הי' אומר בהתרגשות "ברוך ה' ברוך ה'
על שזכה להתעורר - אנחנו בקושי מכוונים כשאומרים
מודה אני - ואצלו לא הי' דבר מובן מאליו שיזכה
להתעורר.

מי שזוכה לזכך עצמו בכזה מדות קדושות וטהורות, וכן
בשמירת הפה והברית באופן נפלא כידוע, ועוד הרבה
מעלות שאין כאן המקום להאריך, לא פלא שמגיע
למדרגות עצומות בקדושה, עד כדי שהשפעת קדושתו
עוד הי' מורגש במקום מגוריו שנים רבות אח"כ וכפי
שסיפר הרב מרדכי [ב"ר דוד משה] היילפרין שפעם לקח
את הגה"צ ר' שמעון גלאי שליט"א ברכבו ברחובות
מנצסטור והי' צריכים לחכות על איזה תור, ולכן הי'
צריכים לחנות את הרכב באיזה מקום בעיר עד שיגיע
זמן התור, וא"ל ר' שמעון שהוא כבר יגיד לו איפה
לחנות [ר' שמעון הי' שקוע בספרו ולא הסתכל חוץ
לחלון כלל] כשעברו על יד בית תפלה נגד שערי תורה
אמר "לא כאן לא כאן" שהרגיש הטומאה, שאלו ר'
מרדכי הרי כבר שנים שלא משתמשים בו כתיפלה רק
כמקום מגורים, השיבו דמ"מ עדיין נשאר רושם של
טומאה. ונסעו הלאה עד שהגיעו לרחוב broom lane
40 מקום מגוריו של הראש ישיבה אמר "תעצור פה

תשא מיירי בפסח גם משפטים איירי בפסח וא"כ גם סיפא דקרא דלא ילין חלב חגי הוא בפסח ולהכי פסק כן ברמב"ם פ"א מק"פ ה"ו ומיושב קושיית משנה למלך שהק' עליו מנ"ל דמיירי בפסח.

והנה בגמ' בע"ב שם "בעי שם רב אושעיא מרב אמי אי אין לשוחט ויש לא' מבני החבורה מהו א"ל מי כתיב לא תשחט על חמצץ לא תשחט על חמץ כתיב א"ל א"ה אפי' א' בסוף העולם נמי א"ל אמר קרא לא תשחט ולא ילין לא תשחט על חמץ הני דקיימי עלי' בלא ילין". [כל בני חבורה בכלל לא ילין מן הבשר הן בכל תותירו- רש"י] הרי דנקט קרא דכי תשא שכ' שם "לא תשחט" וצ"ע למה. ותי' הצ"ח ע"פ משנ"ת לעיל דדרשא דחמץ לבני החבורה נלמד דוקא מקרא דכי תשא, דשם כ' לינה גם על בשר, אבל קרא דמשפטים קאי רק על חלב, לכן הביא קרא דכי תשא דוקא.

עוד יל"ע במש"כ התוס' שם ד"ה השוחט דאומר ריב"א דהפסח כשר דהא לא שנה עליו הכ' לעכב, וצ"ע הרי שנה בו הכתוב בפ' משפטים ובפ' כי תשא. וכ"ה מהרש"א ותי' דהיינו דורשין לעבור עליו בשני לאוין. עי' שעה"מ [פ"א מק"פ] מה שהק' עליו, ובתוס' תמורה ד: ד"ה רבא אכן הביא מירושלמי [פ"ה ה"ד] קרא מיוחד להכשירו והק' במשנה למלך [פ"א מק"פ ה"ה] ל"ל קרא הרי לא שינה עליו לעכב ותי' בשעה"מ שם דהרי נאמרו ב' לאוין לא תזבח ולא תשחט ולכ"צ קרא להכשיר, וצ"ע באמת מה הדו"ד כאן אי נקרא כפילות הלאוין.

והנה כשנעייין בדיבורי רש"י כאן עה"ת נראה הבדל גדול בין רש"י כאן לרש"י כי תשא, דרש"י כאן על לא תזבח כ' לא תשחט את הפסח ב"ד ניסן עד שתבער את החמץ, ושם כ' רש"י לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני החבורה. ויל"ע למה כאן כ' הנוסח עד שתבער את החמץ ושם כ' ועדיין חמץ קיים וכן למה כאן דיבר רק על השוחט ושם איירי גם על בני החבורה.

ובמש"כ ולא ילין פי' כאן "חוץ למזבח" [מכילתא וכ"פ התרגום] עד בוקר יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל על מוקדה על המזבח כל הלילה, ולא ילין אין לינה אלא בעמוד השחר שנא' עד הבקר אבל כל הלילה יכול לעלותו מן הרצפה למזבח ע"כ. ובפ' כי תשא כתב לא ילין כתרגומו, אין לינה מועלת בראשו של מזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר, זבח חג הפסח: אימוריו, ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים. ויל"ע למה רק בכי תשא הדגיש הא דאין לינה בראשו של מזבח, ועוד למה רק במשפטים הדגיש הביאור "חוץ למזבח"

וכ' התוס' שם דמכאן דכל אימורי קרבנות נפסלים בלינה, [ומזה הקשה במל"מ על הרמב"ם שפי' דאיירי בפסח דמנ"ל הא] ובתוס' נט: ד"ה בארבעה הביא מירושלמי [פי' דפסחים ה"א] דמיירי בחגיגת י"ד הבאה עם הפסח. וכתב המשנה למלך [פ"א מק"פ ה"ז בד"ה פסוק] דטעם הירושלמי, כיון דתחלת הפסוק כ' לא תזבח על חמץ דמיירי בפסח, ואח"כ כ' לא ילין חלב חגי משמע דאיירי במה שבא עם הפסח. ודעת בן תימא פסחים ע. דמש"כ בפרשת כי תשא ולא ילין לבוקר זבח חג הפסח מיירי בחגיגת י"ד דדינו כפסח לכל דבריו. אולם גם הוא מודה דעיקר קרא מיירי בפסח כמפורש בדבריו שם, אלא דמ"ש "חג" מרמז לחגיגת י"ד.

ולענין לאו דלא ילין יש חילוק בין משפטים וכי תשא דבמשפטים קאי על חלב, וא"כ קאי על אימורין דוקא, אבל בקרא דכי תשא כתוב בסתמא לא ילין לבקר זבח חג הפסח וא"כ יתכן דקאי על בשר, ובגמ' פסחים נט: מבואר דפירושוהו על אימורים דדייק משם דחלבי ק"פ קרבין בלילה דהוא יו"ט, ומוקים באופן דחל בע"פ שחל בשבת דחלבי שבת קרבין ביו"ט. מאידך העירו בתוס' שם [ד"ה ולא] דברף סג: בשוחט על החמץ דמחייב כשיש חמץ לא' מבני החבורה כיון דעובר בלא ילין, משמע דקאי על הבשר דהרי בני החבורה אינם מקטירין רק אוכלין, ותי' תוס' דמשמע לי' למסדר הש"ס דקרא בכל הזבח איירי בין בבשר בין באימורין כיון דלא כתוב חלב, ומדלא כ' ואכלו מ' דמיירי גם בחלב. אולם בדעת רש"י מבואר דס"ל דמיירי רק בבשר דלענין מה שאיתא שם בגמ' דכהן המקטיר את החלב ויש לו חמץ עובר הואיל וישנו בלאו דלא ילין הביא רש"י קרא דמשפטים שכ' לא ילין חלב חגי וביאר מהרש"א כיון דרק במשפטים הוזכר חלב, וס"ל לרש"י דקרא דכי תשא איירי רק בבשר. [והצ"ח נט: ד"ה ולא עולת תלאו במח' רע"ק וראב"ע אי פסח נאכל כל הלילה ועי' תוס' ברכות ט. ד"ה רבי גם האריך בזה דרך דרוש בספרו דרוש לציון דרוש שלישי שישי ותשיעי]

והנה כשנעייין היטב בסוגיא פסחים ס"ג. נראה דהנה בעיקר דינא דכ' שם דהשוחט על החמץ עובר בלא תעשה, הביא רש"י קרא דכי תשא דהוא "לא תשחט" [דכאן כתוב לא תזבח] וכן מבואר בירושלמי פ"ה ה"ד דהמקור לאיסור זה הוא מלא תשחט, [אולם רבינו חננאל ד"ה מתני' כתב באמת קרא דלא תזבח] וקשה דהו"ל להביא הפסוק המוקדם יותר דהוא קרא דמשפטים, ועמד בזה הצ"ח שם, והביא שבפיה"מ העתיק כל הפסוק דכי תשא עד הסוף וכ' דחכמים פירשו דמש"כ זבחי הכוונה לפסח, והכוונה דנסמך אסיפא דקרא דכי תשא שכתוב שם מפורש פסח וא"כ ה"ה הרישא, וא"כ א"ש דנקט רש"י וירושלמי דוקא פסוק זה, אולם אחרי שלמדנו דכי

דפריך במנחות נ"ג. לענין לא תאפה חמץ, דאולי זה רק למיקם בלאו ולא לפסול, ונראה דזה נתחדש בפסוק דכי תשא דהאימורין או הבשר נפסלין ומשם למדין לכל הקרבנות, ולפ"ז א"ש דרק התם פירש"י דמשם לומדים לכל הקרבנות דנפסלין בלינה.

ולפ"ז גם נוכל ליישב שינוי הלשונות ברש"י לענין לינה בראשו של מזבח. דהנה הלשון אין לינה מועלת בראשו של מזבח שייכא למח' זבחים פ"ז. אי לינה פוסלת בראש המזבח ולזה נקט רש"י דאינו פוסלת וכדכתב רמב"ן כאן, ולכן הביא זה רק בפ' כי תשא דמיירי בפסול, אולם כאן איירי באיסורא דלא ילין.

והנה כבר נסתפק הגרי"ז [שיעורי הגרמ"ד זבחים פ"ז. אות ב'] למ"ד יש לינה בראשו של מזבח האם עובר בלא ילין דיתכן דאינו עובר בלאו דסו"ס יהי' לו הקטרה מדין אם עלו לא ירדו ועיקר האיסור הוא למונעו מהקטרה, והנה ברש"י פסחים [נט. ד"ה מעלה] מבואר דגם למ"ד לינה מועלת בראשו של מזבח, כיון דהדין הוא דאם עלו לא ירדו לכו"ע כמבואר בזבחים שם, ממילא כבר מותר להעלותו לכתחלה גם אם יפסל בסוף, [דלא כתוס' יומא כט. ד"ה אלא ועוד מקומות] והק' המל"מ [פ"א מתו"מ ה"ג] הרי עובר בלאו דלא ילין, ונאמרו בזה כמה מהלכים, [הבאנום בפרשת כי תשא] והגרי"ז רצה לפרש דגם אם נפסל על המזבח מ"מ הלאו אינו עובר, כיון דהלאו הוא למונעו מהקטרה בסוף, אבל זה יוקטר לבסוף מדין אם עלו לא ירדו, והגם דנפסל מ"מ הלאו הוא רק למנעו מהקטרה ולא על עצם הפסול, ובזה ביאר ד' רש"י פסחים הנ"ל. [וכ"כ חזו"א זבחים י"ט מד].

וא"כ א"ש דכאן לא רצה רש"י ליכנס בפלוגתא אי לינה מועלת, ואיירי רק לענין איסורא והאיסור בוודאי אינו עובר רק חוץ למזבח, ולכן הביא הפירוש דמכילתא דדוקא חוץ למזבח, אבל בכי תשא דאיירי בפסול לינה אין עיקר הענין הלאו רק הפסול ולכן הדגיש דמה שצריך להיות חוץ למזבח להפסול הוא רק מדין אין לינה מועלת בראשו של מזבח.

על המערכה לא חייל דין לינה כלל

ובמה שנקט רש"י כאן הא דבמערכה לא נפסל, ולא איירי בכלל המזבח, י"ל דהנה כבר הבאנו דעת הגר"ח דהא דאין לינה מועלת בראש המזבח, אינו מדין קידוש מזבח רק דכבר הותחל ההקטרה, אולם בדעת רש"י הוכיח הגרי"ז [ע"י שיעורי הגרמ"ד זבחים שם באריכות] דלא כהגר"ח אלא דהוא מדין קידוש מזבח, וזה יתכן כוונת רש"י פסחים דהוא מדין אם עלו לא ירדו, וכבר כתב בחי' ר' שמואל פסחים סי' ט"ו אות ז' דיתכן דדברי

ולא בכי תשא, ובשיעורי הגרמ"ד זבחים פ"ז. אות ה' אמר בשם הגרי"ז לפרש הא דהתרגום הכניס הא דחוץ למזבח בפשטי' דקרא, והרי עיקר הענין הוא עצם הלינה, ומה שניצל מלהפסל ע"ג המזבח הוא דין צדדי ובפשטות מדין קידוש מזבח, ולזה הוכיח הגרי"ז כשי' הגר"ח דהא דאין לינה מועלת בראשו של מזבח אינו מדין קידוש מזבח אלא הוא מדין דכבר הותחל ההקטרה ע"י ההעלאה ולא נאמר עיקר הפסול בכה"ג, וצ"ע דהניחא בתרגום שפ"י כן בשני המקומות אבל בדברי רש"י למה רק כאן במשפטים פי' כן ולא בכי תשא.

ועוד יל"ע מש"כ במשפטים דבמערכה לא נפסל בלינה. ולא כ' אין לינה מועלת בראשו של מזבח. ובעצם הא דכ' רש"י דבמערכה לא נפסל, הרא"ם הבין דכוונתו לדין הרגיל דאין לינה מועלת בראשו של מזבח, וא"כ צ"ע למה שינה הלשון, ובמנ"ח מצוה צ' אות א' ביאר דנקט מערכה דוקא דשם לכו"ע אינו נפסל בלינה, וכן הבין הקרן אורה זבחים פז. בדברי רש"י זבחים שם ד"ה אילימא. וא"כ צ"ע למה רש"י כאן נקט הדין שמוסכם, ובכי תשא נקט מה ששנוי במחלוקת.

תרי דיני באיסור לא תשחט

והנראה בעז"ה בכ"ז, דהנה יש לחקור באיסורא דלא תשחט ואיסור לא ילין, האם נכלל בו פסול או רק איסור, הנה לענין לא תשחט הבאנו לעיל מתוס' סג. בשם ירוש' דכשר ותוס' כ' מצד דלא שנה עליו לעכב והק' מהרש"א הרי יש ב' פסוקים, וביאר בחי' ר' ארי' חייב מאלין ח"א סי' י"ב דכ' כאן באמת תרי דיני א: גילוי שיש איסור להשהות חמץ בשעת השחיטה וזה כעין איסור כל יראה רק דנאמר רק בשעת השחיטה, וזה על דרך דמבואר בפסחים ה. שזה מקור לאיסור חמץ אחר שש. ב: אחרי שנאמר איסור זה נאמר דין שני שהוא דין בקרבן עצמו שלא ישחט על החמץ. ובזה א"ש דרש"י במשפטים כ' דמוטל עליו לבער חמצו לפני השחיטה היינו דקאי על מעשה השבתה ודוקא בחמצו של השוחט, ובכי תשא הדגיש רש"י שלא ישחוט או יזרוק ויהי' חמץ קיים לא' מבני החבורה דזה דין בקרבן שלא ישחט על החמץ גם באינו שלו. וא"ש שלא נאמר פסול בדיעבד כיון דליכא תרי קראי לפסול, דהפסוק השני בא לגלות שהוא דין בקרבן, ורק אז הי' אפשר לדון אם יש פסול דמצד פסוק ראשון דהוא רק חובת השבתה לא ס"ד כלל לפסול הקרבן דאין זה דין בקרבן.

השינויים ברש"י לענין לאו דלא ילין

ולענין לא ילין הרי פשוט דפוסל האימורין כמפוי' בכמה מקומות, וצ"ע מנ"ל אולי נאמר רק איסור להלין וכמו

שלא הי' מספיק זמן, אלא דא"כ ל"ל להדגיש "וישכם בבוקר" ומשמע דהי' נצרך השכמה מיוחדת בשביל כריתת הברית.

הגר"ח יתכנו רק על המערכה, אבל מצד קידוש מזבח הרי מהני כל חלקי המזבח וגם בצידו של המזבח וכמו שהוכיח במקדש דוד קדשים סי' ד' סק"ג.

למה בחר משה בנערי בני ישראל דוקא

עוד צ"ע בביאור ענין נערי בני ישראל דהפשטות מ' דשלח בחורים צעירים והרי גנאי הוא זה שלא מצא מי שיעשנו רק בחורים קטנים ומשמע שיש כאן הדגשה מיוחדת כמה ששלח נערי בני דוקא, ובאמת מבואר במגילה ט. דחששו חז"ל שתלמי המלך יהי' לו טענה זה וכדפירש"י שם ד"ה זאטוטי דנערי לשון קטנות ויאמר "גרוועים שלכם שלחתם לקבל פני שכינה" הרי דהבין תלמי דהי' בזה קבלת פני שכינה וזה גנאי לשלוח קטנים, ולהכי שינו החכמים וכתבו "זאטוטי" לשון חשיבות ובשביל זה גם שינו מש"כ ואל אצילי בניי וכתבו ג"כ ואל זאטוטי בניי כדי להתאים שני הלשונות יחד, ³⁴ וא"כ צ"ע באמת למה שלח משה הנערים.

וכנר' זה הי' קשה ליה לרב חסדא זבחים קטו: כשקרא מקרא זה ולכ"פ דאלו הבכורות ונהובא ברש"י ותרנוס יונתן כאן] וזה ע"פ המבואר במשנה שם קיב: דאז הי' העבודה בבכורות, וכ"כ הרע"ב דאין לפרש נער ממש דזה גנאי למשה שישלח נערים לזכות, אלא דרב הונא אמר לי' שם בשם רב אסי דקרבו ופסקו ולרש"י בפי' א' היינו רק עבודה זו, אולם לפי' ב' רק שלחם להביא הקרבנות ולעמוד עליהם אבל עצם ההעלאה נעשה ע"י נדב ואביהוא, וזה מדין מעמדות דתענית כו:, ולתוס' גרס "הכי אמר רב אסי ופסקוהו" היינו שמנעוהו מלפרש דקאי אבכורות. וממנ"פ ק' דאי הבכורות עשו העבודה למה נקט נערים הרי כל בכור כשר להקריב ואדרבה עדיין יהי' גנאי לקחת בכורות צעירים מלקחת בכורות זקנים, [עו"ק דהרי הזריקה עשה משה ושחיטה כשרה בזר וצ"ל מצד ההעלאה - אילת השחר] וגם אי עשו רק מעמדות למה לא לקח חשובים, ולתוס' דמ' דלא היו בכורים כלל בוודאי קשה, וכבר נתק' בזה הרמב"ן וכ' דכיון דהזכיר לעיל זקנים שהם אצילי בניי קרא הבכורות נערים כי הם נערים כנגדם לרמז כי לא בעבור מעלת חכמתם נבחרו כי לא היו זקנים רק בעבור שהם מקודשים לקרבנות, ובאבן עזרא פי' שהם הבכורות הצעירים שיש להם כח להעלות העולות שהבכורות הזקנים עלו עם משה להשתחוות בהר וכדפי' אב"ע לעיל פסוק א' דשבעים

ולפ"ז יתכן לעשות פשרה בדבר, דאי לא נמצא על המערכה רק בכ"מ במזבח יהי' תלוי בפלוגתא אי לינה מועלת, וגם אי לינה מועלת מ"מ הלאו דלא ילין לא יעבור כיון דסו"ס יהי' לו הקטרה מדין אם עלו לא ירדו וכדברי הגרי"ז בביאור ד' רש"י פסחים, אבל ע"ג מערכה י"ל כהגר"ח דהוי תחלת הקטרה ולא חל כלל פסול לינה וההקטרה יהי' הקטרה כשרה, וא"ש דברי רש"י דמעיקרא הגדיר הלאו דלא ילין חוץ למזבח דוקא, דהרי בכ"מ במזבח ניצל מן הלאו גם על הצד דנפסל, ומ"מ הדגיש דבמערכה עצמה אין אנו צריכין לדין הקטרה דאם עלו לא ירדו כדי להציל מן הלאו, כיון דהוי הקטרה כשרה, ולכן חילקו, אבל הדין דאין לינה מועלת בראשו של מזבח לא הביא דזה לא מעלה או מוריד לענין הלאו. [ועיקר החילוק בין מערכה לשאר מזבח כתב כן בכנסת ראשונים להגר"ר מרדכי אילן זבחים שם אלא שהוא ביאר כן ברש"י פסחים דמיירי על המערכה, אלא דדחוק לומר דרש"י מיירי דוקא על המערכה, וכן דמפורש ברש"י מדין אם עלו לא ירדו והוא מצד קידוש מזבח ולהגר"ח הוי הקטרה כשירה וגם אם ירדו יעלו וע"ע מה שהארכנו בכ"ז לקמן בפ' כי תשא]

יסוד הקרבנות אצל הר סיני

ויכתוב משה את כל דברי ה' וישכם בבוקר וגו' וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' [כ"ד ד-ה]

לד' רש"י כל סדר זה נעשה לפני מ"ת בה' סיון כהקדמה למתן תורה ומבואר בכריתות דף ט. דמכאן למדנו דלגירות בענין הרצאת דמים, וזה הי' ענין הקרבנות כאן. ויש להוסיף מש"כ תוס' שם [ד"ה וישלח] דבוודאי הקריבו עוד עולות הרבה שלא הי' נצרך לכריתת ברית דהרי לחד מ"ד בחגיגה ו. עולה זה הי' עולת תמיד ולב"ה שלמים זה הי' כחגיגה. וצ"ע דלא מצינו שמשה נצטווה בכך, ולא נמנה בדברים שהוסיף משה מדעתו, ועוד דמצינו בפ' התמיד "עולת תמיד העשויה בהר סיני לריח ניחוח אשה לה" [במדבר כ"ח ו'] ומבואר דעיקר הקרבנות מיוסדים על קרבנות אלו, עד שהקב"ה משתוקק שיהי' נח"ר לפניו כקרבנות שנעשו בהר סיני, וצ"ע איזה חשיבות מיוחדת הי' בקרבנות אלו שגם לא מצינו ציווי ע"ז שע"ז יהי' מיוסד כל קרבנות תמיד.

עוד צ"ע למה סיפור כל המשפטים ואת כל דברי ה' ומה שענו "כל אשר דבר ה' נעשה" וכתבת התורה הי' בד' סיון, ובניית המזבח והקמת המצבות והקרבנות הקרבנות וכריתת הברית הי' רק למחרתו בה' סיון ופשטות הטעם

³⁴ כבר תמהו התוס' שם ד"ה זאטוטי דהול"ל בשניהם אצילי, ותי' דלא רצו לשקר עיי"ש ומהרש"א פי' דגם לתוס' צ"ל כרש"י דרצו להתאים הלשון אולם שפ"א פי' דידעו שתלמי מבין דזאטוטי ל' חשיבות וכיון שרצו שתלמי יבין בנערי בניי דזאטוטי ל' חשיבות הוצרכו לכתוב תיבה זו גם לעיל.

משה לפרעה בשם ה' בתחלת פגישתו אתו "שלח את עמי ויחוגו לי במדבר" [לעיל ה' א'] קאי על קרבנות אלו, ולכן חפצא דחגיגה א"צ דוקא במקדש, ושלכן נקרא מס' חגיגה ע"ש החגיגה ולא ע"ש הראייה.

וצע"ט דלכ' עיקר התכלית הי' עצם קבלת התורה וקרבנות אלו הי' רק תנאי בעלמא לגירות שיהי' הרצאת דמים כמבואר בכריתות דף ט. עוד צ"ע ממקרא מפורש בירמי' ז' כ"ב-כ"ג [הפטרות צון] "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח כי אם הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלקים" וגו' הרי דלא הי' ציווי על קרבנות כלל רק דנתחדש אח"כ בסדר ויקרא לצורך כפרה וריצוי.

יסוד הקרבנות הוא נדבת הלב

והנראה בעז"ה ע"פ המבואר בשפ"א פ' שקלים תרל"ג כדי לבאר ענין קריאת השקלים בזמנינו שכבר אין קרבנות, כי כל הקרבנות נתקבלו לרצון רק ע"י כח הנדיבות שמזה היו כל הקרבנות וזה הנדיבות יש תמיד גם בזמה"ז ואפשר עוד יותר דע"י שמשותקין לנדב להשי"ת בראשונה, וכשאדם מוכן להקריב כל נפשו להשי"ת בוודאי יותר נח"ר מהקרבת בהמה שנוגע רק לממון ואין חידוש להיות שייך עתה קרבן גבוה יותר כי וודאי עתה בגלות א"א להתקרב להשי"ת רק בקרבן עצמו שנחשב יותר מהקרבת בהמה וזה ענין השקלים ע"כ. הרי דעיקר חפצא דקרבנות הי' עצם ההשתוקקות ונדיבות הלב, ובהמה הוא רק ביטוי לזה, ויותר יש חשיבות לעצם נדבת הלב מהקרבת הבהמה בלי נדבת הלב. [וכבר נתב' בראשונים דעיקרו של קרבן הוא לדמות שכ"ז הי' צריך להיות נעשה אתו אולם כאן הודגש יותר ענין הנדיבות וההשתוקקות]. ולפ"ז י"ל דציווי הקב"ה לא הי' על עצם הקרבת הבהמה בפועל רק על העבודה המתלווה תמיד עם עשיית הקרבנות וזהו עיקר הנח"ר להקב"ה וע"ז כ' עולת תמיד העשוי' בהר סיני לריח ניחוח וגו' וזה ירמי' מוכיח כלל ישראל דלעולם לא צווה הקב"ה ביום יציאת מצרים על עצם עשיית עולה או זבח דנימא דאם מקריבם קיים בזה התכלית של יצ"מ אלא עיקר הציווי הי' על נדבת והשתוקקות הלב שמתלווה עם הקרבנות שמונח בזה השאיפה לשמוע בקולו ולדבקה בו וההקרבה הוא רק ביטוי לד"ז בפועל אבל בחסר ד"ז חסר העיקר.

מזקני ישראל הם הבכורות, ורא"ש פי' דנערי לשון שליח כמש"כ בעקידה ושני נערי עמו [בראשית כ"ב ג' ורש"י שם] אף שהיו כבר גדולים בשעת העקידה, אלא דלפירושים אלו צ"ע דל"ל להדגיש ד"ז בקרא, וחזקוני פי' שהם הבחורים וכדי לחנכם במצוות, אלא דעדיין צ"ע וכי לא מצא דבר אחר לחנכם רק בדבר חשוב כזה, וי"ל עפמש"כ רש"ר הירש כ' דנקט לשון נערי בני"י שהם "בני הנעורים נושאי העתיד" היינו הבחורים הצעירים הם אלו שישאו את דור הבא שזה שורש קבלת התורה להמשיכו לדורות ולכן יש ענין דוקא כאן לחנך הצעירים. ³⁵ ורמב"ן פי' עוד דנערי בני"י הם בחורים שלא טעמו טעם חטא שלא נגשו אל אשה מעולם כי הם הנבחרים בעם כמ"ש בברכות מג: עתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ליתן ריח טוב כלבנון. ופי' זה י"ל בד' התוס' שלא היו בכורים כלל ומ"מ בחר נערים דוקא, ול' העקידה שבחר מן הבכורים בחורי חמד שלא טעמו טעם חטא, ולפ"ז א"ש דהידר לקחת דוקא בחורים. אולם עדיין יש מקום לבאר למה דוקא בקרבנות אלו בחר לקחת הנערים.

תעבדון את האלקים קאי על הקרבנות

והנראה בעז"ה ³⁶ דהנה לד' החזקוני כאן וכ"כ ברשב"ם ואבן עזרא [לעיל ג' י"ב] כבר נצטווה משה על קרבנות אלו במה שאמר לו הקב"ה "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה" [ובפשטות קאי על קבלת התורה וכ"פ רש"י שם] ופירשו דקאי על קרבנות אלו וכן מבואר במדרש [ב"ר ט"ז ה' עה"פ לעבדה ולשמרה], ומבואר דעיקר תכלית ההוצאה ממצרים הי' בעבור קרבנות אלו, וזה"פ במש"א משה מתחלה לפרעה ונזבחה לה"א פן יפגענו וגו' [לעיל ה' ג'] וכן הי' בזה הדו"ד עם פרעה כסדר, וכן במכת חושך אחרי שאמר פרעה רק צאנכם ובקרכם יצג אמר משה "גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגו' וגם מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה"א ואנחנו לא נדע מה נעבד את ה' עד בואנו שמה" [לעיל י' כ"ד- כ"ו]. ובואנו שמה קאי על הר סיני כמבואר באבן עזרא ולקח טוב שם דע"ז אמר הקב"ה תעבדון את האלקים על הר הזה. ³⁷ וכבר נתבאר בפ' בא באריכות דגם מה שאמר

³⁵ וחת"ס בתורת משה פי' דגם זקנים היו נקראים אז נערים מצד גר שנתגייר כקטן שנולד וד"ז לא היה תלמי מבין וצ"ע דזה ניחא רק לרמב"ן דהי' זה אחר מ"ת אבל לרש"י דהי' זה לפני מ"ת לכ' עדיין לא היו כקטן שנולד.

³⁶ יסוד הדברים שמעתי מפי הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א.

³⁷ עוד הוסיף לי בן אחותי הבה"ח בנציון בהג"ר שלמה הלוי דינר נ"י הוכחה דהי' ציווי, מד' הריטב"א יבמות ה: דמבואר בגמ' שם פירכא "דמה למילה ותמיד שכן ישנו לפני הדיבור" [-למ"ד עולה זה הי' קרבן תמיד] משא"כ ביום והק' ריטב"א הרי גם ביום עשה יהודה ות' דלא

עשו כן בתורת חיוב אלא כדרך שקיים א"א ע"ה כה"ת כולה הרי מבואר דקרבנות הר סיני הי' ע"פ ציווי.

התשוקה שלהם, ⁴¹ וגם דדייקא כיון שהם בחורים צעירים ועדיין חסר להם הרבה זה גופא הגביר בהם כח ההשתוקקות ולזה שלחם משה רבינו לשחוט ולהעלות קרבנות אלו. ובפרדס יוסף כתב דמשה הבין שאי אפשר להתקיים בלי קרבנות ובלי דם חם וכח חזק אשר לא יחת מרדיפות מתנגדי דת, והוא מוכן לתת חייו כופר דתו ולעשות עולה כליל על מזבח קנאת הדת, ומשה ראה כבר בזמנו "כי נערי וילדי ישראל היו לעולם הראשונים למסור נפשם בעד יהדותם, וכה עשו הילדים והילדות אחר חורבן בית קפצו כולם לים, וכה הועלו על המוקד הרבה מטובי בנינו במשך הגלות, זה כוחו של עמנו הנודד הנצחי וזה סוד קיומו".

משה לקח נערים שנעשו עתה בר מצוה

והנה י"ל עוד יותר שלקח בחורים שרק עתה נעשו בר מצוה שנתחדש עליהם דעת לקבל עול מצוות ויש להם חשק גדול לקבלת התורה, וסמך לדבר בפנים יפות כאן שפי' בטעם שלקח נערים דוקא כיון שכהן ששימש לע"ז פסול להקרבה, וישראל במצרים היו שקועים בע"ז, אבל נערים אלו היו אז עדיין קטנים שאינם בני דעת ונעשו בר מצוה רק אחרי יצ"מ ולזה נקט לשון בני ישראל דמבואר בסנהדרין סט. דג' חדשים ראשונים נקרא "בן" וא"כ היו אלו באמת בחורי חמד שלא טעמו טעם חטא וכד' הרמב"ן והעקידה שהזכרנו לעיל.

ולפ"ז י"ל למה הי' צריך השכמה מיוחדת בשביל סדר זה דענין השכמה הוא ביטוי לכח התשוקה והזריזות שהי' נצרך דוקא בשביל קרבן זה דזה הי' עיקר רצון הבורא בקרבנות אלו.

תלמי המלך לא מסוגל להבין כ"ז

אבל תלמי לא יוכל להבין כ"ז דאצל גוי כל מה שצער יותר וחסר לו בשכל הוא חסרון, וכמו שאמר שר המשקים על יוסף "נער עברי עבד" [בראשית מ"א י"ב] ופירש"י שוטה ואינו ראוי לגדולה, ולכן פרעה הבין דלקרבנות ילכו רק הגברים לעבוד את ה' כי אותה אתם מבקשים [לעיל י' י"א] דהם הם בעלי השגה אבל אנו מבינים דאדרבה דכל דחסר לו יותר בדעת יותר מסוגל שיהי' לו השתוקקות וזה הי' מעלת הבחורים הצעירים, שהי' להם דוגמא מחשובי זקני ישראל והי' להם השתוקקות שגם הם יזכו פעם להשגות גדולות וקרבת ה' ולכן דוקא הם נשלחו להקריב הקרבנות.

⁴¹ גם י"ל בדרך צחות דבחורים צעירים עדיין יש להם חלומות להיות הרעק"א או החזו"א של דור הבא אבל מבוגרים יותר כבר התיישבו מזה.

וד"ז הי' עיקר מעלת קרבנות אלו וזה הי' ענין הרצאת דמים ולכן זרק משה עליהם מן הדם [פסוק ח'] ולהרבה ראשונים זרק עליהם ממש, ³⁸ וכי' שם רבינו בחיי בשם רבינו חננאל שזרק הדם על בגדיהם ואת כתם הדם על בגדיהם קרא הכתוב [לקמן ל"ג ד' - ו'] עדי לפי שהי' להם עדי ולכבוד גדול, וי"ל דזה הי' לזכרון על ענין נדיבות הלב וההשתוקקות וזה מה שהפסידו בעגל.

המעלה בנער שיש לו השתוקקות

ולפ"ז מובן למה לקח משה דוקא נערי בני"י להקריב קרבנות אלו, דהנה כבר נתבאר באריכות בפ' חיי שרה בשם מו"ר הגרא"י ברזל זצ"ל כביאור מעלת "נער" שהקב"ה מתפאר בו שנא' "כי נער ישראל ואהבהו" [הושע י"א א'] דהוא שמוכן תמיד להתלמד ולהתחנך דתמיד הוא מרגיש שעדיין חסר לו הרבה ומשתוקק ללמוד עוד, וזה הי' היופי של שרה, ויצחק שהתלווה לאברהם לעקידה שנקרא נער, וכן שמואל הנביא, וזה הי' ענין יהושע שהי' "נער" [לקמן ל"ג י"א] בזה שביטל עצמו למשה ולא הפסיק מלהשתוקק לקבל משה, ואף פעם לא הרגיש שכבר לא חסר לו, וכדפי' שם בהעמק דבר, ³⁹ וא"כ להכנה לקבלת התורה הי' נצרך כח של "נער" כדי להגיד נעשה ונשמע מתוך השתוקקות עצומה להתחנך וללמוד ולעשות, והרצאת הדמים של קרבנות אלו הי' הביטוי לתשוקה זו דרק אחרי זריקת הדם הכריזו נעשה ונשמע, ⁴⁰ וגם בזה התקיים רצון ה' תעבדון את האלקים על ההר הזה דהיינו נדבת הלב וההשתוקקות שמתלווה עם הקרבנות ובזה היו מוכנים לקבלת התורה ולכן הי' נצרך לשלוח דוקא נערי בני ישראל שלא טעמו טעם חטא ונכלל בזה שלא נפגם כח

³⁸ לכי' איך יתכן לזרוק על כאו"א מישראל, ובאמת בתוס' כריתות ט. ד"ה וזרוק כתבו ששחטו עולות ושלמים הרבה שהספיק דמם על כאו"א מישראל, ונר' דלאבן עזרא הי' ק' ל"י קו' זו ולכ"פ שזרקו רק על הזקנים שהם מייצגים כלל ישראל, אולם היעב"ץ בספרו אם לבניה [נדפס לאחרונה מכת"י] כתב וז"ל "לפי לשון רש"י נראה לכאורה שזרק הדם על העם ממש ויהא זה נס מן הניסים הגדולים והעצומים שיספיק דם אגנות לזרוק על כל העם הרב".

³⁹ במה שכתוב ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלקים ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם, ומ' שביקש מיהושע שיתלווה אתו להר וימתין שם עליו עד סוף מ' יום וכן אכן עשה כמבואר ברש"י, כ' באזנים לתורה שפחד משה שמא לא יצא משם חי כיון שנכנס למקום מלאכים ושרפים ולזה ביקש מהזקנים שיתפללו עליו וליהושע ביקש שיעמוד שם הכן שאם באמת ימות יעלה הוא להר וימלא מקומו, הרי לן דבר נורא שאכן סמך משה כ"כ על יהושע שיוכל למלא מקומו מיד בעלי"י להר, וכ"ז בוודאי מחמת גודל ביטולו למשה והרגשתו שאין לו משלו כלום וא"כ הו"ל כידו אריכתא - יידי הרב ראובן ארי' זאהן שליט"א.

⁴⁰ ורודי הג"ר דוד צאהן שליט"א מראשי ישיבת נצח ישראל סונדרלנד פי' מה שלא נזכר נעשה ונשמע רק אחרי כריתת הברית דהנה נשמע קאי על הקבלה כמבואר בתרגום, וי"ל ע"פ מה שהקשה הבית הלוי על עצם קבלת התורה דהרי א"א להתחייב על דבר שאינו קצוב ותי' דהתחייבות לא הי' על הפעולות רק עצם העבדות, וא"כ י"ל דזה נעשה רק ע"י כריתת הברית.

בפסוק זה יש הרבה נידונים בפי' הכתוב ובטעמי המקרא⁴³ וננסה לסדרם קצת.

*מתי היו קרבנות אלו

א: נדון כללי שכבר הזכרנו האם כל פרשה זו לפני מ"ת או אחר מ"ת, דד' רש"י לעיל [ובפירושו לחגיגה ו. ד"ה ישנה ובגיטין פח: ד"ה לפניהם] דאין מוקדם ומאוחר בתורה והי' זה לפני מ"ת ופי' כן ברייתא שבת פח. דר' יוסי אומר דבשני עלה משה וירד, בשלישי עלה וירד, ברביעי ירד ושוב לא עלה. בחמישי בנה מזבח והקריב עליו קרבן, ולא מצינו שום בניית מזבח בהר סיני רק כאן ובהכרח דהי' זה לפני מ"ת. ולפ"ז היו כל הקרבנות האלו לפני מ"ת. וכן יש שיטה במכילתא דרשב"י לעיל יט י. אולם רמב"ן לא ניח"ל שיהי' סדר המאורעות שלא כסדר הכתוב ולכן נקט דכ"ז הי' ביום מתן תורה לאחר מעמד הר סיני שכל הפרשיות מלא תעשון איתי עד פרשה זו הי' ביום מ"ת. וכן נקטו ראב"ע ורשב"ם וספורנו, ולשון אור החיים הקדוש "משמעות הכתובים יגיד כי פרשה זו במקומה נאמרה אחר מתן תורה ואין להאריך בכיתי הוכחות המעידים על הדבר" וכן נקט החזו"א או"ח קכ"ה והביא רמב"ן דכ"ה דעת רבי יוסי בר יהודה במכילתא וכ' שלזה שומעים שאמר כהלכה.

*מי הם נערי בני ישראל וטעמי המקרא

ב: מי הם נערי בני ישראל: רוב ראשונים כתבו דאלו הבכורות, וכן מבואר בזבחים קטו: ע"פ המבואר שם במשנה דעד שהוקם המשכן הי' עבודה בבכורות. אלא דאיתא שם בגמ' "ייתב רב הונא בר רב קטינא קמיה דרב חסדא וקא קרי: וישלח את נערי בני ישראל, אל, הכי אמר ר' אסי: (קרבן) ופסקו" ופירש"י לפי' א' דרב חסדא הי' מפרש דנערי בני" אלו הבכורות, ובא רב הונא לומר לו בשם רב אסי שאותו היום פסקו שמסיני נצטוו על הכהונה. אולם בפי' ב' כ' רש"י דצריך לגרוס "ופסקיה" ור"ל שצריך להפסיק כאן נגינת טעם המקרא באתנחתא, ולא יקרא בטעם פשטא כמו שאנו קורין אותו, דכשהוא נקרא בטעם פשטא משמע שקריאת נערי בני ישראל דבק על ויעלו עולות משמע שהם העלום, אבל כשאתה קוריהו באתנחתא עומדת התיבה לבדה ואינה דבק על ויעלו וי"ל שלא שלחם אלא להביא הקרבנות ולעמוד עליהם ויעלו עולות אותם שכשרים להעלותם דהיינו נדב ואביהוא שמשבאו לסיני הופרשו הכהנים כדילף לקמן.

⁴³ חלק גדול שמעתי מפי הג"ר ישראל דוד שלינגר שליט"א בשיעוריו הנפלאים לחגיגה. ואמר בתוך דבריו, שרבים חושבים שבפ' משפטים רק הפרישות של נזיקין ושוממים הם קשים, ולא יודעים שבפסוק זה לבד יש כ"כ הרבה ספיקות ונידונים.

אצילי בני"י הם אלו השמחים בקבלת התורה

ונוכל לסיים במש"כ ואל אצילי בני"י לא שלח ידו ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו [לקמן פסוק י"א] דקאי על הגדולים והחשובים של כלל ישראל [עי' מפרשים על מי בדיוק קאי] ולרש"י הי' תביעה עליהם בזה אולם לרמב"ן מש"כ וישתו היינו שעשו שמחה ויו"ט שחובה לשמוח בקבלת התורה כמ"ש [דברים כ"ז ז'] וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת וגו' וא"כ אכלו ושתו כסעודת מצוה, ולכן לא שלח בהם ידו כי כך ראוי לעשות, וצ"ע כי אם לא הי' סבה לשלוח בהם יד ל"ל לכתוב זה, ויובן ע"פ הכת"ס כאן ובתשובותיו או"ח סי' ע"ח שפי' דקאי על מה שלא הוצרך לכפות עליהם הר כגיגית כיון שהראו שמחה גדולה בקבלת התורה, וע"ד הכל מודים בעצרת דבעי' נמי לכם, וא"כ י"ל דזה שייך רק באצילי בני"י שהם הזקנים והבעלי מדרגה שאכן זכו אז בהשגות גבוהות כמ"ש ויחזו את האלקים, אבל נערי בני"י עדיין לא השיגו, ולכן אצלם הי' המעלה של השתוקקות.⁴²

*ביאורי וטעמי המקרא של פסוק וישלח

את נערי וגו'

וַיִּשְׁלַח אֶת־נְעָרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַה' פְּרִים: [שם]

⁴² חלק מזה אמרתי כבר מצוה של בן אחותי הבה"ח יוסף צבי בהג"ר רפאל הלוי דינר שליט"א ביום ג' פ' משפטים תשפ"ג והוספתי דכ"ה כסעודת בר מצוה דמצד אחד אנו צריכים בחורי הבר מצוה ואנו שולחים אותם לתפקיד גדול כיון שיש להם מעלת ההשתוקקות לפי שיש להם דוגמא אישית מהוריהם ורבותיהם שלזה הם רוצים להגיע, מאידך בעצם הסעודה עיקר השמחה הוא להוריו ורבותיו והמבוגרים יותר שהאצילית והשמחה נכרת על פניהם כיון שכבר טעמו והשיגו לטעמו וראו כי טוב ונעים לשבת באהלה של תורה.

ואאמרו שליט"א בדבריו ציין לד' הרמב"ן הנ"ל כמקור לסעודת בר מצוה [עי' מג"א רכ"ה ד'] דזה לשמחה לקבלת עול מצוות, והביא דברי החת"ס בפ' ויחי בד"ה וירא יוסף [בראשית מ"ח י"ז] דמצוה ראשונה שמקיים נער בר מצוה הוא השמחה בעבודת ה' ובהג"י שער יוסף לדרשות חת"ס לפורים רד: כ' בשם מרן דאחר מ"ת מצוה לשמוח כמבואר בפסחים סח: והביא פסוק זה דויחזו את האלקים ויאכלו וישתו, ובס' ענינו של יום מועדים ח"א עמ' קל"ד אחרי שהביא ד' היש"ש בב"ק דיש לשמוח בסיומה של תורה הביא ממדרש קהלת דהשמחה שעושים בגמרה של תורה אינו מחמת ההשלמה דוקא אלא עיקרה מחמת שזכה לחכמה, וגם אם הי' בלי יגיעה רק ממתנה כמבואר משלמה המלך, וכן מבואר ברמב"ן כאן שהביא גם שמחתו של שלמה, וכ' דלפ"ז אולי יש מקום לשמוח על כל דבר חדש שזוכה להבין בתורה וכ"כ האדר"ת [נפש דוד ע' 128] דלא אכל סעודה קבועה בלי חידוש בתורה וכן העיד הפנ"י כשמצא דבר חידוש שלו בס' הרוקח "ונתתי שמחה גדולה בליבי ממש כיום מועד קריאת המגילה שזכיתי לכוון לדעת הגדול בעל הרוקח ז"ל שזכה לרוה"ק ואולי בר מזל אנא להא מילתא" וכ"כ המאירי סנהדרין צב. דראוי לאדם להראות עמו שמח על ד"ת וכו' וכן כשימצא לפעמים שלמד או הבין דבר מחודש. ועל מצבת אא"י הגר"ט לראקאוו זצ"ל נחרט מה שהיה רגיל לומר על עצמו דלמה נקראתי יו"ט כי כל יום ויום יו"ט בשבילי כאשר אני זוכה להבין דברי רעק"א - ע"כ מדברי אאמ"ר שליט"א.

והנה מסוגיא זו יש קושיא גדולה על שי' רמב"ן וסייעתו והוא שי' ריב"י במכילתא דסברו דקרבות אלו הי' לאחר מ"ת, דא"כ למה קאמר דיש מעלה לחגיגה דהי' לפני הדיבור, וגם לב"ש וסייעתו החולקים וס"ל דגם ראייה הי' שם, מודי דהי' זה לפני הדיבור רק דס"ל דאין מעלה לחגיגה על ראייה, ונראה דזה גופא הי' א' ממקורות של רש"י, דכאן טרח להסביר איך יתכן דהי' זה לפני הדיבור וז"ל "קודם מתן תורה הקריבו שלמים בסיני, דכתיב וישלח את נערי בני ישראל ואף על גב דהאי קרא כתיב בואלה המשפטים לאחר עשרת הדברות קודם עשרת הדברות הוה, ואין מוקדם ומאוחר בתורה, והכי תניא במסכת שבת בפרק רבי עקיבא פה. רבי יוסי אומר בשני עלה וירד, בשלישי עלה וירד, ברביעי ירד ושוב לא עלה, בחמישי בנה מזבח והקריב עליו קרבן, בששי ניתנה תורה, ואין אתה מוצא בנתנת התורה בנין מזבח אלא באותו שנאמר וישלח את נערי בני ישראל וגו', הרי דכאן העמיד שיטתו דהי' זה לפני מ"ת. וא"כ לד' הרמב"ן ק' איך יפרש ד' הגמ' וכן הק' החזו"א סי' קכ"ה סק"ה ותי' דעיקר מצות תמיד ודאי התחילה לאחר שהוקם המשכן דהאי מזבח אין לו רק דין במה ואין ק"צ בבמה והוראת שעה היתה וזהו חומר דחגיגה שכבר נצטוו להקריבו בבמה לפני הדיבור של עיקר צוואתו. ובמצפה איתן חגיגה שם תי' דגם לר"י בר"י במכילתא עדיפא חגיגה מראייה לב"ה דסו"ס נזכר ותגותם לפני הדיבור בפ' בא, ואע"ג דפסח מצרים אינו נוהג רק יום א' וקרא כתיב ז' ימים קאי לדורות מ"מ נאמרה חגיגה לפני הדיבור ובוזו יישב קו' הנ"ל דלמ"ד לא הקריבו בני נח שלמים איך הקריבו כאן שלמי חגיגה, די"ל דמ"ד זה סבר כר"י בר"י שהיה זה אחר מ"ת.

*האם היו העולות כבשים או פרים

ובמש"כ ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים לא נתפרש אי מש"כ פרים קאי גם על העולות או רק על שלמים, ואבן עזרא נקט בפשיטות דפרים קאי על הכל, וכן נקטו רמב"ן ורבינו בחיי וריקאנטי והסבירו דכל ימי המדבר היו ישראל מתפחדים ממדת הדין לפי שהיו במקום החורבן והשממון, ולכן היה הקרבן פרים, כטעם פר כהן משיח ופר העלם דבר ופר ע"ז, גם פרה אדומה כן. וזאת טעותם במעשה העגל. אולם בחגיגה ו: הסתפק רב חסדא בביאור פסוק זה האם נפרש דפרים קאי על כל הקרבנות בפסוק, או שהעלו עולות כבשים ומלבד זאת הקריבו שלמים פרים. ואיתא בגמ' דנפק"מ לטעמי המקראות ופירש"י דר"ל האם ראוי להיות אתנחתא אחרי מלת עולות להפרידו מהמשך הפסוק, ועוד נפק"מ

ג: באלו עולות ושלמים מדובר כאן: הנה בוודאי היו כאן עולות לשם גירות כמבואר בכריתות ט. דזה המקור שאבותינו נכנסו לברית בהרצאת דמים. [עיי"ש בתוס' ד"ה וישלח, דאף דיש מח' אי עולת ראי' הוי או עולת תמיד [עיי' לקמן] י"ל שהקריבו הרבה עולות] ולענין שלמים מבואר בגמ' חגיגה ו. דהי' זה שלמי חגיגה. וכ' שם רש"י בע"ב בד"ה שחגיגה ישנה דאע"פ שלא ברגל הקריבו חגיגה נקראו, שבהן נתקיים ויחוגו לי' במדבר [שמות ה' א] שנאמר להם במצרים. אלא דק' להשיטות בזבחים קטז. דבני נח אין מקריבין שלמים ונסבור כרש"י וסייעתו דהי' זה לפני מ"ת איך הקריבו שלמים, ובירושלמי פ"א דמגילה הי"א כ' דלפ"ז צ"ל דשלמים קאי על העולות שקרבו שלמים בגופם בלי הפשט וניתוח. ובמראה הפנים שכ' דבבלי לא הק' כן דס"ל דלא הי' להם דין בני נח, ובטו"א חגיגה שם תי' דכיון דמבואר בכריתות ט. דבקרבות אלו נכנסו לברית כבר הי' להם דין ישראל לענין זה. ובפ' בא הבאנו בשם הגרי"ז דאף אי לא הי' להם דין ישראל מ"מ הי' לקרבן שלהם שם קרבן ישראל.

אולם לענין העולות נחלקו תנאים רבים בחגיגה שם, דלד' ב"ה הי' זה עולת תמיד וכפשטות הפסוק דעולת תמיד העשויה בהר סיני שכבר הוקרב התמיד בפועל בהר סיני וכשי' רע"ק שם בע"ב דקרבה ושוב לא פסקה, ומה"ט החשיב את שלמי חגיגה יותר מעולת ראייה לענין שיווי הבהמה, כיון דיש לחגיגה מעלה שהי' לפני הדיבור. וכן אמר רבי יוסי הגלילי שם דיש מעלה חגיגה על ראייה ושמחה שהי' לפני הדיבור, אולם ד' ב"ש דהעולה הי' עולת ראייה דויחזו את אלקים, וכד' רבי אלעזר שם בע"ב דמ"ש עולת תמיד העשויה בהר סיני ר"ל שמעשיה רק נאמרו בסיני, והיא עצמה לא קרבה, ולכן אין חשיבות לחגיגה על ראייה. ולס"ד שם לד' רי"ש דס"ל דרק כללות נאמרו בסיני ולפ"ז לא נאמר עדיין דין הפשט וניתוח, א"כ מוכח דלא הי' עולת תמיד דלא מסתבר שהקריבו קרבן תמיד בלי הפשט וניתוח, אולם בסוף הוכיחו מריה"ג דאינו כן. ובגמ' מבואר דדעת רבי עקיבא כב"ה ולא נתבאר היטב מנ"ל ובחיי רעק"א שם נקט דזה מדחולק על רי"ש וס"ל דגם פרטות נאמרו בסיני א"כ כבר נאמר דין הפשט בסיני, ולזה הק' דעדיין אין בזה הכרח דס"ל עולת תמיד דזה רק שאין הכרח לומר כרי"ש, עוד הק' דאי הי' לפני מ"ת אז גם לרע"ק עדיין לא נצטוו על הפשט. אולם באמת י"ל דהוכחת הגמ' ממה דהובא שם ו: דברי רע"ק בפסוק עולת תמיד העשויה בהר סיני דקרבה ושוב לא פסקה.

דנקט בפשיטות לפרש דפרים קאי אכולהו, כיון דשי' רמב"ן דכל הני פסוקים הי' אחר מ"ת ולפ"ז מה דאיתא חגיגה ישנה לפני הדיבור לא מיירי מקרבנות אלו, רק ממש"כ ויחגו לי במדבר, או וחגותם דפ' בא וכנ"ל, וא"כ שוב אפשר ל דכאן הקריבו גם עולת ראייה, ועולת תמיד לא הקריבו רק בהקמת המשכן, וא"כ פשיטא דפרים קאי אכולהו.

*איזה טעמי המקרא נקט רש"י בחגיגה

מאיך בפ"י נחמד למראה על המדרש⁴⁶ [משפטים פל"א ח] רצה לשלב שתי הגמרות יחד ששני צדדי ספיקת רב חסדא יתאימו עם שני הצדדים בגמ' זבחים אי בכורות הקריבו או כהנים הקריבו, וביאר בזה לשון רש"י חגיגה ו: ד"ה לפסוקי טעמים "בנגינות, אם תאמר שני מינין - צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא, כמו שאנו קורין אותו, או בזקף קטן, טעם שמפסיק הדבור ממה שלאחריו, ואם מין אחד היה - צריך אתה לקרותו באחד משאר טעמים שאין מפסיקין, כגון פשטא או רביע". ומ' מרש"י שהי' מסופק באיזה ראוי להנקד, ובוודאי יש בזה עומק ד"אנכי היודע ועד כי רש"י ז"ל הי' יודע בדיני פסקי הטעמים והי' בקי בהן ובהלכותיהן כאשר נראה ברש"י בהרבה מקומות, לכן נפלאתי למה לא אמר בלשון ברור איזה מהם יוכשר פשטא או רביע" וכן על הצד שיש לפסוק אחרי ויעלו עולות למה הוצרך להזכיר זקף קטן בשעה שבכל הס"ת שלנו יש אתנחתא, ולא נמצא בשום ספר זקף קטן. ותי' דרש"י רצה לצאת יד"ח פסקי הטעמים לכו"ע, דתלוי בנדון גמ' זבחים קטו: אי הבכורים הקריבו הקרבנות או רק הביאו אותו אבל הכהנים הקריבוהו, דאי כהנים הקריבו אז יש לעשות הפסק אתנחתא אחרי בני ישראל וכשי' רב אסי, ואי הבכורות הקריבו אז ויעלו עולות הוא המשך, ואם אתה רוצה להתאים שני צדדי הספק דרב חסדא כאן ביחד עם שני השיטות שם צריך לתת כמה הצעות לטעמים לפי כללי טעמי המקרא שביאר שם באריכות עי"ש.

*איך שייך להסתפק בטעמי המקרא

והנה בעצם ספק חמש מקראות וכן בספק פסוק זה, צ"ע הרי עזרא כבר תיקן טעמי המקראות כמבואר בנדרים לז: ובינו במקרא מפורש ושום שכל זו מסורת. וגם

⁴⁶ בשער המדרש כ' דזה לגאון קדמון ושמו פלאי ובתוכו חידושים יקרים של הג"ר שלמה שלם, וכן חי' ע"ד הדקדוק מהרב המדקדק הגדול המפורסם מהר"ר זלמן הענא בעמח"ס בנין שלמה, ודברים הבאים שהם ע"ד הדקדוק בוודאי הוא מר"ז הענא, וכן חזינן בספרו בנין שלמה שהעתיקו לקמן שג"כ העיר במה שנקט רש"י טעם פשטא או רביע.

לאומר הרי עלי עולה כעולה שהקריבו ישראל במדבר. וביומא נב: אמרו שאיסי בן יהודה מנה רק חמש מקראות שאין להם הכרע שאת, משוקדים, מחר, ארוה, וקם. ⁴⁴ ולא פסוק זה שלא הסתפק בזה. וכתב בכור שור כאן שאין הכרעה כיצד הי' פשוט לו.

*מה פשיטא ליה לאיסי בן יהודה

אולם בס' שיח יצחק על חגיגה ו: בתוד"ה אידי נקט דלאיסי פשיטא לי' דעולות כבשים, ותלאו אם עולת ראייה הוי או עולת תמיד הוי, דהרי כ' תוס' שם דלמ"ד עולת תמיד הוי אף דבעלמא תמיד הוא מכבשים דוקא צ"ל דהיתה של פרים ואח"כ נשתנה כמו שנשתנה מן הפשט וניתוח לרבי יוסי הגלילי.⁴⁵ וכיון שזה דוחק גדול, לכן אי עולת תמיד הי' הפשטות הוא דעולות הם כבשים וא"כ י"ל דאיסי ס"ל עולת תמיד הוי, אבל אי עולת ראייה הוי אכתי יש להסתפק.

אולם בס' תכלת מרדכי להלבוש על חי' רמב"ן עה"ת מובא מבעל משכנות יעקב בכואו להסביר שי' הרמב"ן דנקט בפשיטות לפרש דפרים קאי אכולהו, כתב לחלוק על השיח יצחק וכתב להיפך דאדרבה פשטי' דקרא דילמד סתום מן המפורש דפרים קאי אכולהו, וטעמא דר"ח דמספקא לי' דס"ל עולת תמיד הוי ודחיקא לי' לומר שהשתנה מפרים לכבשים, וכ"ז למ"ד עולת תמיד הוי אבל למ"ד עולת ראייה הוי פשוט דפרים קאי אכולהו ואיסי ס"ל דעולת ראייה הוי לכן פשיט"ל דפרים קאי אכולהו. והוסיף חשבון יפה דהרי מבואר בתוס' יומא נב: דאיסי הוא רב אסי, וא"כ רב אסי לטעמי' בזבחים קטו: שהבאנו בריש דברינו דס"ל דיש להפסיק אחרי נערי בני ישראל לפני ויעלו עולות, וא"כ בהכרח דויעלו עולות נמשך עם ויזבחו זבחים שלמים וגו' ולכן פשיטא לי' דפרים קאי אכולהו, אבל רב חסדא לטעמי' שם דנר' שהוא קרא וישלח את נערי בני ישראל ביחד עם ויעלו עולות בלי הפסק, וי"ל טעמו כיון דס"ל עולת תמיד הוי הי' ניח"ל לקרוא וישלח את נערי בני" עם ויעלו עולות כדי להפסיק אח"כ כדי שלא נצטרך לדחוק דעולת תמיד השתנה מפרים לכבשים. ובוזה הסביר ג"כ שי' הרמב"ן

⁴⁴ ובתוס' ע"ז לה. ד"ה מאי שנא הוסיף להם סימן "ממש" א"י" וצ"ב דצריך סימן לסימן, וכ' החת"ס דבלי' צרפת ביאור מילים אלו "ממש" הוא "אותו דבר" וא"כ זה רמז דמילים אלו אין להם הכרע דיכול להיות זה כמו זה. - מפי הגר"י שלזינגר שליט"א שהעיד שכן הוא אכן בלי צרפת.

⁴⁵ ובמרומי שדה שם תי' קו' התוס' דספיקת רב חסדא הי' על עולות של הגירות המבואר בכריתות ט. ובתוס' שם שהקריבו עולות הרבה, אבל של תמיד פשיטא דכבש הוא, ובוזה תי' הא דלא בעי רב חסדא אי הוי עולת עוף, ומכש"כ לשיטת הרמב"ם דס"ל דעולת ראייה סגי בעולת עוף. והשתא ניחא, דלא בעי רב חסדא אלא בעולה הבאה לכריתת בריה, ומבואר בכריתות דף ח: שאין יוצאים אלא בעולת בהמה.

ספק פסוק ד"ארור" דקאי על וברצונם עקרו שור ובפסוק הבא כ' ארור אפם, וא"כ צ"ע איך שייך לספק דקאי על פסוק הקודם, אולם התשובה דגם דשכחו איך לסיים פסוקים.⁴⁷ ועד"ז כתב בשו"ת אבקת רוכל לב"י בסי' ד' דנשאל שאלה הנ"ל דאיך שייך הספק הרי הטעמים כבר נכתבו בימי עזרא, והשיב דגם במה שתיקן עזרא יש מח' בין מערבאי למדנחאי וכן בין בן אשר לבן נפתלי וזהו הספק בגמ' איך הוא דרך הפיסוק האמיתי. אולם בד' התוס' ביומא שם דייק מהרש"א דגם אם לא היו מסופקים כלל במיקום האתנחתא מ"מ היו מסופקים בצורת קריאת פסוקים אלו. אולם בריטב"א ביומא שם ומאירי בחגיגה שם⁴⁸ וכן בספר יבין שמועה כלל תע"ג בשם תו' הרא"ש, כתבו דהשתא דיש לנו פיסוק טעמים נתבררו כל הספיקות דהא דמבואר בגמ' שאין להן הכרע היינו מצד עצם לשון הפסוק כל היכא דליכא פיסוק דקראי או הפסק טעמים, אבל השתא דאיכא פיסוק דקראי והפסק טעמים נתברר ספיקן.⁴⁹ ובס' יעיר און לחיד"א עין זוכר מערכת חיי"ת אות א' העיר על דברי ב"י הנ"ל מדברי ריטב"א אלו, ובס' כלילת המנורה

אצלינו יש טעמי המקרא בכל אחד מהם, ובפסוק שלנו יש אתנחתא אחרי המלה עולות. וכ"ה בתורי"ד מגילה ג. במהדו"ק. ובס' מסורת המסורה לרבינו אליהו הבחור הוכיח מזה כשיטתו דעיקר טעמי המקרא והנקודות לא נאמרו מסיני ולא תיקנו עזרא, וגם חכמי הגמ' לא ידעו, ולא נתקן רק אחרי חתימת התלמוד ומש"כ בנדריים ויקראו בשום שכל ויבינו במקרא וגו'. אין הפי' דקראו אז מה שתיקן עזרא, דלא קאי על עזרא כלל רק על הלויים שכ' בפסוק הקודם והם קראו כפי הטעמים שהבינו, ולא שהיו טעמים קבועים. אבל כבר השיג עליו טובא הג"ר זלמן הענא זצ"ל בספרו בנין שלמה בית התנועות חדר ראשון חלון ג', דמפורש בנדריים שם מח' אי פיסוק טעמים דאורייתא, מבואר דהי' זה מהלכה למשה מסיני, ועזרא מסרו לרבים ותיקנו בתוך החומש, ובחלון י"ב פי' סוגיא דחגיגה דודאי הי' לרב חסדא טעמי המקרא וגם הי' פשיטא לי' לרב חסדא דפרים קאי אכולהו כיון דיש טעם טיפחא המפסקת לפני מילת פרים להורות דקאי על כל הפסוק, אלא שתמה רב חסדא על הטעם דא"כ הו"ל להיות פשטא או רביע וכדנקט רש"י טעמים אלו לפי שגם הם מפסיקים קצת. עי"ש.

ובשו"ת לבושי מרדכי יו"ד סי' קס"ז, להג"ר מרדכי לייב וינקלער זצ"ל כתב להגאון ממונקאטש זי"ע דאפי' למ"ד בנדריים דפיסוק טעמים דאורייתא היינו הנגינות בכללם הוה דאורייתא, אבל מקומם במקראות האין לחבר והאין להפסיק, אפשר לומר דנמסר לחכמים, דאל"כ מה קאמר נפק"מ לפיסוק טעמים, הלא הכל קבוע מהלכה למשה מסיני. וי"ל ג"כ להיפך דגם למ"ד פיסוק טעמים לאו דאורייתא היינו פיסוק טעמים דוקא, כלומר האין להפסיק והאין לחבר, אבל בכללות גם הוא מודה דהוי דאורייתא, ומה שמתר לקבל שכר ע"ז כיון דמצד מה שאני בחנם מחוייב ללמדו רק הטעמים בכללן ולא בפרטות ועיקר שכר מלמדים בוודאי הוא על לימוד הפרטים בטעמי המקרא.

ולעצם הקושיא נחלקו רבותינו בזה דהנה לשון רש"י שהבאנו לעיל מבואר דהי' להם ספק בטעמי המקרא גופא ועי' לשון רש"י ביומא נב: ד"ה ויעלו עולות כ' ונפקא מינה לפסוק כאן את הטעם באתנחתא, או דילמא אידי ואידי פרים, ואין אתנחתא בטעם עולות, אלא טעם גרש, ויעלו עולות כדי שיתחבר לשל אחריו. ודייק מהרש"א ביומא שם שלא ידעו חז"ל צורת קריאת הפסוקים בטעמיה, והביא מספר פענח רזא שהסבה שנסתפקו חז"ל בזה לפי ששכחו טעמי המקראות, ועד"ז מצינו בפ"ק דקידושין דלא היו בקיאיין בפסוקים ולכן הפסיקו הפסוק דהנה אנכי בא אליך וגו'. ובזה א"ש גם

⁴⁷ ועי' מג"א סי' ל"ב סקמ"ה דהוכיח מזה שלא היו בקיאים בפסוקים ולכן השיג על הרמ"א שם שכ' שצריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. ומזה יש לנו להתבונן עד כמה מאושרים אנחנו שכל ספרינו יפים מנוקדים ומפוסקים ועם טעמי המקרא, ועם דפוס משוכח ונאה, וכל מה שנתבע ממנו הוא רק שנתיישב ללמוד, אבל פעם הי' כ"כ קשה גם עצם הקריאה בספר שלא ידעו מאיפה להתחיל ואיפה מסתיים, וינסה נא אחד לעשות כאריז"ל להעביר הסדרה מתוך ס"ת. שאם אינו בעל קורא, יראה עד כמה הוא יכול לטעות בכל פסוק. - הג"ר ישראל דוד שליזנר שליט"א.

⁴⁸ מתחלה כ' דהואיל ולא נתברר הספק דבגמ' כ' תיקו א"כ הנודר הרי עלי עולה כעולה שהקריבו ישראל במדבר מקריב פר וכבש, והביא דיש חולקין לומר שאין חייב אלא בכבש כשאר עולת תמיד הואיל שנתברר דעולת תמיד היתה, דלא ס"ל כתוס' דשייך לומר שנשתנה מפרים לכבשים, והוכיח דהכי קי"ל ממה שאצלינו האתנחתא הוא במלת עולות, ואף על פי שאין לנו לסמוך כל כך על פסוק טעמים שלנו, מ"מ הואיל ועולת תמיד היתה כבש בטענה קלה ראוי לדון בה כן. ולדבריו יש לנו נפק"מ להלכה לדעת כל הסוגיא היטב באומר הרי עלי עולה שהקריבו במדבר, דצריך לדעת האם הי' זה עולת תמיד דאו יביא כבש, וזה הי' תלוי איך קוראים טעמי מקרא זה. ויל"ע במה קאי תיקו בגמ' האם רק על הנפק"מ דנדר או גם לטעמי המקרא.

⁴⁹ ותמה עליהם בס' יד מלאכי כלל רע"ח דבשלמא בכל הפסוקים שחשיב הגמ' ניהא חידוש זה, אבל במשוקדים אף דאפסקינהו עזרא אכתי כדקאי קאי ולא מכרע מלתא כלל דכיון דיש אתנחתא על מלת גביעים וזקן קטן על משוקדים שזה גם טעם מפסיק אכתי לא אתברר אם קאי אגביעים שלפניו או אכפתוריה ופרחיה שלאחריו, ולכן כתב דלאו דוקא על חמשתן קאמרי הרא"ש וריטב"א אלא רק אארבעה, ועי' מש"כ עליו בתורה תמימה לקמן כח הערה מג. שלא הבין דהרי טעם המפסיק שהוא האתנחתא הוא רק גביעים ובהכרח דמשוקדים על ההמשך, אולם כוונת יד מלאכי דגם פשטא קטן על מילה אחת הוא טעם מפסיק למלה זו לחוד, [ולכן יש לזה ניגון אחר ארוך מאם הי' מחולק הפשטא והקטן לשתי מילים בלי מקף] וראי' לקו' היד מלאכי מפרש"י עה"ת דבכ"מ הכריע לפרש כפי הטעמים, חוץ ממלת משוקדים שכ' דזה מחמש מקראות שאין להם הכרע, מ' דנקט רש"י דלדידן יש כבר הכרעה על כל הספיקות חוץ ממשוקדים, ומש"כ שהוא מחמש מקראות שאין להם הכרע אין כוונתו שגם כעת אין להם הכרע רק שזה מרשימות ה' מקראות שפעם לא הי' להם הכרע וכיום נשאר רק משוקדים. - הגר"ד שליזנר שליט"א.

ענין טענת ברי שמועיל להוציא ממון

מי בעל דברים יגש אליהם: [כ"ד י"ד]

ובגמרא ב"ק מו: ילפינן מכאן כלל גדול בדין דהמע"ה, והגם דפריך ע"ז דסברא הוא דמאן דכאיב לי' כאיבא אזיל לבי אסיא, אולם ברש"י גיטין מח: מבואר דילפי' כן מקרא זה, וכן מבואר בירושלמי פ"ג סנהדרין ה"ח. וי"ל דפשטי' דקרא כולל גם סברא זו.

ויסוד הדין הוא דל"ש כלל להוציא מחבירו רק ע"י בירור וראי', וכ"ז שאין לו ראי' גם אם יש הסתברות כמו רוב וכדו' עדיין אינו יכול להוציא מן המוחזק, ומכאן ידעי' כח מוחזקות. ובפשטות זהו גם הדין דחזקה כל מה שתח"י של אדם שלו היא. ובגדר דין מוחזק פי' מהרי"ק שורש ע"ד דהוי כגדר כל חזקה דמעיקרא, כיון דאין לנו לבדות השתנות בלי הכרח, וא"כ הגדרתו יהי' ככל חזקה שאף שאינו בירור גמור, מ"מ זה כעין בירור ואנ"ס, דהיינו גם אם נימא דזה הנהגה אולם אנו נוהגים כאילו המציאות מבוררת לנו, ויוכל להצטרף לתרתי לריעותא, וכן מבואר בקצוה"ח [ל"ד ה' ע"ה א' ר"פ ב] אולם בנתיה"מ [ל"ד ט"ו ע"ה ד'] נקט דאין כאן חזקה מבוררת כמו שאר החזקות, רק דא"א להוציא ממוחזק בלי ראי' מסברא או מקרא. וכן מבואר בשו"ת חת"ס אה"ע סי' פ' דחזק"מ אינו חזקה כלל, רק ספיקו עצום כ"כ עד שא"א להוציא ממנו בלי ראי' ברורה.

אולם הכלל אינו מוחלט לגמרי דהרי דעת רב הונא ורב יהודה בכמה מקומות בש"ס [ב"ק קיח: וב"מ צו: ועוד] דברי ושמא ברי עדיף להוציא ממון,⁵⁰ וכן באומר איני יודע אם פרעתוך דלכו"ע חייב כמפורש במשנה ב"ק קיח:, ובביאור הדבר דשם כו"ע מודי, כ' הש"ך [סי' ע"ה סקכ"ז] ובש"ש [ש"ב פ"ז] דכה"ג לכו"ע ברי עדיף.

וצ"ע בכ"ז, דהרי אכתי אינו בירור רק הסתברות דאולי משקר הוא, ובשלמא לשי' התוס' [ב"ק מו. ד"ה אפי'] דרק בברי טוב ושמא גרוע [היינו דהתובע יודע שהנתבע יכול להכחישו והנתבע הו"ל למידע] חייב,⁵¹ א"כ י"ל דזה גופא מהווה הוכחה דחייב, [ובפרט לפי מה שהסביר בנתיה"מ [ע"ה סק"ז] דמחזיקין אותו למשקר, דבאמת הוא יודע ומשקר לומר איני יודע, אבל אילו הי' באמת ברור לב"ד שאינו יודע הי' פטור]

כ' דכוונת ב"י הי' רק לפרש חכמי הש"ס איך נסתפקו דהם לא ידעו, אבל מודה דכעת אנו יכולים להכריע לפי הטעמים והנוסחאות שלפנינו וכפי המסורה שבדינו בפסיקו הטעמים. ובס' אפריון כ' דבזה גופא נחלקו רב חסדא ואיסי ביומא נב: אם אפשר להכריע ספק ע"פ טעם אתנחתא.

*איך יש לקרוא למעשה בקריה"ת ובשמו"ת

ולהלכה כ' בס' שערי אפרים שער ג' אות ט"ו אחר שהזהיר מאד לקרות כפי הנקודות והטעמים ולא להשען על שכלו כי הרבה דקדקו הקדמונים להעמיד הכל על מכונו, ומחמת כללי המדקדקים לא ישתנה הקבלה וגם אין בדינו כללי חכמה זו במסורת מחכמי הש"ס איש מפי איש, רק מה שאבותינו יגעו ומצאו חרשו וזרעו וטחנו ורקדו עד שהוציאו כסולת נקיה עי"ש עור, שוב פסק בחמש המקראות שאין להם הכרע שלא לעשות הפסק במקומו אלו ולא יעשה עצמו מכריע רק יקרא תיבה עם תיבה שלפני' ושלאחריה בתכיפה אחת והקב"ה יודע הכרעות [וכ"כ במקראי קודש שער ג' סי"א ובשלחן הקריאה פרק ח' במסגרת השלחן לענין קריאה בתורה וה"ה בשמו"ת] והוסיף דכן הוא בפ' משפטים אף דכ' אתנחתא על ויעלו עולות אין לו לעשות שמה הפסק הניכר רק יקרא עד סוף הפסוק יחד בלי הפסק. [וזה לא כ' בספרים הנ"ל]

ובהגהות פתחי שערים שם הוסיף דבלשון רש"י מבואר שאנו קורין באתנחתא פסוק זה, והק' דמנ"ל הא דמנין לנו להכריע בבעיא דרב חסדא, ואף דאיסי ביומא נב: הי' פשיטא לי' אבל לא ידענו מה פשיטא לי', וצ"ל דסמכו על ספרי המסורה שהי' מקובל בידם, ואעפ"כ נר' לו שלא יקרא כן ואף דלד' מהרש"א ופענח רזא יוצא דלדין שיש לנו טעמים אין מקום לספק, מ"מ לד' התוס' מבואר דגם אי ידעו פיסוק הטעמים מ"מ הי' ספק, ומה דאיתא בגמ' נפק"מ לפיסוק טעמים ר"ל דאם יש אתנחתא אפשר לחלק או לחבר, אבל אם יש טעמים שאינם מפסיקים מוכרח שהם המשך אחד דמה שצ"ל מפורד א"א לחבר, ולכן נר' שיש לקרות במחובר שלא יהי' כהפסק ניכר הרבה. עכ"ד השערי אפרים. [וצ"ע שלא הזכיר כלל ספיקת הגמ' בזבחים קטו: אי יש להפסיק נערי בניי ממש"כ אח"כ.] וכ"ז נפק"מ גם לקריאת שמו"ת. אולם כמדומני שמנהג העולם לא להקפיד בזה, כנר' ע"פ ריטב"א מאירי ותו' הרא"ש, דכעת כבר נתברר הספק, ועוד ע"פ לשון רש"י שמעיד שאנו קורין באתנחתא. ושמעתי בשם מרן בעל שבט הלוי וצ"ל שהתבטא "דגם החומש יש לו מה להגיד" היינו שיש לעשות מה שכתוב בחומש.

⁵⁰ יש עוד ענינים כמו ס"ס להוציא ממון ורובא דליתא קמן ואכמ"ל.
⁵¹ זה חידוש תוס' כיון דבב"ק מו. אמר שמואל להדיא דזה כלל גדול בדין דאפילו מזיק אומר ברי וניזק אומר שמא המע"ה, ובכתובות יב: אמרי' דס"ל כר"ג שם דברי עדיף, ולכן חילקו בזה, ומר"ר הגיר אשר אריאלי שליט"א הפליא כאן בכח התורה של תוס' דהעמיד הגמ' בב"ק רק בברי גרוע דהרי בגמ' לא כ' חילוק בזה.

אבל אי נימא כשי' הראשונים⁵² דגם בשמא טוב חייב, או דנימא כאחרונים דגם לשי' התוס' לאו דוקא בברי גרוע ושמא טוב אלא ה"ה בשניהם שווים [עי' קו"ש ב"ב תס"ד], א"כ למה נימא דזה הוי ראי' והוכחה כדי להוציא.

והי' אפש"ל ע"פ מה שהאריך הגרש"ש זצ"ל בשערי יושר ש"ג פ"ג בהא דבממונות אמרי' המע"ה, ולא חיישי' לאיסור גזל, דיסוד הלכות ממונות אינם חוקים ע"פ התורה, אלא היסוד בהם הוא הסכמת שכלינו, דהמגבי' מציאה יהי' שלו, ופירות שדהו וולדות בהמתו הם שלו, וכן דרכי הקנינים אינם חוקים שיהי' דוקא עי"ז, ולכן גם ספק הנופל בהן החליטו חז"ל לומר המע"ה, דכ"ז שלא יבורר בראי' גמורה שנפקע זכות הבעלים הרי ראוי הוא מסברא להיות הבעלים, ולכן ל"ש לדון מצד גזל דמקודם עלינו להחליט מסברא מי הוא ראוי להיות בעלים ועלי' חלים דיני גזילה, ובזה מסביר הא דטענת ברי עדיף דהסברא מחייבת דמי שיש לו טענה מעולה מחבירו יהי' זכותו גדול יותר, אלא דלעומת זה אם יש כח מוחזק י"ל דיתרון זה דמוחזקות עדיף יותר עכ"ד עי"ש באריכות.

ולפ"ז שוב ל"ש להקשות הרי סו"ס אין לו ראי' ברורה, כיון דאין כאן דין תורה דבעי' ראי' ברורה, דעיקר דין זה בנוי על סברא, וגם אי זה נלמד מקרא אבל הקרא מגלה לנו דהתורה מסכימה לסברת השכל לענין ממונות, ולכן שייך לדון ולומר דכיון דבא בטענת ברי הוא עדיף, ועדיין יל"ע ביסוד המח' אי ברי עדיף או מוחזק עדיף, וגם הא דמבואר בכתובות י"ב דיש צד דגם אי לאו ברי עדיף מ"מ בצירוף מיגו או חזקה מהני הברי מה הגדר בזה.

אולם כבר מצינו באחרונים שתי מהלכים בביאור טענת ברי, האם הוא בגדר בירור והוכחה והוי כאילו מביא ראי', או דהברי מסלק הספיקות וממילא אין כאן מוחזק כלל ותו א"צ ראי' כלל, דדעת הפנ"י והמהרי"ל דיסקין דטענת ברי הוי בירור והוכחה כיון דאין אדם תובע אא"כ יש לו ואחזוקי אנשי ברשיעא לא מחזקינן, אולם הגרש"ש בשערי יושר [ש"ו פ"ח] נקט בפשיטות דזה דין מסויים בהל' טוען ונטען דאדם יוכל לזכות בטענתו כשאין מי שיתנגד לטענתו, ול"ש זה באיסורים [עי"ש באריכות אין להסביר ד' הראשונים דכתבו טענת ברי לענין איסורים] וצ"ע מנ"ל זה, ואולי זה ג"כ מסברא וכנ"ל ע"פ הגרש"ש, ובלבוש מרדכי סי' ט' כ' דזה נכלל בפסוק זה דמי בעל דברים יגש אליהם דכל שתובע לחבירו צריך חבירו להשיב. [וראה לקמן בשם אגרו"מ]

והנה ממו"ר הגאון רבי אשר אריאלי שמעתי⁵³ להוכיח מסוגיות דכתובות י"ב ודף י"ג [לענין המח' בין רבן גמליאל ורבי יהושע בד' אופנים שם] בביאור כח טענת ברי, דאינו כח טענה מסויימת בממונות דע"י טענת ברי מנצח, דהרי גם לענין איסורים שם נקטי' הדין דברי ושמא ברי עדיף, והגמ' משייכת סוגיא דברי ושמא דממונות וסוגיא דברי לענין איסורים, ועי"ש לשון רש"י יד. ד"ה הכא, ומבואר דיסוד הדין דברי ושמא הוא דתפוס את הוודאי והנח את הספק וכעין אין ספק מוציא מידי וודאי, וכך הוא הסברא לכו"ע, אלא די"א דבמקום חזקת ממון כיון דמצטרף עם החזק"מ גם טענת שמא, בזה לאו ברי עדיף, היינו דחסר בעדיפותו של הברי, וחזק"מ מכריע לנו שישאר אצל המוחזק, ולשון רמב"ן ב"מ צו: ד"ש שמא וחזקה עדיף מבריא" ובאופן דליכא מוחזקות כלל מבואר בב"ב לד: ובראשונים גבי ההוא ארבא, דלכו"ע ברי עדיף, הרי דלכו"ע ברי יש לו עדיפות על השמא, ובר"י מיגש שם מצינו נוסח מחודש מאד, דבכה"ג מקרי השמא מוציא מחבירו, ודקדק הגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל בהגהותיו שם, דהא דברי עדיף אינו מצד כח טענה, דא"כ אין ההפסד מצד מוציא מחבירו, דהרי משום ברי הוא שמפסיד, אלא דברי מהני לאשווי מוחזק וחזר לדין המע"ה וזוכה מדין מוחזק, ולהנ"ל יש לבאר דכיון דיסוד דין בו"ש אינו מצד כח טענה מסויימת בדיני ממונות, אלא מדין כללי דאין ספק ממ"ו, א"כ יתכן דהכלל אומר לנו שאין להסתפק בזה, ואם אין ספק בזה, א"כ זה כאילו אנו יודעין בוודאי שזה שייך להברי וממילא הו"ל מוחזק. וכן פי' בשיעורי ר' שמואל יבמות לח: דכללא דבו"ש הוא כגדר א"ס ממ"ו ומסלק הספק ולא שפושט את הספק, ולכן באופן שיש ספק בהכרח ע"פ תורה ל"ש להכריע בברי עי"ש. [ולענין א"י אם פרעתיך פי' הרי"ף ב"ק מד: דזה מדין אסממ"ו].

ולפ"ז, הא די"א דמהני בו"ש להוציא מן המוחזק, כיון דע"י בו"ש כאילו אין כאן ספק כלל, והו"ל המוציא המוחזק, אלא דזה מהני לפרש שי' רב הונא ורב יהודה הנ"ל, אבל בדעת רבן גמליאל כתובות יב: מבואר דדוקא אי יש גם חזקה או מיגו, וא"כ הדבר תלוי, דאי נפרש בביאור שי' רבן גמליאל, דהוא מצד ברי, רק שהחזקה או המיגו מסייע, וכשי' מאירי ועוד וכמבואר בקצוה"ח סי' נ"ט, א"ש כנ"ל, אולם אי נפרש כמבואר בתו' ל"ו ודף ע"ו, וכדנקט פנ"י דף ע"ו בד' רש"י שם, דלמסקנא א"צ טענת ברי כלל לר"ג, ועיקר כוחו מצד חזקת הגוף,

⁵³ מו"ר שליט"א הפליא בשיעוריו בכתובות שם לברר ענינו של ברי באותם סוגיות, עד שפעם אחת התבטא "דער הייליגע ברי פון דער סוגיא".

⁵² בתו' ב"ב קלה. ד"ה אביי כ' כן בדעת אביי, וכ"כ פנ"י כתובות יב: בד' הרמב"ם.

וממילא אנו מעדיפים את הברי כיון דל"ה מוציא כלל, ועוד דהוי כאילו ידוע לן דל"ש לנתבע כלל דבוודאי לא נחשב מוחזק, וזה הביאור בכל א"י אם פרעתיך, דאין הפי' דחזקת חיוב מוציא מן המוחזק רק דע"י הידיעה שהי' חייב בוודאי לא נחשב מוחזק כלל, ור"נ דסבר לאו ברי עדיף ס"ל דהמוחזקות שלו לא נגרע מכח הטענת ברי עי"ש באריכות. ועד"ז פי' בשו"ת חת"ס שם.

הא דגילה משה רבינו דוקא דין המע"ה

לפני עלייתו להר

והנה עפ"י יסוד הגרש"ש לענין דיני ממונות, דעיקרו בנוי על שכל האנושי והסכמת בני אדם ועל"י חלים דיני התורה, י"ל למה נאמר דוקא דין זה לפני שמשוה עולה להר, הרי הם צריכים לפסוק בכל דיני התורה ולא רק בחו"מ, וגם בחו"מ גופא למה אמר להם רק דין זה דהמע"ה, ולהנ"ל א"ש דבא לרמז דגם כשאני לא נמצא כאן דהיינו דחסר כאן עיקר כח התורה, מ"מ שייך שפיר לדון בדיני ממונות דיסודם בנוי ע"פ שכל האנושי. וזה מצטרף למשנ"ת בראשית דברינו דעיקר פ' משפטים בא להאיר אור התורה כאן בעוה"ז, וא"כ צריך לחול גם בדברים התלויים בשכל האנושי.

א"כ יוצא דחזקה"ג עדיף גם מחזק"מ, וכס"ל באמת לפנ"י, ונצטרך לפרש למה חזקה"ג עדיף.

אולם בש"ש ש"ב פ"ב חולק וס"ל דל"ש להוציא כלל מחזק"מ גם ע"י חזקה"ג, ורק במקום שאין להסתפק כלל ולא נחשב כריעותא כלל, אז אזלי' בתר רוב וחזקה אבל אם כבר יש ספק וריעותא לפנינו בכה"ג ל"ש כלל להוציא, וא"כ לד' הש"ש עדיין י"ל כדברינו לעיל דזה כלל גדול בדין דל"ש כלל להוציא מחזק"מ ורק ע"י טענת ברי דזה מסלק הספק, או באופן דליכא ריעותא.

ומצאנו בזה דין ודברים בין מרנן הגרא"מ שך זצ"ל והג"ר משה פיינשטיין זצ"ל [לפני יותר ממאה שנה, שבת תרפ"ב] בשו"ת אגרו"מ [חומ"מ ח"א סי' כ"ד כ"ה] דדעת הגרא"מ שך לייסד דבכל טוען ונטען, הנטען מחוייב להשיב הן או לאו, ואם אינו משיב הרי הוא חייב, ואיני יודע לא נחשב תשובה ממילא הוא חייב, ומ"ד לאו ברי עדיף ס"ל דטענת ברי לא נחשבת טענה שיצטרך להשיב, אבל כשמצטרף לו מיגו וחזקה אז לכו"ע חייב להשיב, אולם הגרמ"פ חלק עליו בזה, דמהיכי תיתי חייב להשיב, וגם לא ניח"ל לפרש דשמא נחשב לבירור והוכחה דיהי' נחשב כראי' להוציא, אלא הביאור הוא, דאם אומר איני יודע ממילא חסר במוחזקות שלו

